

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ - ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Αρχιμ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ. ΘΑΝΑΣΟΥ

**Η ακολουθία των Εγκαινίων.
Ιστορικολειτουργική θεώρηση
και έντυπες εκδόσεις.**

Εργασία για απόκτηση τίτλου Διπλώματος Ειδίκευσης
στην «Ιστορική Θεολογία».

Επιβλέπουσα
Λέκτωρ Δέσποινα Μιχάλαγα

ΑΘΗΝΑ 2016

Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΩΝ ΕΓΚΑΙΝΙΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΟΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΝΤΥΠΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στα πλαίσια της φοίτησης μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Ιστορικού Τομέα, του Τμήματος Θεολογίας, του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, μου δόθηκε η ευκαιρία να ασχοληθώ με τη μελέτη μιας από τις σημαντικότερες ακολουθίες της ορθόδοξης λειτουργικής παράδοσης και συγκεκριμένα με την ακολουθία των Εγκαινίων του Ιερού Ναού, δηλαδή του χώρου, στον οποίο η εκκλησιαστική κοινότητα ζει, δρα και καλλιεργείται πνευματικά. Η επιλογή προς μελέτη της συγκεκριμένης ακολουθίας βασίστηκε στην ελλιπή βιβλιογραφική επεξεργασία της, αλλά και στην σπουδαιότητα του θέματος για τη λειτουργική επιστήμη.

Κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας μεταπτυχιακής, διπλωματικής εργασίας, ασχολήθηκα κυρίως με τη μελέτη των σύγχρονων έντυπων λειτουργικών εκδόσεων της ακολουθίας των εγκαινίων, πάνω στις οποίες θεμελιώνεται η δομή της. Μελέτησα προσεκτικά την προγενέστερη προβληματική για το θέμα, τόσο στην πατερική παράδοση, όσο και στη νεότερη συγγραφική παραγωγή, εργαζόμενος συστηματικά πάνω σε διάφορες σχετικές επιστημονικές μελέτες και μελετώντας τις στις διάφορες βιβλιοθήκες, όπως η κεντρική βιβλιοθήκη της Θεολογικής Σχολής Αθηνών, η βιβλιοθήκη Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, η Βιβλιοθήκη της Ιεράς Μονής Οσίου Λουκά Βοιωτίας και πολλές άλλες. Ο σχεδιασμός και η εκπόνηση του μεγαλύτερου τμήματος της εργασίας έγινε κάτω από την επίβλεψη και καθοδήγηση του αείμνηστου καθηγητή της Λειτουργικής, Αιδεσιμολογιωτάτου Πρωτοπρεσβυτέρου π. Δημητρίου Β. Τζέρπου. Μετά την εκδημία του, την καθοδήγηση για την ολοκλήρωση της συγγραφής του πονήματός μου ανέλαβε η λέκτορας του Ιστορικού Τομέα της Θεολογικής Σχολής κ. Δέσποινα Μιχάλαγα.

Θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στο μακαριστό καθηγητή μου, Αιδεσιμολογιώτατο Πρωτοπρεσβύτερο π. Δημήτριο Τζέρο, γιατί με τη συμβολή του κατευθύνθηκα στις λειτουργικές σπουδές και στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Ευχαριστίες οφείλω επίσης, στην επιβλέπουσά μου καθηγήτρια κ. Δέσποινα Μιχάλαγα, για την αρωγή της σε κάθε στάδιο αυτής της διατριβής, από την επιστημονική έρευνα έως και τη συγγραφή της.

Αρχιμ. Γεώργιος Μ. Θανάσου

Φθινόπωρο 2016

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ.....	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
Α) ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΝΑΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗ ΡΩΜΗ	14
Β) Ο ΝΑΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ	15
Γ) Ο ΝΑΟΣ ΣΤΗΝ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ.....	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄.....	25
Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΝΑΟΥ ΚΑΙ Η	
ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΓΚΑΙΝΙΩΝ.....	25
Α) ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ.....	25
1) Αποστολική Εποχή.....	25
2) Μεταποστολική Εποχή (2ος – 4ος αι.).....	29
3) Η εποχή μετά το Διάταγμα των Μεδιολάνων (Δ΄ αι.).....	36
Β) ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΚΜΗΣ (Ε΄ ΕΩΣ Θ΄ ΑΙ.)	38
Γ) ΠΑΤΕΡΙΚΕΣ ΟΜΙΛΙΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥΣ.	42
α) Ευσέβιος Καισαρείας	43
β) Γρηγόριος ο Θεολόγος	47
γ) Νικόλαος Καβάσιλας	50
δ) Συμεών Θεσσαλονίκης	54
ε) Συγκριτική θεώρηση των πατερικών λόγων για τα Εγκαίνια	61
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄	64
Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΩΝ ΕΓΚΑΙΝΙΩΝ ΣΤΙΣ ΕΝ ΧΡΗΣΕΙ ΕΝΤΥΠΕΣ	
ΕΚΔΟΣΕΙΣ.....	64
Α) ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΕΝΤΥΠΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ	64
Β) ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΤΗΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΣ ΣΤΙΣ ΕΝ ΧΡΗΣΕΙ ΕΝΤΥΠΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ	68
Γ) Η ΙΣΧΥΟΥΣΑ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΤΑΣΗ.....	78
Δ) Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΩΝ ΘΥΡΑΝΟΙΕΙΩΝ ΝΑΟΥ	84
Ε) ΑΚΟΛΟΥΘΙΕΣ ΚΑΙ ΕΥΧΕΣ ΣΧΕΤΙΖΟΜΕΝΕΣ ΜΕ ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ	89
ΣΤ) ΤΟ ΑΝΤΙΜΙΝΣΙΟ.....	91

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'	99
ΤΑ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΣ ΤΩΝ ΕΓΚΑΙΝΙΩΝ ΚΑΙ Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΤΟΥΣ ΣΗΜΑΣΙΑ.	99
Α) ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΛΙΤΑΝΕΥΣΗ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΛΕΙΨΑΝΩΝ.	99
Β) ΘΥΡΑΝΟΙΞΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΘΕΣΗ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΛΕΙΨΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΓΙΑ ΤΡΑΠΕΖΑ.	106
Γ) ΠΛΥΣΗ, ΧΡΙΣΗ ΜΕ ΑΓΙΟ ΜΥΡΟ ΚΑΙ ΕΝΔΥΣΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ.	111
Δ) ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΘΥΜΙΑΜΑΤΟΣ, ΧΡΙΣΗ ΜΕ ΑΓΙΟ ΜΥΡΟ ΚΑΙ ΦΩΤΑΨΙΑ.....	124
Ε) ΑΝΑΜΝΗΣΗ ΕΓΚΑΙΝΙΩΝ - ΦΩΤΟΔΡΟΜΙΟ.	127
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	136
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	139

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ

ΑΔΕΕ	Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος.
ΕΠΕ	<i>Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Θεσσαλονίκη 1972</i> κ.εξ.
ΘΗΕ	<i>Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, τ. 1-12,</i> Αθήναι 1962-1968.
ΙΜΣΠ	Ιερά Μονή Σίμωνος Πέτρως, Άγιο Όρος.
ΛΒΘ	<i>Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας, εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα</i> 1980.
ΜΕ	Ζερβού Σπ. (επιστασία), <i>Ευχολόγιον το Μέγα της</i> <i>κατά Ανατολάς Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας,</i> εκδ. οίκος Αστήρ, Αθήναι 2008 ⁵ .
ΜΕΕ	<i>Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαιδεία,</i> τ. 1-24, εκδ. Πυρσός, Αθήναι 1926-1934.
ΜΟΧΕ	<i>Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαιδεία,</i> τ. 1-12, εκδ. Στρατηγικές Εκδόσεις, Αθήνα 2000-2015 (συνεχίζεται)
ΡΓ	Migne J. - P., <i>Patrologiae cursus completus. Series Graeca,</i> τ. 1-161, Parisiis 1857-1866.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ναός αποτελεί διαχρονικά, σε όλες τις εποχές, τις κοινωνίες και τις θρησκείες τον ιερό τόπο και το σημείο, όπου ο άνθρωπος επικοινωνεί με το θείο. Ο άνθρωπος υμνεί, δοξάζει και λατρεύει το Θεό μέσα στο ναό και μέσω της προσευχής που αναπέμπει ζητά το έλεος Εκείνου. Η κατοικία του Θεού δεν είναι μέσα στο κτίριο του ναού, ούτε εδώ στον κόσμο που ζούμε εμείς οι άνθρωποι. Ο ναός όμως ταυτίζεται κατά κάποιον τρόπο με την κατοικία του Θεού για να μπορεί ο άνθρωπος να επικοινωνεί με το θείο.

Ο ναός, ως ο κατεξοχήν χώρος προσευχής, συμβολίζει ολόκληρο τον κόσμο, νοητό και αισθητό. Μέσα στο ναό αναπτύσσεται ένα είδος μυστικής σχέσης μεταξύ Θεού και ανθρώπου, αφενός μεν, με την προσέλευση του τελευταίου και την ανάγκη του για προσευχή, αφετέρου δε μέσω της παρουσίας του Θεού, ο οποίος ως πανταχού παρών, βρίσκεται και πληροί με τη Θεία Χάρη το ναό.

Η λέξη "ναός" παράγεται από το ρήμα «ναίω» που σημαίνει «κατοικώ» και υποδηλώνει γενικότερα την κατοικία, δηλ. το κατοικητήριο του Θεού, το ενδιαίτημα του Θεού¹. Επίσης στην αρχαιότητα ως ναός χαρακτηριζόταν ο σηκός δηλ. το άδυτο που ήταν τοποθετημένο το άγαλμα της θεότητας. Η ρίζα της λέξης «ναός» προέρχεται από την πρωτοϊνδική λέξη *nasas*. Στην ελληνική γλώσσα η αρχική μορφή ήταν *νασ-Fos*. Η αρχική αυτή λέξη στην δωρική, θεσσαλική και αττική διάλεκτο απαντά με τον τύπο «ναός» ενώ στη λεσβιακή με τον τύπο «ναυός» στη λακωνική ως «ναFός» και στην ιωνική ως «νεώς»².

Ο Ναός των Ιεροσολύμων της παλαιδιαθηκικής περιόδου της ιστορίας συμβόλιζε το ορατό σημείο της παρουσίας του Θεού σε αυτή.

---

¹ Βλ. Σταματάκου, *Λεξικό*, σ. 644.

² Βλ. Γεωργούλη, «Ναός», στ. 297.

Αποτελεί όμως, ένα προσωρινό σημείο αναφοράς, το οποίο θα αντικατασταθεί στην Καινή Διαθήκη από ένα άλλου είδους σημάδι, το Σώμα του Χριστού, δηλαδή την Εκκλησία³. Στα τέσσερα Ευαγγέλια, όπου καταγράφεται ο Λόγος του Θεού, ο Ιησούς είχε αναφέρει πριν από το Πάθος στους μαθητές Του, ότι ο Ίδιος και το Σώμα Του αποτελούν ναό του Θεού. Η αναφορά του Ιησού στο γκρέμισμα και την εντός τριών ημερών ανοικοδόμηση του Ναού των Ιεροσολύμων δεν σχετίζεται με την κτιστή ανέγερση του ιστορικού μνημείου, αλλά με την εντός τριών ημερών Ανάστασή του Χριστού, εννοώντας ως ναό το Σώμα Του⁴. Το αναστημένο Σώμα του Ιησού θα ήταν το ορατό σημείο, αλλά και η πνευματική τροφή των μελών της χριστιανικής Εκκλησίας και συνιστά το επίκεντρο του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας.

Ο απόστολος Παύλος κάνει λόγο στις Επιστολές του για την αξία και το βαθύτερο νόημα του πνευματικού, μη ορατού ναού για τον άνθρωπο. Στις Α' και Β' προς Κορινθίους Επιστολές του χαρακτηρίζει την Εκκλησία ως ναό του Θεού, ο οποίος έχει κτισθεί πάνω στο Σώμα του Χριστού. Εκείνος αποτελεί το θεμέλιο, τον ακρογωνιαίο λίθο και την κεφαλή της Εκκλησίας, ενώ όλοι οι βαπτισμένοι στο όνομα της Αγίας Τριάδας πιστοί είναι μέλη του Σώματος του Χριστού - Εκκλησίας και αποτελούν μαζί με Εκείνον το νέο πνευματικό ναό. Ο τελευταίος αποτελεί προέκταση του Σώματος του Χριστού - Εκκλησίας, ενώ κάθε επιμέρους χριστιανός είναι ο ίδιος ναός του Θεού, ως μέλος του Σώματος, και προσωπικά το σώμα του αποτελεί ναό του Αγίου Πνεύματος⁵. Ο ανωτέρω απόστολος διδάσκει στην προς Εβραίους Επιστολή του, ότι ο Ιησούς Χριστός άνοιξε ένα νέο δρόμο για την είσοδο της ανθρωπότητας στα άγια

---

³ Βλ. Σκάρα, «Ναός», ΛΒΘ, στ. 681.

⁴ Βλ. Ιω. β', 19-21.

⁵ Βλ. Α' Κορ. γ', 10-17, στ' 15,19, ιβ', 27, Β' Κορ. στ', 16, Ρωμ. η', 11 και Εφ. β', 20-22

των αγίων, δηλαδή τον ουράνιο ναό, διαμέσου του αίματος του Χριστού, το οποίο χύθηκε επί του Σταυρού⁶.

Ο ευαγγελιστής Ιωάννης εξετάζει στο βιβλίο της Αποκάλυψης την εικόνα του ουρανού ναού σε σχέση και συνάρτηση με τον επίγειο ναό ως ακολούθως: α) στον επίγειο ναό οι άνθρωποι προσφέρουν τη λατρεία στο Θεό, β) στον επουράνιο ναό τελείται λειτουργία προσευχής και αίνου για το εσφαγμένο αρνίο, δηλαδή το Χριστό. Μετά τη Δευτέρα Παρουσία και την Τελική Κρίση όμως, δεν θα υφίσταται η ανάγκη ύπαρξης ορατού, χειροποίητου ναού, αφού ο άνθρωπος θα βρίσκεται σε απόλυτη κοινωνία με τον Θεό και θα μετέχει στην επουράνια θεία δόξα⁷.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας βασίζονται στην παύλεια θεολογία και διακηρύσσουν, ότι ο άνθρωπος είναι ναός του Θεού, αφού μέσα στον πρώτο κατοικεί και ενεργεί ο δεύτερος, συγκεκριμένα η Θεία Χάρη του Αγίου Πνεύματος, και τον κάνει άγιο και θεοφόρο. Ο άνθρωπος ως ναός του Θεού αποτελεί μαρτυρία της θείας ενοίκησης. Ο Μέγας Βασίλειος αναπτύσσει την περί ανθρώπου διδασκαλία του αποστόλου Παύλου και σημειώνει ότι ο άνθρωπος είναι ναός του Θεού, μέσα στον οποίο κατοικεί το Άγιο Πνεύμα⁸.

Τη βασιλειανή θεολογία ακολουθεί και ο Συμεών Θεσσαλονίκης, ο οποίος σημειώνει, ότι το ανθρώπινο σώμα πριν την υλοποίηση του σχεδίου της Θείας Οικονομίας ήταν γεμάτο από τις πληγές της αμαρτίας. Από τη στιγμή, όμως, που ο άνθρωπος άνοιξε την καρδιά του και εισήλθε σε αυτή για να κατοικήσει ο Χριστός, αυτό έγινε θρόνος της θεότητας και οίκος της απρόσιτης δόξας της βασιλείας⁹.

---

⁶ Βλ. Εβρ. ι', 19-22.

⁷ Βλ. Αποκ. ε', 6-14, ζ', 15, κα', 22.

⁸ «Ναός μεν γαρ Θεού εισίν, εν οίς το πνεύμα του Θεού ενοικεί». Βασιλείου του Μεγάλου, «Κατά μεθύντων», PG 31, στ. 444-464. Πρβλ. και σχετική ευχή της Θείας Λειτουργίας του Μεγάλου Βασιλείου στο: *Ιερατικό*, σ. 179.

⁹ Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 132CD-133A.

Ο Μάξιμος ο Ομολογητής βασίζεται όμοια στη θεολογία του Παύλου και σημειώνει, ότι ο άνθρωπος αποτελεί Εκκλησία μυστική, ενώ παραλληλίζει το ναό με τη ψυχή. Ο άνθρωπος μέσα από τη μυστηριακή ζωή και τη μετοχή στη λατρεία της Εκκλησίας καταξιώνεται και γίνεται ναός του Θεού¹⁰.

Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος σημειώνει για το ίδιο θέμα, πως ο άνθρωπος δέχεται να ενοικήσει μέσα του η Χάρη του Θεού και να γίνει υλικό, με το οποίο κτίζεται η Εκκλησία¹¹. Σε ευχή της ακολουθίας των Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων, ο λειτουργός εύχεται οι πιστοί που βρίσκονται εντός του ναού να προετοιμαστούν κατάλληλα, ώστε να γίνουν αποδέκτες των Ευχαριστιακών Δώρων και να ενωθούν με τον Χριστό, μεταλαμβάνοντας το Σώμα και το Αίμα Του. Στην ίδια ευχή ζητά επίσης, να κατοικήσει σε όλους τους πιστούς ο Λόγος του Θεού και να γίνουν ναός του Αγίου Πνεύματος, ώστε να λυτρωθούν από κάθε ενάντια επιβολή και πλάνη¹².

Στην παράδοση της Εκκλησίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε μέσα από το πρίσμα των Πατέρων περιγράφεται η σχέση αγάπης και κοινωνίας μεταξύ Θεού και ανθρώπου, η οποία δημιουργείται στα πλαίσια του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας. Ο Χριστός, ο οποίος είναι ο κατεξοχήν ναός του Θεού, εισερχόμενος να οικήσει στο ανθρώπινο σώμα διαμέσου της Θείας Κοινωνίας, μεταβάλλει και τον άνθρωπο σε ναό του Θεού. Στην πατερική διδασκαλία η Θεοτόκος και οι Άγιοι χαρακτηρίζονται πολλές φορές ως ναός του Θεού. Η Θεοτόκος περιγράφεται και στην εκκλησιαστική υμνογραφία ως «ναός ακατάλυτος»¹³, «ναός της

---

¹⁰ Βλ. Μαξίμου, «Μυσταγωγία», PG 91, στ. 672B.

¹¹ Βλ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, «Ομιλία Ι'», PG 62, στ. 78.

¹² Βλ. *Ιερατικόν*, σ. 231.

¹³ Θεοτοκίο των Αίνων. Σάββατο προ των Αποκριών. *Τριώδιον*, σ. 53.

θεότητος»¹⁴, «καθαρότατος ναός του Σωτήρος»¹⁵, «τέμενος ιερώτατον»¹⁶, «καθαρότευκτον του Κυρίου δώμα»¹⁷ και άλλα.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας τονίζουν τον σκοπό που εξυπηρετεί η ανέγερση ναών, αλλά και την ιδιαίτερη ιερότητα του χώρου του ναού, ώστε να υπερθεματίσουν τη μεγάλη αξία και τη σπουδαιότητά του. Ο Μέγας Βασίλειος αναφέρει ενδεικτικά, ότι ο ναός αποτελεί οίκο ευκτήριο και χώρο προσευχής¹⁸. Στην ερμηνεία του κη΄ Ψαλμού επίσης, αναφέρει πως ο ναός είναι οίκος Κυρίου και οίκος του Θεού του ζώντος¹⁹, φράση που επαναλαμβάνει και στο λόγο του εις το «Πρόσεχε σεαυτώ»²⁰.

Ο Χρυσόστομος διδάσκει, ότι ο ναός είναι ευκτήριος οίκος και οικία κοινή πάντων²¹. Ο ίδιος Πατέρας τονίζει ότι δεν πρέπει να υπάρχει τόπος συνοικισμού ανθρώπων χωρίς να έχει οικοδομηθεί ναός, καθώς αυτός είναι οίκος Θεού, σκηνώμα αμαρτωλών, και δεν είναι σωστό να μένει ο τόπος έρημος χωρίς ναό και Εκκλησία των πιστών. Ο ναός επίσης, είναι τείχος και ασφάλεια του αγρού του Θεού και εικόνα της Βασιλείας Του, φρούριο κατά του διαβόλου, μεγάλη παρηγοριά για τον άνθρωπο και τόπος τιμής προς το Θεό και αποφυγής κάθε πονηρού. Ο ναός γίνεται ποιμήνη του Χριστού, όπου συναθροίζονται οι πιστοί και ωφελούνται οι ψυχές τους, αφού είναι χώρος, στον οποίο ασκείται η καθαρότητα της ψυχής²². Ο Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως ερμηνεύει τον όρο Εκκλησία, σημειώνοντας ότι η Εκκλησία του Χριστού είναι ναός του Θεού, τέμενος άγιο, οίκος προσευχής και συνάθροισης λαού²³, ενώ σε άλλο σημείο

---

¹⁴ Θεοτοκίο Εσπερίων. Σάββατο Εσπέρας Ήχος Α΄. Παρακλητική, σ. 18.

¹⁵ Κοντάκιο εορτής Εισοδίων της Θεοτόκου. Μηνάιον Νοεμβρίου, σ. 366.

¹⁶ Ιωάννου του Δαμασκηνού, «Λόγος εις το γενέσιον της Θεοτόκου», PG 96, στ. 680C.

¹⁷ Ιωάννου του Δαμασκηνού, «Λόγος εις το γενέσιον της Θεοτόκου», PG 96, στ. 689CD.

¹⁸ Βλ. Βασιλείου του Μεγάλου, «Επιστολή ΡΙΖ΄», PG 32, στ. 803 B.

¹⁹ Βλ. Βασιλείου του Μεγάλου, «ΚΗ΄ Ψαλμός», PG 29β, στ. 288 BC.

²⁰ Βλ. Βασιλείου του Μεγάλου, «Πρόσεχε σεαυτώ», PG 31, στ. 205C.

²¹ Βλ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, «Ομιλία ΛΒ΄», PG 57, στ. 384.

²² Βλ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, «Ομιλία ΛΒ΄», PG 57, στ. 384 κ. εξ.

²³ Βλ. Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, «Ιστορία Εκκλησιαστική», PG 98, στ. 384B

αναφέρει ότι η Εκκλησία είναι επίγειος ουρανός, όπου κατοικεί και περιπατεί ο επουράνιος Θεός και ότι η Εκκλησία είναι οίκος θεϊκός²⁴.

Ο Γρηγόριος Παλαμάς σημειώνει ότι ο ναός είναι οίκος, ο οποίος φέρει μέσα του τον Χριστό²⁵, ενώ συνιστά τύπο του σπηλαίου της Γέννησης του Χριστού στη Βηθλεέμ²⁶, αλλά και του ουρανού και της υπερουράνιας σκηνής, όπου στέκεται ο Θεός²⁷. Ο Νικόλαος Καβάσιλας στον πέμπτο λόγο του έργου του «Περί της εν Χριστώ ζωής» χαρακτηρίζει το ναό ως οίκο²⁸, τέμενος²⁹, οίκο προσευχής³⁰, μυστοδόχους οίκους³¹. Ο Συμεών Θεσσαλονίκης περιγράφει το ναό ως οίκο Θεού, οίκο άγιο και σκήνωμα της Αγίας Τριάδας³².

Η σπουδαιότητα του ναού και η ιερότητα του χώρου του απετέλεσαν αντικείμενο διαπραγμάτευσης πολλών Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων. Ο ναός καλείται στην κανονική παράδοση ως: α) *Εκκλησία* (κανόνες ΟΒ΄ των Αγίων Αποστόλων, ΕΓ΄, ΟΔ΄ και ΠΑ΄ της Πενθέκτης Οικουμενικής, Ι΄, ΙΑ΄, ΙΕ΄, ΚΕ΄ και ΝΘ΄ της Συνόδου της Λαοδικείας και Δ΄ της Συνόδου της Αντιοχείας). β) *Εκκλησιαστικά Κυριακά* (κανόνες ΟΔ΄ της Πενθέκτης Οικουμενικής και ΚΕ΄ της Συνόδου της Λαοδικείας), γ) *ανάκτορο, τρόπαιο, προφητεία και αποστολικό μαρτύριο* (κανόνες ΣΤ΄ της Δ΄ Οικουμενικής και Θ΄ της Συνόδου της Λαοδικείας), δ) *οίκος Θεού* (κανόνες Ε΄ της Συνόδου της Γάγγρας και ΣΤ΄ της Συνόδου της Λαοδικείας), ε) *θυσιαστήριο* (κανόνες Δ΄ και ΛΑ΄ των Αγίων Αποστόλων, ΝΖ΄ της Πενθέκτης Οικουμενικής και ΙΘ΄ της Συνόδου της Λαοδικείας), στ) *ναός* (κανόνες ΠΗ΄ της Πενθέκτης Οικουμενικής και Ζ΄ της Εβδόμης

---

²⁴ Βλ. Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, «Ιστορία Εκκλησιαστική», PG 98, στ. 384B-385A.

²⁵ Βλ. Γρηγορίου Παλαμά, «Ομιλία Ι΄», PG 151, στ. 124 CD.

²⁶ Βλ. Γρηγορίου Παλαμά, «Ομιλία Κ΄», PG 151, στ. 272 C.

²⁷ Βλ. Γρηγορίου Παλαμά, «Ομιλία ΛΣΤ΄», PG 151, στ. 456C.

²⁸ Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε΄», PG 150, στ. 628D.

²⁹ Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε΄», PG 150, στ. 629B.

³⁰ Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε΄», PG 150, στ.628D.

³¹ Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε΄», PG 150, στ. 633C.

³² Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 316-318.

Οικουμενικής), ζ) *ευκτήριος οίκος* (κανόνας ΠΑ΄ της Πενθέκτης Οικουμενικής) και η) *μαρτύριο* (κανόνας ΣΤ΄ της Πενθέκτης Οικουμενικής).

α) Τα εγκαίνια ναού στην Αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη.

Όλοι οι αρχαίοι λαοί έκτιζαν ναούς, τους οποίους διαμόρφωναν ο καθένας με το δικό του ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τρόπο. Σε όλους τους λαούς και τις θρησκείες υπήρχε η συνήθεια να καθιερώνεται ο ναός με κάποιο συγκεκριμένο τρόπο. Εκτός από την καθιέρωση των ναών έχουμε και ένα άλλο είδος καθιέρωσης σε πρόσωπα, πόλεις ακόμα και σε ζώα με την παρέμβαση του ιερατείου και με συγκεκριμένο τυπικό³³. Ενδεικτικά στην αρχαία Ελλάδα εγκαίνια τελούνταν στην έναρξη οποιουδήποτε αξιοσημείωτου έργου. Τα εγκαίνια είχαν τη σημασία της εξασφάλισης της συγκατάθεσης των θεών. Το ιερατείο με τη συμμετοχή του λαού ανέπεμπε προσευχή προς τις θεότητες μέσα από ένα τελετουργικό και ζητούσαν από αυτές να εκδηλώσουν με κάποιο θεόσταλτο σημείο ή οινώ την ευχαρίστησή τους και την αποδοχή του έργου που τους προσέφεραν οι άνθρωποι³⁴.

Οι Ρωμαίοι, επηρεασμένοι από τους Έλληνες, έκαναν και εκείνοι εγκαίνια πόλεων και ναών. Στα εγκαίνια έδιναν επίσημο και πανηγυρικό χαρακτήρα με λιτανείες, θυσίες και καθάρσεις. Τα εγκαίνια της πρωτεύουσας του κράτους, της Ρώμης, εορτάζονταν με λαμπρότητα στις 21 Απριλίου και απετέλεσαν πρότυπο για τα εγκαίνια της Κωνσταντινούπολης. Τα εγκαίνια των ρωμαϊκών ναών θα επηρεάσουν τη διάδοση των εγκαινίων των πρώτων χριστιανικών ναών σε όλες τις

---

³³ Βλ. Γεωργίου, «Ακολουθία Εγκαινίων Ναού», σ. 172.

³⁴ Βλ. Τρεμπέλα, «Εγκαίνια», σ. 659.

μεγάλες πόλεις της βυζαντινής Αυτοκρατορίας από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου³⁵.

Ο Χριστιανισμός στο ξεκίνημά του ήρθε σε επαφή με τη διάδοση του Ευαγγελίου, εκτός από τον Ιουδαϊσμό, και με άλλους λαούς και θρησκείες, οι οποίες ήταν φυσικό να επηρεάσουν σε κάποια ζητήματα τη λατρευτική πράξη και ζωή της πρώτης χριστιανικής Εκκλησίας. Καθοριστική επίδραση για τα εγκαίνια των χριστιανικών ναών είχε η πράξη και η περιγραφή των εγκαινίων του Ναού του Σολομώντα, όπως αυτά περιγράφονται στη διήγηση της Παλαιάς Διαθήκης³⁶.

β) Ο ναός στην Παλαιά Διαθήκη.

Ο ναός αποτελούσε στον αρχαίο Ισραήλ το χώρο λατρείας του Θεού. Ο ναός ήταν χώρος, σημείο συνάντησης του Θεού με τους ανθρώπους. Για τον ισραηλιτικό λαό ο ναός ήταν το σημείο παρουσίας του Θεού, το κέντρο της λατρείας του, όπου όλοι οι Ισραηλίτες μετέβαιναν εκεί για να προσκυνήσουν το Θεό. Για τον ισραηλιτικό λαό αποτελούσε πεποίθηση πως η παρουσία του ναού του Θεού πάνω στη γη ήταν ομοίωμα του ουράνιου ναού, στον οποίο μπορούν οι άνθρωποι να υμνούν και να λατρεύουν το Θεό. Το βιβλίο των Ψαλμών αναφέρει χαρακτηριστικά: «ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς³⁷», «Κύριος ἐν τῷ οὐρανῷ ἠτοίμασε τὸν θρόνον αὐτοῦ³⁸» και «ὁ οὐρανός τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ³⁹»⁴⁰.

---

³⁵ Βλ. Γουλούλη, «Ρωμαϊκές Εορτές», σ. 54.

³⁶ Βλ. Βασ. Γ' 8,1 κ.εξ.

³⁷ Ψαλμ. 2,4.

³⁸ Ψαλμ. 102,19.

³⁹ Ψαλμ. 113,16.

⁴⁰ Σκάρα, «Ναός», ΛΒΘ, στ. 681.

Από τις απαρχές της ιστορίας του Ισραηλιτικού λαού μέχρι και σήμερα η λατρεία του Θεού αποτελεί το σημαντικότερο ζήτημα. Έτσι, λοιπόν, παρατηρείται ήδη από την εποχή των Πατριαρχών του Ισραήλ η ανοικοδόμηση ιερών χώρων ως τόπων λατρείας του Θεού. Από αυτούς τους ιερούς χώρους διακρίνονται τέσσερις: α) της Συχέμ, β) της Βαιθήλ, γ) της Χεβρώνας και δ) της Βεερσεβά.

Η πόλη της Συχέμ αναφέρεται ως ο πρώτος σταθμός αναπαύσεως του πατριάρχη Αβραάμ μετά την κάθοδό του στη Χαρράν. Εκεί ο Αβραάμ έκτισε θυσιαστήριο σε ανάμνηση του γεγονότος της εμφάνισης του Θεού⁴¹ και δημιούργησε έτσι τον πρώτο γνωστό λατρευτικό τόπο της περιοχής. Με το ιερό αυτό συνδέεται και ο πατριάρχης Ιακώβ, ο οποίος, αφού συναντήθηκε με τον αδελφό του Ησαύ, αγόρασε τεμάχιο γης και ανοικοδόμησε θυσιαστήριο επικαλούμενος «τὸν Θεὸν Ἰσραήλ»⁴². Αργότερα στον ίδιο χώρο ενταφιάστηκε και ο Ιωσήφ⁴³.

Το δεύτερο ιερό χτίζεται και αυτό από τον πατριάρχη Αβραάμ στη Βαιθήλ⁴⁴. Όμως, συνδέεται και με τον πατριάρχη Ιακώβ, λόγω της θέασης του οράματος της κλίμακας που ένωνε τη γη με τον ουρανό και από την οποία ανέβαιναν και κατέβαιναν άγγελοι, ονομάζοντας τον τόπο αυτό «οἶκο Θεοῦ» και «πύλη τοῦ οὐρανοῦ»⁴⁵. Ο Αβραάμ ανοικοδομεί και το τρίτο ιερό στη δρυ Μαμβρή, στην περιοχή της Χεβρώνας⁴⁶, ενώ το τέταρτο ανοικοδομείται από τον Ισαάκ στη Βεερσεβά, όπου ο Θεός επανέλαβε ότι είχε εξαγγείλει και στον πατέρα του⁴⁷.

Το Γεν. 28,18 μας πληροφορεί ότι ο Ιακώβ, αφού ξύπνησε το πρωί, έλαβε την πέτρα που χρησιμοποίησε ως προσκέφαλο, την έστησε όρθια

---

⁴¹ Βλ. Γεν. 12,6.

⁴² Γεν. 33,20.

⁴³ Βλ. Ι. Ναυή 24,32 και Ολυμπίου, *Χώροι και Ναοί*, σσ. 157-158.

⁴⁴ Βλ. Γεν. 12,8

⁴⁵ Γεν. 28,10-22 / 35,1-9

⁴⁶ Βλ. Γεν. 13,18

⁴⁷ Βλ. Γεν. 26,23-25 και Οικονόμου, *Αρχαιολογία*, σσ.157-158.

και έριξε λάδι στο πάνω μέρος της, φανερώνοντας ότι αυτή η πέτρα δεν ήταν κάτι το συνηθισμένο, αλλά κάτι το ιερό και αγιασμένο. Η πράξη αυτή του Ιακώβ αποτελεί προτύπωση της έκχυσης του αγίου μύρου στην Αγία Τράπεζα κατά την ακολουθία τέλεσης των εγκαινίων του χριστιανικού ναού. Το γεγονός αυτό, δηλαδή η καθιέρωση του ιερού τόπου από τον πατριάρχη Ιακώβ, φαίνεται πως αποτελεί το έναυσμα για την καθιέρωση των θυσιαστηρίων⁴⁸. Η διαδικασία των εγκαινίων συνίσταται σε μια επίσημη προσφορά, με την οποία αρχίζει η χρησιμοποίηση του συγκεκριμένου θυσιαστηρίου ως τόπου επιτελέσεως της λατρείας του Θεού⁴⁹.

Τα ιερά των πατριαρχών διαδέχεται η «Σκηνή του Μαρτυρίου» ή «Σκηνή της Συναντήσεως» ή «Σκηνή της Αποκαλύψεως», το αρχαιότερο ιερό που παραδίδει η διήγηση της Παλαιάς Διαθήκης⁵⁰. Η «Σκηνή του Μαρτυρίου» έχει τις καταβολές της στη μωσαϊκή περίοδο, όπου ο Μωυσής συνδιαλεγόταν με το Θεό ενώπιος ενώπιω. Περιγραφή της «Σκηνής» παρέχεται από το βιβλίο της Εξόδου⁵¹, όπου περιγράφονται οι διαστάσεις του κινητού αυτού κατασκευάσματος, τα υλικά κατασκευής, τα σκεύη που χρησιμοποιούνταν, τα αντικείμενα που βρίσκονταν πέριξ του κυρίου χώρου της Σκηνής, καθώς και η τριμερής διαίρεση της Σκηνής (Πρόναος, Κυρίως Ναός και Άγιο των Αγίων) με τα περιεχόμενά τους⁵².

Το τεσσαρακοστό κεφάλαιο του βιβλίου της Εξόδου κάνει λόγο για την καθιέρωση της «Σκηνής του Μαρτυρίου» και των ιερέων που θα την διακονούσαν, σύμφωνα με τις οδηγίες του ίδιου του Θεού⁵³. Σύμφωνα με το Αρ. 7,10-11, κατά την καθιέρωση της «Σκηνής», οι άρχοντες του Ισραήλ

---

⁴⁸ Βλ. Βασιλειάδη, *Παλαιά Διαθήκη*, σ. 261.

⁴⁹ Βλ. Φίλια, *Λειτουργική*, σ. 81.

⁵⁰ Βλ. Κωνσταντίνου, *Λεξικόν*, σ. 671.

⁵¹ Βλ. Εξ. κεφ. 25 και Εξ. κεφ. 26 όπου και η περιγραφή της κατασκευής

⁵² Βλ. Βέλλα, *Αρχαιολογία*, σσ. 103-108.

⁵³ Βλ. Φούντα, *Ερμηνεία Β'*, σ. 286.

προσέφεραν θυσία στο θυσιαστήριο των ολοκαυτωμάτων με σκοπό να ευαρεστήσουν το Θεό⁵⁴.

Μετά την είσοδο των Ισραηλιτών στη γη της επαγγελίας και το διασκορπισμό τους στη χώρα, η «Σκηνή του Μαρτυρίου» δεν μπορούσε να καλύψει τις λατρευτικές ανάγκες όλου του λαού. Ως εκ τούτου, ιδρύθηκαν διάφοροι υπαίθριοι ιεροί χώροι με σκοπό την εξυπηρέτηση των λατρευτικών αναγκών του λαού. Έτσι ιδρύθηκαν ιεροί χώροι στη Συχέμ, στη Βαιθήλ, στη Γιλγάλ, στη Μαμβρή κ.α.⁵⁵.

Σύμφωνα με το Β' Βασ. 7,13 ο Θεός αρνήθηκε, μέσω του προφήτη Νάθαν, το σχέδιο της ανοικοδόμησης Ναού στην Ιερουσαλήμ από το βασιλιά Δαυίδ⁵⁶. Το σχέδιο αυτό σύμφωνα με τα βιβλία Γ' Βασιλειών και Β' Παραλειπομένων υλοποίησε ο γιος και διάδοχος του βασιλιά Δαυίδ Σολομών. Η ανοικοδόμηση του ναού απετέλεσε το σημαντικότερο επίτευγμα των οικοδομημάτων που ανήγειρε⁵⁷. Τα απαιτούμενα χρήματα για την ανοικοδόμηση του ναού τα είχε συγκεντρώσει ο βασιλιάς Δαυίδ, ο οποίος είχε σχεδιάσει και τα μέρη του ναού⁵⁸.

Η ανοικοδόμηση του ναού του Σολομώντα ξεκίνησε κατά το τέταρτο έτος της βασιλείας του, ολοκληρώθηκε κατά το ενδέκατο και περιλάμβανε τους εξής χώρους: τον Πρόναο, ένα μεγαλοπρεπές οικοδόμημα χωρίς στέγη, τον Κυρίως Ναό ή Άγια, όπου μέσα του υπήρχαν το Θυσιαστήριο του Θυμιάματος, η Τράπεζα των Άρτων της Προθέσεως και η Επτάφωτος Λυχνία και τέλος τα Άγια των Αγίων, όπου φυλασσόταν η Κιβωτός της Διαθήκης⁵⁹. Γύρω από το Ναό υπήρχαν διάφορα οικοδομήματα και αντικείμενα λατρευτικής χρήσης, όπως η Χαλκή Θάλασσα, το Θυσιαστήριο των Ολοκαυτωμάτων, οι Αυλές του Ναού και οι

---

⁵⁴ Βλ. Φούντα, *Ερμηνεία Δ'*, σ. 61.

⁵⁵ Βλ. Βέλλα, *Αρχαιολογία*, σ. 114.

⁵⁶ Βλ. Koch, *Προφήτες*, σ. 92.

⁵⁷ Βλ. Provan κ.α., *Biblical History*, σ. 254.

⁵⁸ Βλ. Κολιτσάρα, *Λεξικόν*, σ. 242.

⁵⁹ Βλ. Κωνσταντίνου, *Λεξικόν*, σ. 673-674.

Λουτήρες. Ο ναός του Σολομώντα εγκαινιάστηκε μεγαλοπρεπώς κατά την εορτή της Σκηνοπηγίας και καταστράφηκε από τους Νεοβαβυλωνίους ή Χαλδαίους το 586 π.Χ.⁶⁰.

Κατά το 536 π.Χ. ο βασιλιάς των Περσών Κύρος εξέδωσε διάταγμα, με το οποίο επέτρεψε τον επαναπατρισμό και την παλιννόστηση των Ιουδαίων και παρότρυνε την ανέγερση του Ναού της Ιερουσαλήμ⁶¹. Υπεύθυνος για την ανοικοδόμηση του Ναού ήταν ο Ζοροβάβελ, από τον οποίο ο Ναός έλαβε το όνομά του. Ο δεύτερος αυτός ναός δεν ήταν εντελώς νέο οικοδόμημα, αφού οικοδομήθηκε πάνω στα ερείπια του Ναού του Σολομώντα. Αν και λιγότερο περικαλλής, ο νέος Ναός ακολουθούσε σε γενικές γραμμές το πρότυπο του Ναού του Σολομώντα⁶². Αποτελείτο από τον Πρόναο, τον Κυρίως Ναό ή Αγία και τα Αγία των Αγίων, από τα οποία απουσίαζε η Κιβωτός της Διαθήκης και προφανώς ήταν εντελώς άδειο⁶³.

Στο Ναό του Ζοροβάβελ πραγματοποιήθηκε και η Εορτή των Εγκαινίων, σε ανάμνηση της κάθαρσης του ναού από τη θρησκεία του Ολυμπίου Διός, την οποία προσπάθησε να επιβάλλει με τη βία ο Αντίοχος Δ΄ ο Επιφανής ανοικοδομώντας θυσιαστήριο στο Ναό του Θεού. Ο Ιούδας ο Μακκαβαίος, ύστερα από πολλούς αγώνες, ανακατέλαβε την Ιερουσαλήμ, κατεδάφισε το θυσιαστήριο του Ολυμπίου Διός και ανοικοδόμησε νέο προς τιμή του Γιαχβέ. Κατά την τέλεση των Εγκαινίων του καινούργιου θυσιαστηρίου άναψαν την επτάφωτη λυχνία⁶⁴.

Ο Ναός του Ζοροβάβελ κατεδαφίστηκε από το βασιλιά της Ιουδαίας Ηρώδη, ο οποίος ανήγειρε καινούριο ναό στη θέση του, δίδοντας σε αυτόν

---

⁶⁰ Βλ. Οικονόμου, *Αρχαιολογία*, σσ. 170-180.

⁶¹ Βλ. Ζάρρα, *Ιστορία Εποχής*, σ. 71.

⁶² Βλ. Κωνσταντίνου, *Λεξικόν*, σ. 675.

⁶³ Βλ. Albetz, *Ιστορία Ισραήλ*, σ. 641-650.

⁶⁴ Βλ. Οικονόμου, *Αρχαιολογία*, σ. 393.

το όνομά του⁶⁵. Ο ναός αυτός είχε τέσσερις στοές, τέσσερις αυλές (η λιθόστρωτη, των γυναικών, των ανδρών και των ιερέων) καθώς και τον Κυρίως Ναό, ο οποίος διαχωριζόταν από τα Άγια των Αγίων. Ο Ναός αυτός καταστράφηκε από τις ορδές του Ρωμαίου αυτοκράτορα Τίτου το 70 μ.Χ.⁶⁶.

Η καταστροφή του Ναού από τον Τίτο το 70 μ.Χ.⁶⁷ είχε ως αποτέλεσμα την αντικατάστασή του από τις συναγωγές. Συναγωγή, όπως και εκκλησία, σημαίνει τη συνάθροιση των πιστών σε ένα τόπο, όπου γινόταν η μελέτη του Νόμου του Θεού· τόπος μελέτης, προσευχής και λατρείας του Θεού⁶⁸. Οι Συναγωγές ήταν ιδρύματα, στα οποία μαζεύονταν οι Ιουδαίοι για να τελέσουν τα λατρευτικά τους καθήκοντα, έψαλλαν ύμνους, ανέπεμπαν προσευχές και διάβαζαν περικοπές από την Παλαιά Διαθήκη. Συνήθως ήταν τρίκλιτα κτίσματα με υπερυψωμένο το κεντρικό κλίτος, κτίζονταν σε περίοπτη θέση της πόλης κοντά σε τρεχούμενα νερά -απαραίτητη προϋπόθεση για την τέλεση της λατρείας- και ήταν στραμμένες προς την Ιερουσαλήμ⁶⁹. Σύμφωνα με το βιβλίο των Πράξεων των Αποστόλων, η Συναγωγή απετέλεσε τη μήτρα της χριστιανικής Εκκλησίας, η οποία ετοίμασε την οδό του ευαγγελικού κηρύγματος⁷⁰.

γ) Ο ναός στην Καινή Διαθήκη.

Για τον ισραηλιτικό λαό, ο Ναός ήταν το κέντρο της λατρείας του Θεού, αλλά και το πνευματικό κέντρο της ζωής όλων των Ισραηλιτών. Ο

---

⁶⁵ Βλ. Κωνσταντίνου, *Λεξικόν*, σ. 676.

⁶⁶ Βλ. Οικονόμου, *Αρχαιολογία*, σσ. 185-193.

⁶⁷ Βλ. Κωνσταντίνου, *Λεξικόν*, σ. 678.

⁶⁸ Βλ. Αγουρίδη, *Ιστορία*, σ. 319.

⁶⁹ Βλ. Βέλλα, *Αρχαιολογία*, σσ. 156-158.

⁷⁰ Βλ. Αγουρίδη, *Ιστορία*, σσ. 324-325.

Ιησούς Χριστός, ως πιστός Ιουδαίος κατά την ανθρώπινη φύση του, επισκεπτόταν συχνά τον Ναό για να προσευχηθεί, να διδάξει, να θαυματοουργήσει και να ελέγχει αυστηρά το λαό του Ισραήλ. Σεβόταν απόλυτα τον Ναό ως τόπο λατρείας και τον ονόμαζε ως: «οἶκο τοῦ Πατρὸς Του»⁷¹. Συμμετείχε στην καθημερινή προσευχή, αλλά και στις επίσημες τελετές και εορτές της ιουδαϊκής θρησκείας, όπως για παράδειγμα στην εορτή του Πάσχα⁷², καθώς και στην εορτή της ανάμνησης των Εγκαινίων⁷³. Για τον Ιησού ο Ναός είναι ο οίκος του Θεού, οίκος προσευχής, οίκος του ουράνιου Πατέρα Του και οργίζεται όταν οι άνθρωποι τον μετατρέπουν σε οίκο εμπορίου⁷⁴. Ο Ιησούς Χριστός προφήτευσε την καταστροφή του Ναού, η οποία έγινε από τον Τίτο το 70 μ.Χ. κατά την καταστροφή της Ιερουσαλήμ⁷⁵.

Ο Ιησούς, μέσα από τη διδασκαλία Του, δίνει ένα νέο πνευματικό νόημα στο ναό, μιλώντας για το σώμα του που θα γίνει ο νέος πνευματικός ναός. Με την Ανάστασή του εκπληρώνεται αυτό που είχε πει στους μαθητές του συμβολικά πριν από το Πάθος, αλλά και στους Ιουδαίους ότι: «λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτὸν»⁷⁶. Ο Ιησούς που είναι ο Υἱός και Λόγος του Θεού, γίνεται ο νέος πνευματικός ναός. Μετά την Ανάστασή Του εγκαθίσταται ανάμεσα στους ανθρώπους και με την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας παραμένει αιώνια μέσα στον άνθρωπο. Έτσι, ο άνθρωπος γίνεται θεοφόρος και πνευματοφόρος.

Οι Απόστολοι, κατά το πρότυπο του Ιησού, συνέχισαν να προσέρχονται στο Ναό της Ιερουσαλήμ και να προσεύχονται, ακόμα και

---

⁷¹ Ιω. 2,16.

⁷² Βλ. Ιω. 2,13.

⁷³ Βλ. Ιω. 10,22-23.

⁷⁴ Βλ. Μτ. 21,12-17.

⁷⁵ Βλ. Μτ. 26,61, Μρ. 14,58, Ιω. 2,19. Πρβλ. και Σκάρα, «Ναός», ΛΒΘ, στ. 684.

⁷⁶ Ιω. 2,19.

μετά την Πεντηκοστή⁷⁷. Ο παλαιός Ναός, έτσι, παραμένει τόπος προσευχής και λατρείας του Θεού από τους πιστούς της πρώτης Εκκλησίας, της οποίας ιδρυτής είναι ο ίδιος ο Χριστός. Με τους διωγμούς, όμως, εναντίον της Εκκλησίας και των μελών της, οι πιστοί εγκατέλειψαν τον παλαιό Ναό και άρχισαν να συγκεντρώνονται σε άλλους, ιδιωτικούς χώρους για προσευχή και για την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας.

Ο Ιησούς με το κήρυγμά του αλλάζει εντελώς τον τρόπο λατρείας του Θεού. Λέγοντας πως το σώμα του είναι ο νέος ναός, ο πνευματικός ναός, εγκαινιάζει τον καινούριο τρόπο λατρείας του Θεού. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα τον οριστικό διαχωρισμό της λατρείας των Χριστιανών από εκείνη των Ιουδαίων. Οι Χριστιανοί δεν μπορούσαν πλέον να παραμείνουν στους κόλπους της ιουδαϊκής θρησκείας, διότι ο Μεσσίας είχε έρθει, ο Θεός είχε αποκαλυφθεί στον άνθρωπο, οι προφητείες της Παλαιάς Διαθήκης είχαν όλες εκπληρωθεί στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού και οι Χριστιανοί ζούσαν τη νέα εποχή που διαπνεόταν από τη χάρη του Αγίου Πνεύματος. Ο Χριστός με την Ανάστασή του μας ελευθέρωσε από τα δεσμά του θανάτου και της φθοράς, χαρίζοντάς μας και τη δική μας ανάσταση.

Ο απόστολος Παύλος μας διδάσκει πως η Εκκλησία του Χριστού είναι ο ναός του Θεού και είναι χτισμένη πάνω στον Χριστό. Ο Ιησούς Χριστός είναι το θεμέλιο, ο ακρογωνιαίος λίθος και η κεφαλή της Εκκλησίας⁷⁸. Οι Χριστιανοί έπρεπε να καταλάβουν και να πιστέψουν πως αυτοί πλέον αποτελούσαν το νέο ναό, τον πνευματικό ναό που είναι προέκταση του σώματος του Χριστού. Ο ναός του Θεού είναι άγιος. Ο απόστολος Παύλος στην Α΄ προς Κορινθίους επιστολή του μας λέει πως οι Χριστιανοί ως μέλη του σώματος της Εκκλησίας είναι ναός του Θεού και

---

⁷⁷ Πραξ. 2,46 , 3,1-11 , 21,26.

⁷⁸ Βλ. Α΄ Κορ. 3,10-17, Β΄ Κορ. 6,16 και Εφ. 2,20.

το σώμα τους ναός του Πνεύματος του Θεού⁷⁹. Οι πιστοί, μεταλαμβάνοντας στη Θεία Ευχαριστία το σώμα και το αίμα του Κυρίου, γίνονται ένα με το Χριστό και μετέχουν στην αιώνια ζωή και βασιλεία των Ουρανών.

Στην προς Εβραίους επιστολή του αποστόλου Παύλου, αλλά και στην Αποκάλυψη του Ιωάννη, γίνεται λόγος για τον ουράνιο ναό. Στην προς Εβραίους επιστολή παρουσιάζεται η θυσία του Αρχιερέα Χριστού που πραγματοποιείται με το θάνατό του. Ακολουθεί η Ανάσταση και η Ανάληψή του, όπου εκεί μας αποκαλύπτεται η θεότητά του. Στο τέλος της επίγειας ζωής του έφθασε ως τα άδυτα του ουρανού, όχι όπως γινόταν με το αίμα των ζώων κατά την τέλεση των ιεροτελεστιών στην ιουδαϊκή θρησκεία, αλλά με τη δική του θυσία κατά την οποία άνοιξε το δρόμο για τη σωτηρία και τη βασιλεία των Ουρανών⁸⁰.

Στην Αποκάλυψη του Ιωάννη βλέπουμε την εικόνα του ουράνιου ναού να συνδέεται και να παραλληλίζεται με τον επίγειο ναό και την Εκκλησία. Στον ουράνιο ναό στην πρώτη θέση βρίσκεται το εσφαγμένο Αρνίο, δηλαδή ο ίδιος ο Ιησούς Χριστός, όπου και τελείται συνεχώς λειτουργία προσευχής και αίνου προς τον Θεό. Εκεί άγγελοι και πρεσβύτεροι υμνούν, προσκυνούν και δοξολογούν το Θεό, αλλά και το Αρνίο που έχυσε το αίμα του για να σώσει τον άνθρωπο και να τον φέρει κοντά στο Θεό⁸¹. Στο ΚΑ' κεφάλαιο της Αποκάλυψης, ο Ιωάννης κάνει λόγο για τη νέα Ιερουσαλήμ, τη νύφη του Αρνίου που θα κατέβει στη γη με τη λαμπρότητα του Θεού και δεν θυμίζει τίποτα από την παλαιά επίγεια Ιερουσαλήμ. Δεν θα έχει ναό, διότι ναός της θα είναι ο ίδιος ο Κύριος, ο Θεός⁸². Οι πιστοί θα ζουν όλοι κοντά στον Θεό και στο Αρνίο και δεν θα χρειάζονται ναό για να κάνει αισθητή την παρουσία του Θεού. Ο

---

⁷⁹ Βλ. Α' Κορ. 6,19.

⁸⁰ Βλ. Εβρ. 4,14 , 9,11-14 και 10,19.

⁸¹ Βλ. Απ. 5,6-14 και 7,15.

⁸² Βλ. Απ. 21,22 και Σκάρα, «Ναός», ΛΒΘ, στ. 685-686.

Θεός θα είναι αιώνια κοντά τους και μόνιμα ανάμεσά τους, για να τον βλέπουν και να τον δοξολογούν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ιστορική εξέλιξη του χριστιανικού ναού και η αναγκαιότητα των εγκαινίων.

α) Οι πρώτες χριστιανικές Εκκλησίες.

1) Αποστολική Εποχή.

Η πρώτη Χριστιανική Εκκλησία δεν είχε κάποιο συγκεκριμένο χώρο λατρείας, ούτε κάποιο λατρευτικό τυπικό, ούτε θυσιαστήριο ή ναό. Μετά την Ανάσταση του Ιησού, οι Απόστολοι πήγαιναν καθημερινά στον Ναό της Ιερουσαλήμ για να προσευχηθούν, όπως έκαναν και όταν ήταν κοντά τους ο Ιησούς. Σταδιακά, όμως, σταμάτησαν να πηγαίνουν στον Ναό και άρχισαν να συγκεντρώνονται σε άλλους χώρους για να προσευχηθούν και να τελέσουν το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Οι Απόστολοι, αλλά και οι πρώτοι Χριστιανοί, επειδή φοβούνταν τους Ιουδαίους, κρύβονταν και συναθροίζονταν κατά τις βραδινές ώρες σε ασφαλείς χώρους για να τελέσουν την «κλάση τοῦ ἄρτου»⁸³.

Ο πρώτος χώρος που συγκεντρώνονταν οι Απόστολοι μετά την Ανάσταση του Ιησού ήταν το υπερώο της Σιών, χώρος ιδιαίτερα γνώριμος, σίγουρος και σημαντικός για τους Αποστόλους, διότι εκεί ο Κύριος τους παρέδωσε το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας λίγο πριν το Πάθος Του, κατά τη διάρκεια του Μυστικού Δείπνου⁸⁴. Ο χώρος αυτός συνδέεται και με άλλα σημαντικά γεγονότα της ζωής των Αποστόλων. Εκεί εμφανίστηκε μπροστά τους ο αναστημένος Ιησούς Χριστός την πρώτη και την όγδοη ημέρα από την Ανάστασή Του⁸⁵. Στο υπερώο αυτό συγκεντρώθηκαν η Παναγία, οι Απόστολοι και αρκετοί από τους πρώτους

---

⁸³ Πραξ. 2,46.

⁸⁴ Βλ. Μτ. 26,26-28.

⁸⁵ Βλ. Ιω. 20,19 και 20,26.

Χριστιανούς μετά την Ανάληψη του Κυρίου⁸⁶. Πιθανόν εκεί να έλαβε χώρα και η κάθοδος του Αγίου Πνεύματος κατά την ημέρα της Πεντηκοστής⁸⁷.

Σύμφωνα με την παράδοση, το σπίτι αυτό ανήκε στον απόστολο και ευαγγελιστή Μάρκο και κατά πάσα πιθανότητα, εκεί συγκροτήθηκε η Αποστολική Σύνοδος το 49-50 μ.Χ.. Ενδεχομένως να κατοικούσε στο σπίτι αυτό και η Θεοτόκος μέχρι την κοίμησή της. Από μαρτυρίες που υπάρχουν, γνωρίζουμε πως το σπίτι αυτό αποτελούνταν από ισόγειο και έναν όροφο⁸⁸. Οι Απόστολοι, σύμφωνα με τον Κύριλλο Ιεροσολύμων, ήταν συγκεντρωμένοι στον πάνω όροφο του σπιτιού, όταν δέχτηκαν το Άγιο Πνεύμα κατά την ημέρα της Πεντηκοστής⁸⁹.

Ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός ονομάζει το υπερώο της Ιερουσαλήμ ως «μητέρα τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκκλησιῶν» και «τῶν ἐκκλησιῶν τὴν ἀκρόπολην»⁹⁰. Το σπίτι αυτό, σύμφωνα με τον Επιφάνιο Κύπρου, βρισκόταν έξω από τα τείχη της Ιερουσαλήμ και δεν καταστράφηκε ούτε από τα ρωμαϊκά στρατεύματα του Τίτου, αλλά ούτε και από τον Αδριανό⁹¹.

Μετά το Διάταγμα των Μεδιολάνων του 313 μ.Χ., η μητέρα του Μεγάλου Κωνσταντίνου Αγία Ελένη, όταν επισκέφτηκε τους Αγίους Τόπους, έκτισε εκκλησία στη θέση του υπερώου και την αφιέρωσε στο Μυστικό Δείπνο. Όταν κατέλαβαν οι Σταυροφόροι το 1099 την Ιερουσαλήμ, γκρέμισαν τον ναό αυτό και στη θέση του έχτισαν μεγαλύτερο, ο οποίος μετατράπηκε το 1561 από χριστιανικός ναός σε μουσουλμανικό τέμενος⁹².

---

⁸⁶ Βλ. Πραξ. 1,13-14.

⁸⁷ Βλ. Πραξ. 2,1-2.

⁸⁸ Βλ. Καραϊσαρίδη, *Χριστιανικός Ναός*, σ. 102.

⁸⁹ «τὴν ἀνωτέραν τῶν Ἀποστόλων Ἐκκλησίαν». Κυρίλλου Ιεροσολύμων, «Κατήχησις ΙΣΤ'», PG 33, στ. 294Α.

⁹⁰ Ιωάννου του Δαμασκηνού, «Λόγος εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου», PG 96, στ. 729BC.

⁹¹ Βλ. Επιφανίου Κωνσταντίας, «Περὶ μέτρων και σταθμῶν», PG 43, στ. 261Α.

⁹² Βλ. Καλλινίκου, *Χριστιανικός Ναός*, σσ. 17-18, Καραϊσαρίδη, *Χριστιανικός Ναός*, σ. 103.

Κατά την αποστολική εποχή, δηλαδή κατά τον 1^ο μ.Χ. αι., αρχίζει να διαμορφώνεται η λατρευτική ζωή της Εκκλησίας. Την εποχή εκείνη δεν γίνεται λόγος για την ύπαρξη κάποιου χριστιανικού ναού. Όπως πληροφορεί το βιβλίο των Πράξεων των Αποστόλων, η πρώτη χριστιανική κοινότητα των Ιεροσολύμων μετέβαινε καθημερινά στο ναό των Ιεροσολύμων για προσευχή και στη συνέχεια τελούσαν σε ιδιωτικούς χώρους το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας «καθημέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντες τε κατ' οἶκον τὸν ἄρτον»⁹³.

Οι πρώτες λατρευτικές συνάξεις των πιστών γίνονταν σε κάποια ευρύχωρα σπίτια, στα οποία συγκεντρώνονταν οι Απόστολοι και οι πιστοί για να τελέσουν τη Θεία Ευχαριστία. Η ευχαριστιακή σύναξη γινόταν στο υπερώο του σπιτιού ή σε κάποια μεγάλη αίθουσα ή στο αίθριο του σπιτιού που φιλοξενούσε τους πιστούς. Τις αίθουσες αυτές δεν μπορούμε να τις χαρακτηρίσουμε ως ναούς, διότι οι ιδιοκτήτες τους τις παραχωρούσαν μόνο για την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας και στη συνέχεια οι αίθουσες αυτές επανέρχονταν στην αρχική τους χρήση. Άρα λοιπόν κατά την αποστολική εποχή δεν μπορεί να γίνει λόγος ούτε για την ύπαρξη κάποιου ναού, αλλά ούτε και για την καθιέρωση ή ύπαρξη κάποιου ιδιαίτερου τύπου λατρείας⁹⁴.

Το βιβλίο των Πράξεων, με τις πληροφορίες που παρέχει για την προσευχή και τη λατρευτική ζωή των Αποστόλων, αλλά και τη ζωή της πρώτης χριστιανικής κοινότητας, παρουσιάζει τους Χριστιανούς ως διαφοροποιημένους από τη λατρευτική ζωή των Ιουδαίων.

Ο απόστολος Παύλος χαρακτήριζε τις αίθουσες αυτές ως «κατ' οἶκον ἐκκλησία»⁹⁵, χωρίς βέβαια να εννοεί ότι τα σπίτια αυτά είχαν

---

⁹³ Πραξ. 2,46 3,11 5,12 20,7.

⁹⁴ Βλ. Τρεμπέλα, *Ευχολόγιον*, σ. 84.

⁹⁵ Ρωμ. 16,5, Α' Κορ. 16,19, Κολ. 4,15 και Φιλημ. 1,2.

μετατραπεί σε ναούς, αλλά κάνει λόγο για αίθουσες που φιλοξενούσαν μεγάλο αριθμό πιστών, οι οποίοι τελούσαν εκεί τη Θεία Ευχαριστία. Τέτοιες «κατ' οἶκον ἐκκλησίες» υπήρχαν στη Ρώμη, στη Θεσσαλονίκη, στην Έφεσο, στην Κόρινθο και στις Κολοσσαίς.

Η διαρρύθμιση των σπιτιών αυτών προσαρμοζόταν ανάλογα με την περιοχή ανοικοδόμησης. Για παράδειγμα, τα σπίτια στη Συρία και την Παλαιστίνη ήταν μονώροφα, ενώ στη Μικρά Ασία, την Ελλάδα και τη Μεσοποταμία που επικρατούσε ο ελληνιστικός τύπος σπιτιού με υπαίθριο χώρο και κολώνες, οι οποίες συγκρατούσαν τα υπόστεγα. Απέναντι από το αίθριο υπήρχε το καλύτερο δωμάτιο που το ονόμαζαν «των ανδρών»⁹⁶.

Ο όρος «οἶκος» εκφράζει μια κοσμική πραγματικότητα, την κατοικία κάποιου πιστού χριστιανού, μέλους της Εκκλησίας του Χριστού, ενώ ο όρος «ἐκκλησία» προσδιορίζει μια καθαρά εκκλησιαστική πραγματικότητα, δηλαδή το σύνολο των πιστών μελών της Εκκλησίας που είναι σώμα Χριστού⁹⁷. Ο ιδιωτικός χώρος, η αίθουσα που παραχωρούσε κάποιος χριστιανός για τη συγκέντρωση των πιστών με σκοπό τη λατρεία και την προσευχή, δημιούργησε τον όρο «κατ' οἶκον ἐκκλησία». Στο χώρο αυτό μαζεύονταν όλα τα μέλη της χριστιανικής κοινότητας που κατοικούσαν σε μια πόλη για να δοξάσουν το Θεό και να μεταλάβουν του Σώματος και του Αίματός Του. Σε περιπτώσεις διωγμών, οι πιστοί αναγκάζονταν να αλλάζουν συνεχώς τόπο για να προφυλαχθούν από τους διώκτες τους. Η τέλεση της Θείας Ευχαριστίας λάμβανε χώρα σε κάποιο ασφαλές τόπο, όπου αυτό ήταν δυνατό⁹⁸.

Η τοπική εκκλησία, το σπίτι κάποιου πιστού μέλους της Εκκλησίας του Χριστού που το παραχωρούσε για να τελεσθεί το μυστήριο της Θείας

---

⁹⁶ Αντουράκη, *Χριστιανική Αρχαιολογία*, σ.193.

⁹⁷ Βλ. Καραϊσαρίδη, *Χριστιανικός Ναός*, σ.105.

⁹⁸ Βλ. Ζηζιούλα, *Ενότης Εκκλησίας*, σσ. 65-67.

Ευχαριστίας συνιστά την «κατ' οἶκον ἐκκλησία»⁹⁹. Υπάρχει λοιπόν σαφής διαχωρισμός του όρου «οἶκος», όταν γίνεται λόγος για μια χριστιανική οικογένεια που παραχωρούσε ένα συγκεκριμένο χώρο του σπιτιού για τις λατρευτικές ανάγκες της χριστιανικής κοινότητας μιας πόλεως, ενώ αντίθετα ο όρος «ἐκκλησία» αναφέρεται στο σύνολο των πιστών μελών της Εκκλησίας του Χριστού. Οι όροι «οἰκία» και «ἐκκλησία» συνδέονται μόνο μέσω της Θείας Ευχαριστίας, αλλά αποτελούν δυο διαφορετικές πραγματικότητες στην πίστη του σώματος της Εκκλησίας¹⁰⁰.

2) Μεταποστολική Εποχή (2ος – 4ος αι.).

Κατά τη Μεταποστολική Εποχή σημειώνεται ανοδική πορεία και εξέλιξη στο θέμα της χριστιανικής λατρείας και παράλληλα παρατηρείται απότομη αύξηση των χριστιανικών κοινοτήτων. Κατά τον δεύτερο μ.Χ. αιώνα αρχίζουν και οι μεγάλοι διωγμοί κατά των Χριστιανών, με αποτέλεσμα οι συνθήκες λατρείας και επιβίωσης των Χριστιανών να είναι αρκετά δύσκολες. Οι Χριστιανοί συνέχιζαν να συγκεντρώνονται σε ιδιωτικούς χώρους για την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας, στις «κατ' οἶκον ἐκκλησίες». Εκτός από τους ιδιωτικούς χώρους χρησιμοποιούσαν και διάφορους άλλους τόπους, όπως σπήλαια, κατακόμβες και υπαίθριους χώρους. Κατά τις περιόδους των διωγμών απέκτησαν ιδιαίτερη σημασία για τις λατρευτικές συνάξεις των Χριστιανών και τα ιδιωτικά κοιμητήρια ευπόρων πιστών, όπως κατά τις αρχές του δευτέρου αιώνα ο οικογενειακός τάφος της αγίας Δομιτίλλας στη Ρώμη, οι κατακόμβες του Αγίου Σεβαστιανού και οι κατακόμβες της Μήλου¹⁰¹.

---

⁹⁹ Βλ. Ζηζιούλα, *Ενότης Εκκλησίας*, σσ. 33-37.

¹⁰⁰ Βλ. Ζηζιούλα, *Ενότης Εκκλησίας*, σ. 35.

¹⁰¹ Βλ. Φειδά, *Ιστορία*, σ.285

Δεν μπορούμε να ισχυριστούμε πως οι κατακόμβες χρησιμοποιήθηκαν ως ναοί συγκέντρωσης των πιστών με σκοπό την τέλεση της λατρείας κατά την περίοδο των διωγμών¹⁰². Οι κατακόμβες ήταν κοιμητήρια εύπορων χριστιανικών οικογενειών που τις παραχωρούσαν κατά τη διάρκεια των διωγμών στις χριστιανικές κοινότητες για λατρευτικούς σκοπούς. Λόγω στενότητας του χώρου, οι κατακόμβες δεν ήταν δυνατόν να αποτελούν σταθερό, μόνιμο και κατάλληλο χώρο για τις λατρευτικές συνάξεις των Χριστιανών. Προς το τέλος του δευτέρου αιώνα αρχίζουν σιγά - σιγά να υπάρχουν μόνιμα κάποιοι ιδιόκτητοι χριστιανικοί ναοί κατά το πρότυπο του υπερώου της Ιερουσαλήμ ή της αίθουσας των ιδιωτικών σπιτιών ή και της ιουδαϊκής συναγωγής¹⁰³. Ο χώρος αυτός δεν αποτελούσε έναν ξεχωριστό, ιδιαίτερο ναό, χτισμένο για τον σκοπό αυτό, αλλά ήταν μια αίθουσα που την παραχωρούσε κάποιος, συνήθως εύπορος, χριστιανός και ήταν αποκλειστικά και μόνο για λατρευτικούς σκοπούς¹⁰⁴. Ο χώρος αυτός ήταν σε μόνιμος τόπος λατρείας, χωρίς να έχει άλλη χρήση, όπως γινόταν με τις αίθουσες στις «κατ' οἶκον ἐκκλησίες». Για τέτοιους χώρους λατρείας κάνει λόγο ο Ωριγένης στο έργο του «περὶ εὐχῆς»¹⁰⁵. Πληροφορίες για τις αίθουσες αυτές παρέχει και ο Ιουστίνος ο Φιλόσοφος, ο οποίος επισκεπτόταν ένα τέτοιο χώρο στη Ρώμη, στο σπίτι του Μαρτίνου, κοντά στα λουτρά του Τιμοτίνου¹⁰⁶. Μια άλλη πολύ σημαντική πληροφορία για τους χώρους αυτούς μας παρέχει και η διήγηση του μαρτυρίου της Αγίας Καικιλίας το 230, από το οποίο μαθαίνουμε πως η αγία είχε εκφράσει την

---

¹⁰² Βλ. Καλλινίκου, *Χριστιανικός Ναός*, σ. 22.

¹⁰³ Βλ. Φειδά, *Ιστορία*, σ. 285.

¹⁰⁴ Βλ. Αντουράκη, *Χριστιανική Αρχαιολογία*, σ. 193.

¹⁰⁵ Ο Ωριγένης χαρακτηρίζει κάθε τέτοιο χώρο ως «τὸ σταθερὸν τῆς ἐπὶ τῷ αὐτῷ τῶν πιστευόντων συνελεύσεως». Ωριγένους, «Περὶ εὐχῆς», PG 11, στ. 552-553.

¹⁰⁶ Βλ. Καλλινίκου, *Χριστιανικός Ναός*, σ. 18.

επιθυμία να αγιασθεί το σπίτι της και να γίνει ναός για τις συναθροίσεις των χριστιανών¹⁰⁷.

Οι χριστιανοί, αξιοποιώντας το δικαίωμα που τους έδινε το ρωμαϊκό κράτος να συγκροτούν ταφικές εταιρείες, απέκτησαν ιδιόκτητους ναούς με χώρο συναθροίσεως και κοιμητήριο. Πληροφορίες γι' αυτούς τους ιδιόκτητους ναούς των χριστιανών μας παρέχουν οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς Τερτυλλιανός, Μινούκιος Φήλιξ, Αίλιος Λαμπρίδιος και ο Ευσέβιος Καισαρείας. Οι ναοί αυτοί ήταν συνήθως στραμμένοι προς την Ανατολή και είχαν ανεγερθεί πριν από το διωγμό του Δεκίου το 251, δημεύτηκαν από τις ρωμαϊκές αρχές, αλλά ο Γαλληνός διέταξε την αποχώρηση των ειδωλολατρών από αυτούς και την επιστροφή τους στους χριστιανούς.

Το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από το διωγμό του Δεκίου το 251 μέχρι το διωγμό του Διοκλητιανού το 303, βοήθησε πάρα πολύ τους χριστιανούς να ανεγείρουν ναούς για να λατρεύουν τον Τριαδικό Θεό. Ο Ευσέβιος Καισαρείας τονίζει την ανάγκη να ανεγερθούν νέοι ευρύχωροι ναοί μετά το διωγμό, διότι ο πληθυσμός των χριστιανών είχε αυξηθεί και οι λατρευτικές ανάγκες των πιστών ήταν περισσότερες. Βέβαια, οι περισσότεροι από αυτούς τους ναούς καταστράφηκαν με το διωγμό του Διοκλητιανού το 303¹⁰⁸.

Οι χώροι αυτοί που συγκεντρώνονταν οι πιστοί για την κοινή λατρεία ονομάστηκαν από τις αρχές του τρίτου μ.Χ. αιώνα «εκκλησίες» με την έννοια της συνέλευσης και του χώρου, στον οποίο γινόταν η συνέλευση¹⁰⁹. Οι χώροι αυτοί ονομάστηκαν ναοί, ευκτήρια, Κυριακά, βασιλικές και μαρτύρια. Ο αρχιτεκτονικός τους τύπος ήταν συγγενής με τις μεταγενέστερες βασιλικές. Ο εσωτερικός διάκοσμος των ναών αυτών

---

¹⁰⁷ Βλ. Καραϊσαρίδη, *Χριστιανικός Ναός*, σ. 112.

¹⁰⁸ Βλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία Η'», PG 20, στ. 741Α. Πρβλ. Φειδά, *Ιστορία*, σ. 285-286.

¹⁰⁹ Βλ. Αντουράκη, *Χριστιανική Αρχαιολογία*, σ.193.

ήταν απλός και περιοριζόταν κυρίως σε συμβολικές παραστάσεις¹¹⁰. Πληροφορίες για τους ναούς αυτούς, τον τρόπο ανοικοδόμησής τους, την αρχιτεκτονική τους μορφή και διάφορα άλλα στοιχεία μας παρέχουν τα κείμενα του τετάρτου αιώνα «Αποστολική Ἐκκλησιαστική Διάταξη», «Αποστολικές Διαταγές» στο δεύτερο βιβλίο – κεφάλαιο ΝΖ' και η «Διαθήκη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» στο πρώτο βιβλίο – κεφάλαιο ΙΘ'¹¹¹.

Σημαντικές πληροφορίες για την περίοδο εκείνη μας παρέχει και ο Γρηγόριος Νύσσης στο βίο που έγραψε για τον Γρηγόριο Νεοκαισαρείας. Αναφέρει πως οι πιστοί της Νεοκαισαρείας συγκέντρωσαν χρήματα και με αρκετή προσωπική εργασία κατασκεύασαν στην πόλη ναό για τις λατρευτικές τους ανάγκες¹¹². Στο ίδιο κείμενο, ο Γρηγόριος κάνει λόγο για την αύξηση του χριστιανικού πληθυσμού και για τη ραγδαία ανοικοδόμηση των χριστιανικών ναών σε ολόκληρη την ευρύτερη περιοχή¹¹³.

Οι τάφοι των μαρτύρων, οι οποίοι εξελίχθηκαν σε τόπους λατρείας ήδη από τον δεύτερο αιώνα είναι μια κατηγορία επιπλέον των ναών, οι οποίοι κατασκευάστηκαν στα τέλη του τρίτου και στις αρχές του τετάρτου αιώνα. Οι χριστιανοί συνήθιζαν να τελούν τη Θεία Ευχαριστία στον τάφο του μάρτυρα κάθε χρόνο κατά την ημέρα της ανάμνησης του μαρτυρίου του. Αρχικά κατασκευάστηκαν μικροί ναοί, ενώ, αργότερα, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι τάφοι των μαρτύρων εξελίχθηκαν σε μεγάλους ναούς και σημαντικά θρησκευτικά κέντρα. Το γεγονός ότι η Θεία Λειτουργία τελούνταν πάνω στον τάφο του μάρτυρα ήταν και η αρχή, ώστε από τον

---

¹¹⁰ Βλ. Φειδά, *Ιστορία*, σ.286.

¹¹¹ Βλ. Καραϊσαρίδη, *Χριστιανικός Ναός*, σ.115 και Θεοδώρου, *Μαθήματα*, σ. 179-188 και 223-230.

¹¹² Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, «Εἰς τὸν βίον Γρηγορίου», *PG* 46, στ. 924A.

¹¹³ Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, «Εἰς τὸν βίον Γρηγορίου», *PG* 46, στ. 944B.

τέταρτο αιώνα και εξής να καθιερώνονται οι ναοί με την κατάθεση λειψάνων αγίων κάτω από την Αγία Τράπεζα¹¹⁴.

Το σπουδαιότερο παράδειγμα πρωτοχριστιανικού ναού είναι ο Οίκος της Δούρας Ευρωπού στη Μεσοποταμία, ο οποίος χρονολογείται μεταξύ 230 και 250 μ.Χ. Πρόκειται για ένα σπίτι, στο οποίο υπήρχε ναός. Ο χώρος που χρησιμοποιούνταν ως ναός ήταν ένα μεγάλο δωμάτιο, στο οποίο τελούσαν τη Θεία Ευχαριστία. Το δωμάτιο αυτό ήταν αποκλειστικά και μόνο για τις λατρευτικές ανάγκες της χριστιανικής κοινότητας. Στο σπίτι αυτό, εκτός από την αίθουσα – ναό, υπήρχε και μια άλλη αίθουσα που είχε μετατραπεί σε βαπτιστήριο¹¹⁵. Τέτοιοι ναοί μέσα σε ιδιόκτητα σπίτια βρέθηκαν στη Ρώμη, στην Ελλάδα, στη Δαλματία και στη Βόρεια Αφρική¹¹⁶.

Από τις αρχές του τετάρτου αιώνα μπορούμε να μιλάμε για τους πρώτους εγκαινιασμένους ναούς, καθώς και για μια πρώτη μορφή ακολουθίας εγκαινίων ναού. Η πρώτη αυθεντική μαρτυρία για την ύπαρξη χριστιανικών ναών και ακολουθίας εγκαινίων ναού προέρχεται από τον Ευσέβιο Καισαρείας. Ο Ευσέβιος μας παρέχει πληροφορίες για τα εγκαινία που τελούσαν οι χριστιανοί στους νέους ναούς τους¹¹⁷. Ο Ευσέβιος, επίσης, κάνει λόγο και για τα εγκαινία μεγαλοπρεπούς ναού που βρισκόταν στην Τύρο της Φοινίκης από τον επιχώριο επίσκοπο Παυλίνο. Ο Ευσέβιος εκφώνησε και σχετικό λόγο στα εγκαινία αυτού του ναού¹¹⁸.

---

¹¹⁴ Α' Κορ. 3,12. Πρβλ. Μεταλληνού, *Θεολογική Μαρτυρία*, σσ. 103-104, Ματζουνέα, *Μεγαλείο*, σ. 66, Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα*, σ. 214 και Φειδά, *Ιστορία*, σ. 288.

¹¹⁵ Βλ. Αντουράκη, *Χριστιανική Αρχαιολογία*, σ. 194.

¹¹⁶ Βλ. Καραϊσαρίδη, *Χριστιανικός Ναός*, σσ. 122-125.

¹¹⁷ «Ἐπὶ δὴ τούτοις τὸ πᾶσιν, ἐνκταῖον ἡμῖν καὶ ποθούμενον συνεκροτεῖτο θέαμα, ἐγκαινίων ἑορταί κατὰ πόλεις καὶ τῶν ἄρτι νεοπαγῶν προσευκτηρίων ἀφιερώσεις». Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία Ι'», PG 20, στ. 845C-848A.

¹¹⁸ Βλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία Ι'», PG 20, στ. 849A-880A.

Μια δεύτερη ασφαλής μαρτυρία για εγκαίνια νέων ναών παρέχεται από τον Γρηγόριο τον Θεολόγο, ο οποίος συνέγραψε και εκφώνησε μια ομιλία με αφορμή τα εγκαίνια του ναού του Αγίου Μάμαντος, κοντά στη Ναζιανζό. Τα εγκαίνια του συγκεκριμένου ναού έγιναν την Κυριακή της Διακαινησίμου εβδομάδας το έτος 383. Πρόκειται για τον ΜΔ' Λόγο του Αγίου Γρηγορίου που είναι και ο τελευταίος σωζόμενος λόγος του¹¹⁹. Ο Γρηγόριος αρχίζει τον λόγο του σημειώνοντας τα εξής: «ἐγκαίνια τιμᾶσθαι, παλαιός νόμος καὶ καλῶς ἔχων...»¹²⁰.

Μια τρίτη μαρτυρία για νέους χριστιανικούς ναούς και τα εγκαίνια κατά τον τέταρτο αιώνα είναι η ΚΒ' επιστολή του Αγίου Αμβροσίου επισκόπου Μεδιολάνων προς την αδελφή του Μαρκελλίνα το έτος 386. Στην επιστολή αυτή ο Αμβρόσιος αναφέρει πως τα εγκαίνια των ναών είναι παλαιό και καθολικό έθιμο¹²¹.

Ο Ευσέβιος Καισαρείας, εκτός από τα εγκαίνια του ναού στην Τύρο της Φοινίκης, αναφέρεται και στα εγκαίνια του μαρτυρίου του Παναγίου Τάφου στα Ιεροσόλυμα το έτος 335 από τον Μέγα Κωνσταντίνο, τα οποία και περιγράφει¹²².

Από τις πληροφορίες του Ευσεβίου Καισαρείας και άλλων πατέρων εκείνης της περιόδου, δεν μπορούμε να πούμε πως υπήρχε κάποιο καθορισμένο τυπικό τελετουργίας και ακολουθίας εγκαινίων. Πιθανόν όμως ο κάθε νέος ναός, μετά την τέλεση της πρώτης Θείας Λειτουργίας να θεωρούταν καθιερωμένος και εγκαινισμένος. Τα εγκαίνια των νέων

---

¹¹⁹ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG, 36, στ. 608-621.

¹²⁰ Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG 36, 608A.

¹²¹ Βλ. Τρεμπέλα, *Ευχολόγιον*, σ. 85.

¹²² Περιγράφοντας ο Ευσέβιος την κατάσταση και τον τρόπο τέλεσης των εγκαινίων στα Ιεροσόλυμα αναφέρει τα εξής: «Οί δὲ τοῦ Θεοῦ λειτουργοὶ εὐχαῖς ἅμα καὶ διαλέξεσι τὴν ἑορτὴν κατεκόσμου, οἱ μὲν τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως τὴν εἰς τὸν τῶν ὄλων σωτήρα καθοσίωσιν ἀννυμούντες, τὰς τὲ περι τὸ μαρτύριον μεγαλουργίας διεξιόντες τῷ λόγῳ, οἱ δὲ ταῖς ἀπὸ τῶν θείων δογμάτων πανηγυρικαῖς θεολογίαις πανδεσίαν λογικῶν τροφῶν ταῖς πάντων παραδιδόντες ἀκοαῖς. Ἄλλοι δι' ἔρμηνείας τῶν θείων ἀναγνωσμάτων ἐποιούντο, τὰς ἀπορρήτους ἀποκαλύπτοντες θεωρίας». Ευσεβίου Καισαρείας, «Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου», PG 20, στ. 1196AB.

ναών κατά τον 4^ο αι. γίνονταν με την τέλεση της πρώτης Θείας Λειτουργίας, με την εκφώνηση ειδικών πανηγυρικών λόγων και τη συμμετοχή αρκετών επισκόπων και πρεσβυτέρων¹²³.

Για την ύπαρξη χριστιανικών ναών και για εγκαίνια κατά τον τέταρτο αιώνα πληροφορίες μας παρέχει και ο Μέγας Αθανάσιος στο έργο του «Απολογία πρὸς τὸν βασιλέα Κωνστάντιον» κατά το έτος 353. Στο έργο αυτό, ο Μέγας Αθανάσιος ανασκευάζει τις εναντίον του κατηγορίες στον αυτοκράτορα Κωνστάντιο, ότι χρησιμοποίησε για λατρευτικούς σκοπούς μη εγκαινιασμένο ναό και πως ο ίδιος εγκαινίασε στην Αλεξάνδρεια το ναό αυτό χωρίς την άδεια του αυτοκράτορα. Ο Μέγας Αθανάσιος υποστήριξε ότι δεν έκανε εγκαίνια, αλλά επισκευή στο ναό, ο οποίος προϋπήρχε και είχε εγκαινιαστεί από τον προκάτοχό του Αλέξανδρο¹²⁴.

Οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς Σωκράτης και Σωζομενός στα έργα τους «Εκκλησιαστική Ιστορία» διασώζουν πληροφορίες για τα εγκαίνια ενός ναού ρυθμού βασιλικής στην Αντιόχεια το έτος 341. Ο ναός αυτός είχε ξεκινήσει να κατασκευάζεται επί Μεγάλου Κωνσταντίνου και ολοκληρώθηκε επί των ημερών του γιου του Κωνσταντίνου. Τα εγκαίνια του ναού αυτού τα τέλεσε ο επίσκοπος Νικομηδείας Ευσέβιος, με τη συμμετοχή και άλλων 97 επισκόπων από τις γύρω περιοχές¹²⁵.

Πληροφορίες ακόμα για ναούς και εγκαίνια την περίοδο του 4^{ου} αι. έχουμε και από ορισμένα νόθα έργα. Οι δυο επιστολές του Κλήμεντος προς τον Ιάκωβο κάνουν λόγο για τελετουργικό εγκαινίων με διάφορες προσευχές. Η επιστολή του πάπα Ευαρέστου μας παρέχει πληροφορίες για τον καθαγιασμό των θυσιαστηρίων με την τέλεση της Θείας

---

¹²³ Βλ. Τρεμπέλα, *Ευχολόγιον*, σ. 87.

¹²⁴ Βλ. Αθανασίου Αλεξανδρείας, «Απολογία», PG 25, στ. 612-617. Πρβλ. Τρεμπέλα, *Ευχολόγιον*, σ. 88

¹²⁵ Βλ. Σωκράτους Σχολαστικού, «Εκκλησιαστική Ιστορία», PG 67, στ. 196Α και Ερμείου Σωζομενού, «Εκκλησιαστική Ιστορία ΙΙΙ», PG 67, στ. 1041ΑΒ.

Ευχαριστίας, ενώ μια άλλη επιστολή του Πάπα Πίου Α΄ προς τον επίσκοπο Βιέννης Ιούστο κάνει λόγο για την καθιέρωση των ναών με ευχές και την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας¹²⁶.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τις μαρτυρίες που έχουμε από τους Πατέρες της Εκκλησίας, τους πρώτους τρεις αιώνες δεν έχουμε εγκαινία ναών. Από τον τέταρτο αιώνα ξεκινά σταδιακά μια πρώτη μορφή εγκαινίων με την τέλεση της πρώτης Θείας Λειτουργίας, την εκφώνηση των πανηγυρικών λόγων, την ανάγνωση κάποιων ευχών και προς το τέλος του τετάρτου αιώνα την κατάθεση των ιερών λειψάνων κάτω από την Αγία Τράπεζα των ναών.

3) Η εποχή μετά το Διάταγμα των Μεδιολάνων (Δ΄ αι.)

Ο Μέγας Κωνσταντίνος αρχίζει την κατασκευή και τον εγκαινιασμό μεγάλων δημοσίων έργων και χριστιανικών ναών μετά το Διάταγμα των Μεδιολάνων (313). Διαισθανόμενος τη μεταβολή των καιρών και των συσχετισμών θέλησε να τονίσει με μια σειρά έργων την έναρξη ενός *saeculum constantinum*¹²⁷. Οι χριστιανικοί ναοί κτίζονται με πρότυπο τα ρωμαϊκά κτίρια, με την προσθήκη νέων αρχιτεκτονικών στοιχείων, τα οποία εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της νέας, χριστιανικής θρησκείας. Οι χριστιανικοί ναοί διακρίνονται σε δυο βασικές κατηγορίες: α) τις βασιλικές και β) τα περικέντρα κτίρια. Το πρώτο έργο, το οποίο εγκαινιάζει ο Μέγας Κωνσταντίνος είναι η αψίδα δίπλα στο Κολοσσαίο της Ρώμης, το έτος 315. Πρόκειται για ένα άγαλμα, το οποίο απεικονίζει τον ίδιο, κρατώντας τον Τίμιο Σταυρό και τοποθετήθηκε δίπλα στον τόπο που ήταν το σύμβολο και ο χώρος του μαρτυρίου των Χριστιανών κατά την περίοδο των Διωγμών¹²⁸.

---

¹²⁶ Τρεμπέλα, *Ευχολόγιον*, σ. 85 και Φίλια, *Λειτουργική*, σ.82.

¹²⁷ Βλ. Γουλούλη, «Ρωμαϊκές γιορτές», σ. 57.

¹²⁸ Βλ. Γουλούλη, «Ρωμαϊκές γιορτές», σ. 57.

Το 318 κ. εξ. αρχίζει τον εγκαινιασμό μιας σειράς χριστιανικών ναών. Το Νοέμβριο του 318 εγκαινιάζει στη Ρώμη τη βασιλική του Λατερανού και την αφιερώνει στο Σωτήρα Χριστό. Τον Ζ' αι. ο ίδιος ναός θα αφιερωθεί στον ευαγγελιστή Ιωάννη, αφού πρώτα ανακαινισθεί. Το 319 ξεκινά η ανοικοδόμηση της πεντάκλιτης βασιλικής του αποστόλου Πέτρου στη Ρώμη. Ο ναός αυτός εγκαινιάζεται το 329. Μετά την ανακάλυψη του Τιμίου Σταυρού στα Ιεροσόλυμα το 325, κτίζει μαζί με τη μητέρα του Ελένη το ναό της Αναστάσεως, τα εγκαινιά του οποίου τελούνται στις 13 Σεπτεμβρίου. Στη Βηθλεέμ, στο Σπήλαιο της Γεννήσεως του Χριστού, κτίζει το 333 μια μεγάλη βασιλική, την οποία εγκαινιάζει το 339¹²⁹.

Το σχετικό ενδιαφέρον του Μ. Κωνσταντίνου ήταν μεγάλο για όλη την Αυτοκρατορία, γι' αυτό και έκτισε ναούς σε όλες τις σημαντικές πόλεις της. Ανήγειρε ναούς στην Ηλιούπολη της Φρυγίας, στη Δρυ του Μαμβρή, στη Νικομήδεια, στην Αντιόχεια και στη Βόρεια Αφρική. Στην Αντιόχεια εγκαινιάζει το 341 το Οκτάγωνο, με τη συμμετοχή 100 επισκόπων¹³⁰.

Το 330 εγκαινιάζει τη νέα πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας, την Κωνσταντινούπολη. Τη νέα πρωτεύουσα κοσμεί με μεγάλους και περικαλλείς ναούς. Τρεις ναούς αφιερώνει για να εξυμνήσει την πανσοφία, την αγαθότητα και την παντοδυναμία του Θεού. Είναι οι Ναοί της του Θεού Σοφίας, της του Θεού Ειρήνης και της του Θεού Δυνάμεως. Ο ναός των Αγίων Αποστόλων είναι ένα ακόμη δικό του κτίσμα, όπου μετέφερε και τα ιερά λείψανα των Αποστόλων Ανδρέα, Τιμοθέου και

---

¹²⁹ Βλ. Γκιολέ, *Παλαιοχριστιανική τέχνη*, σ. 81-86.

¹³⁰ Βλ. Γουλούλη, «Ρωμαϊκές γιορτές», σ. 63.

Λουκά¹³¹. Στον Μ. Κωνσταντίνο αποδίδεται η ίδρυση των ναών των αγίων Ακακίου και Μωκίου¹³².

Το έργο του Μ. Κωνσταντίνου το συνεχίζουν και οι διάδοχοι του αυτοκράτορες του Βυζαντίου. Ο Κωνσταντίνος, γιος του Μ. Κωνσταντίνου, εγκαινιάζει το 360 το ναό της Αγίας Σοφίας, τον οποίο είχε θεμελιώσει ο πατέρας του το 324 και καταστράφηκε το 404, όταν ο λαός εξεγέρθηκε, εναντίον της ποινής εξορίας, η οποία επιβλήθηκε στον ιερό Χρυσόστομο¹³³. Τον Δ' αι., γύρω στο 350, έχουμε τα εγκαινία του νέου *crocedu Gerusalemme* στη Ρώμη από τον Κωνσταντίνο. Στα Ιεροσόλυμα ανεγείρεται το οκτάγωνο της Αναλήψεως ή *Εμβώμιον*, όπως είναι γνωστό, το οποίο έκτισε το 370 η ρωμαία πατρικία Ποαιμία. Στην Αντιόχεια, εκτός από το οκτάγωνο του Μ. Κωνσταντίνου σημαντικό μνημείο είναι και το σταυρόσχημο μαρτύριο του επισκόπου Βαβύλα, το οποίο έκτισε ο επίσκοπος Μελέτιος περί το 363. Ο άγιος Αμβρόσιος κατασκευάζει στα Μεδιόλανα πέντε ναούς: α) του αγίου Λαυρεντίου, β) του αγίου Ακυλίνου, γ) των αγίων Αποστόλων, που εγκαινιάζει το 382, δ) του αγίου Σιμπλικίου και ε) της αγίας Θέκλας¹³⁴.

β) Περίοδος ακμής (Ε' έως Θ' αι.)

Το τέλος του Δ' αι. σηματοδοτεί την αρχή για μια λαμπρή περίοδο ακμής στη χριστιανική ναοδομία, η οποία θα διαρκέσει για 450 χρόνια, μέχρι και τα μέσα του Θ' αι. Την περίοδο αυτή οικοδομούνται πολλά σπουδαία μνημεία, τα οποία εκφράζουν την πίστη και το δημιουργικό πνεύμα των βυζαντινών αυτοκρατόρων. Η χριστιανική ναοδομία

---

¹³¹ Βλ. Καλλινίκου, *Χριστιανικός Ναός*, σ. 29.

¹³² Βλ. Γουλούλη, «Ρωμαϊκές γιορτές», σ. 67.

¹³³ Βλ. Καλλινίκου, *Χριστιανικός Ναός*, σ. 35.

¹³⁴ Βλ. Γκιολέ, *Παλαιοχριστιανική τέχνη*, σ. 81-91.

εγκαινιάζει από τον Ε΄ αιώνα μια νέα φάση, την οποία χαρακτηρίζει η τυποποίηση. Οι πειραματισμοί και οι αρχιτεκτονικές αναζητήσεις της περιόδου του Μ. Κωνσταντίνου δεν υφίστανται πλέον και κυριαρχεί η απλή τρίκλιτη ή πεντάκλιτη βασιλική με μικρές παραλλαγές και προσθήκες, ανάλογα με τις αρχιτεκτονικές παραδόσεις και τις λειτουργικές συνήθειες των διαφόρων περιοχών. Τα πολλά, νέα μοναστηριακά κέντρα, που δημιουργήθηκαν σε όλη τη βυζαντινή αυτοκρατορία, διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο στην αρχιτεκτονική της περιόδου αυτής¹³⁵.

Οι χριστιανικοί ναοί παρουσιάζουν κατά την περίοδο αυτή μερικές τυπολογικές ιδιομορφίες, που σχετίζονται με τις τοπικές αρχιτεκτονικές και λειτουργικές παραδόσεις. Δημιουργούνται επομένως, τρεις ομάδες ναών: α) ναοί των παραλιακών περιοχών της ανατολικής Μεσογείου, με πρότυπο τη ναοδομία της Κωνσταντινούπολης, β) ναοί της ενδοχώρας και γ) ναοί των δυτικών επαρχιών¹³⁶.

Η περίοδος ακμής της χριστιανικής ναοδομίας 5ος - 9ος αιώνας έχει να μας παρουσιάσει μια σειρά από αξιόλογους ναούς και αρχιτεκτονικά αριστουργήματα. Ο ναός που ξεχωρίζει την περίοδο αυτή και θα αποτελέσει πρότυπο για πολλούς άλλους είναι εκείνος της αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη. Ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος Β' ανέγειρε το δεύτερο ναό, μετά την καταστροφή του πρώτου το 404, τον οποίο εγκαινίασε τον Οκτώβριο του 415. Κατά τα εγκαίνια του ναού του Θεοδοσίου κατατέθηκαν τα ιερά λείψανα του Ιωσήφ, γιου του Ιακώβ και του προφήτη Ζαχαρία, πατέρα του Ιωάννη του Βαπτιστή¹³⁷. Ο ναός του Θεοδοσίου καταστράφηκε από τους επαναστάτες της στάσης του Νίκα το 532, για να οικοδομηθεί εκ νέου από τον Ιουστινιανό και να εγκαινιαστεί

---

¹³⁵ Βλ. Krautheimer, *Αρχιτεκτονική*, σ. 120-123.

¹³⁶ Βλ. Γκιολέ, *Παλαιοχριστιανική τέχνη*, σ. 93.

¹³⁷ Βλ. Τρεμπέλα, *Ευχολόγιον*, σ. 93.

στις 27 Δεκεμβρίου του 537. Είκοσι χρόνια μετά μεγάλος σεισμός προξένησε στο ναό ζημιές και την πτώση του τρούλου. Αφού ολοκληρώθηκαν οι επισκευές, ο Ιουστινιανός πραγματοποίησε τα εγκαίνια του ναού στις 23 Δεκεμβρίου του 562, τα οποία και θα επικρατήσουν στη λειτουργική παράδοση της Εκκλησίας, καθώς αυτά μνημονεύονται κάθε χρόνο στο σχετικό συναξάρι της ημέρας και στην αντίστοιχη ακολουθία¹³⁸.

Το καθολικό της μονής Στουδίου αποτελεί σπουδαίο μνημείο του Ε' αι. Πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική, της οποίας διασώζονται μόνο λίγα ερείπια. Ο ναός των Χαλκοπρατείων είναι σπουδαίο οικοδόμημα της περιόδου αυτής, τρίκλιτη βασιλική, η οποία βρισκόταν κοντά στην Αγία Σοφία και αντιγράφει τυπολογικά το καθολικό της μονής του Στουδίου. Ο ναός αυτός ανεγέρθηκε από τον Θεοδόσιο Β' το 442, στο χώρο προϋπάρχουσας συναγωγής Εβραίων. Άλλες πηγές, σύμφωνα με τον Στ. Γουλούλη, θέλουν ως κτήτορες τη Βερίνα, σύζυγο του Λέοντα Α' ή την Πουλχερία¹³⁹. Προσθήκες στο ναό έκανε ο Ζήνων, ενώ ο Ιουστίνος Β' ανακαίνισε το ναό και η ανάμνηση των εγκαινίων γινόταν στις 18 Δεκεμβρίου. Στον Ιουστίνο Β' αποδίδεται και το παρεκκλήσιο που βρισκόταν δίπλα στο ναό των Χαλκοπρατείων, όπου εκεί απέθεσε το ιερό κειμήλιο της αγίας Ζώνης της Θεοτόκου, και τα εγκαινιά του εορτάζονταν στις 31 Αυγούστου¹⁴⁰. Το 473 κτίσθηκε στην Κωνσταντινούπολη ο ναός της Παναγίας των Βλαχερνών από τον Λέοντα Α'. Σε αυτόν φυλασσόταν ένα ακόμα ιερό κειμήλιο, η εσθήτα (μαφόριο) της Θεοτόκου. Η ανάμνηση των εγκαινίων του ναού εορταζόταν στις 31 Ιουλίου¹⁴¹.

Στα Ιεροσόλυμα, στο τέλος του Ε' αι. εγκαινιάσθηκε το καθολικό της λαύρας του αγίου Ευθυμίου, όπου κατατέθηκαν τα λείψανα των

---

¹³⁸ Βλ. Γουλούλη, «Ρωμαϊκές γιορτές», σ. 68-70.

¹³⁹ Βλ. Γουλούλη, «Ρωμαϊκές γιορτές», σ. 76.

¹⁴⁰ Βλ. Γουλούλη, «Ρωμαϊκές γιορτές», σ. 76 και Γκιολέ, *Παλαιοχριστιανική τέχνη*, σ. 94.

¹⁴¹ Βλ. Γουλούλη, «Ρωμαϊκές γιορτές», σ. 76.

μαρτύρων Ταράχου, Πρόβου και Ανδρονίκου. Εγκαίνια με κατάθεση ιερών λειψάνων τελούνται την ίδια περίοδο στο ναό της αγίας Ευφημίας στην Πέτρα και στο ναό του αγίου Σαμουήλ¹⁴².

Τον ΣΤ' αι. συνεχίστηκε η ανοικοδόμηση νέων ναών, οι οποίοι εγκαινιάστηκαν με την κατάθεση ιερών λειψάνων. Το 515 στη Σεβάστεια της Παλαιστίνης εγκαινιάζεται ναός, όπου κατατίθενται τα λείψανα του Ιωάννη του Βαπτιστή και του προφήτη Ελισαίου. Το 550 γίνονται τα εγκαίνια του ναού των Αποστόλων στην Κωνσταντινούπολη, μετά από ανακαίνιση, την οποία έκανε ο Ιουστινιανός. Στα εγκαίνια κατατέθηκαν τα λείψανα των αποστόλων Λουκά, Τιμοθέου και Ανδρέα¹⁴³.

Τον Ζ' και Η' αι. συνεχίζεται η ανοικοδόμηση χριστιανικών ναών. Μέχρι και τα τέλη του Η' αιώνα οι χριστιανικοί ναοί δεν καθιερώνονταν υποχρεωτικά με την κατάθεση λειψάνων μαρτύρων. Η Εκκλησία, θέλοντας να επιβάλλει τη χρήση των ιερών λειψάνων για την καθιέρωση των ναών, ορίζει ρητά με τον ζ' κανόνα της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου, ότι όλοι οι χριστιανικοί ναοί θα εγκαινιάζονται και στην Αγία Τράπεζα θα κατατίθενται λείψανα αγίων μαρτύρων. Ορίζει επίσης, για όσους ναούς δεν έχουν εγκαινιασθεί με λείψανα μαρτύρων, ότι πρέπει να εγκαινιασθούν εκ νέου και όποιος δεν εφαρμόσει τον κανόνα της Συνόδου θα καθαιρείται ως παραβάτης των εκκλησιαστικών παραδόσεων¹⁴⁴. Η κατάθεση ιερών λειψάνων αγίων μαρτύρων κατά την τελετή των εγκαινίων ενός νέου ναού παγιώθηκε και καθιερώθηκε μέχρι σήμερα μετά την απόφαση της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου. Η αγία Τράπεζα καθιερώνεται και ο ναός θεωρείται εγκαινιασμένος μόνο εάν κατατεθούν στο θυσιαστήριο λείψανα αγίων μαρτύρων. Ο κανόνας αυτός τηρείται

---

¹⁴² Βλ. Τρεμπέλα, *Ευχολόγιον*, σ. 93.

¹⁴³ Βλ. Τρεμπέλα, *Ευχολόγιον*, σ. 93.

¹⁴⁴ «Όσοι οὖν σεπτοὶ ναοὶ καθιερώθησαν ἐκτὸς ἀγίων λειψάνων μαρτύρων, ὀρίζομεν ἐν αὐτοῖς κατάθεσιν γίνεσθαι λειψάνων μετὰ τῆς συνήθους εὐχῆς. Ὁ δὲ ἄνευ ἀγίων λειψάνων καθιερῶν ναόν, καθαιρείσθω, ὡς παραβεβηκῶς τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις». Ζ' Κανόνας Ζ' Οικουμενικής Συνόδου, Βλ. Ράλλη - Ποτλή, *Σύνταγμα*, σ. 580.

από τον Η' αι. μέχρι και σήμερα και όλοι οι ναοί οφείλουν να είναι εγκαινιασμένοι με λειψάνα αγίων μαρτύρων, σύμφωνα με συγκεκριμένη ακολουθία.

Η αρχική αποκλειστικότητα εγκαινιασμού θυσιαστηρίου με τη χρήση λειψάνων μαρτύρων σταδιακά σπάζει, καθώς καθίσταται δυνατή η χρήση λειψάνων άλλων αγίων, κατά προτεραιότητα οσίων ασκητών ή δικαίων και προφητών της Παλαιάς Διαθήκης. Η προτίμηση οσίων ασκητών βασίζεται στην εξίσωση των μοναχών προς τους μάρτυρες, καθότι και αυτοί υπέστησαν εκουσίως το «μαρτύριο της συνειδήσεως» - δηλαδή της χριστιανικής άσκησης- αντί του «μαρτυρίου του αίματος»¹⁴⁵. Η θεώρηση των λειψάνων των οσίων ως μαρτυρικών διευκόλυνε τη χρήση τους στον καθαγιασμό των ιερών θυσιαστηρίων¹⁴⁶.

γ) Πατερικές ομιλίες για τα Εγκαινία και συγκριτική θεώρησή τους.

Με την ακολουθία των εγκαινίων ενός ναού, ασχολήθηκαν σπουδαίοι θεολόγοι και Πατέρες της Εκκλησίας. Οι Πατέρες, έχοντας βιώσει το μυστήριο της εν Χριστώ σωτηρίας, αλλά και όλα τα ιερά μυστήρια της Εκκλησίας, σχολιάζουν θεολογικά την ακολουθία των εγκαινίων και παρουσιάζουν σε όλους εμάς την αξία και σημασία της καθιερώσεως του Χριστιανικού ναού. Μέσα από την εκφώνηση πανηγυρικών λόγων κατά την ημέρα των εγκαινίων ενός ναού, αλλά και με την συγγραφή θεολογικών υπομνημάτων πάνω στην ακολουθία των εγκαινίων, οι Πατέρες θέλουν να μας διδάξουν πόσο σημαντικό πράγμα είναι να εγκαινιάζεται ο ναός που προορίζεται για τη λατρεία του θεού, αλλά και για τον αγιασμό των πιστών.

---

¹⁴⁵ Καραϊσαρίδη, *Χριστιανικός Ναός*, σ. 187.

¹⁴⁶ Βλ. Φουντούλη, «Εγκαινία», στ. 321.

Κάθε πιστός βρισκόμενος μέσα στον ναό επικοινωνεί με τον Θεό, βιώνει την παρουσία Του κι αγιάζεται ολόκληρος. Αγιάζεται το σώμα, αλλά και η ψυχή του. Μετέχοντας στα άγια μυστήρια της Εκκλησίας, ο άνθρωπος γίνεται χριστοφόρος. Για την ακολουθία των εγκαινίων έχουν διασωθεί δύο πανηγυρικοί λόγοι που εκφωνήθηκαν σε εγκαίνια ναών, αλλά και δύο θεολογικά κείμενα που ερμηνεύουν τα επί μέρους στοιχεία της ακολουθίας.

Ο πρώτος που εκφώνησε πανηγυρικό λόγο σε εγκαίνια ναού είναι ο Ευσέβιος Καισαρείας, το έτος 315, κατά τη διάρκεια των εγκαινίων ενός ναού στην Τύρο της Φοινίκης. Ο δεύτερος λόγος που διασώθηκε είναι του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου, που εκφωνήθηκε στα εγκαίνια του ναού του αγίου Μάμαντος το έτος 383. Ένα σημαντικό ερμηνευτικό κείμενο για την ακολουθία των εγκαινίων, έχουμε από τον άγιο Νικόλαο τον Καβάσιλα στο έργο του «Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς». Εξίσου σπουδαίο ερμηνευτικό υπόμνημα στην ακολουθία των εγκαινίων προέρχεται από την γραφίδα του Συμεών αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης.

α) Ευσέβιος Καισαρείας.

Ο Ευσέβιος Καισαρείας¹⁴⁷, πριν από το λόγο του στα εγκαίνια, αναφέρεται στην ανοικοδόμηση των νέων ναών των χριστιανών και στα

---

¹⁴⁷ Ο Ευσέβιος Καισαρείας της Παλαιστίνης, γεννήθηκε μεταξύ των ετών 250-265. Υπήρξε μετά τον Ωριγένη ο πολυγραφότερος χριστιανός του τετάρτου αιώνα. Με το τεράστιο χρονογραφικό -συλλεκτικό του έργο, μας παρέδωσε πολύτιμες πληροφορίες για την αρχαία χριστιανική Εκκλησία, ενώ με τις θεολογικές και πολιτειακές του αντιλήψεις ενίσχυσε τον αρειανισμό και θεμελίωσε τον καισαροπαπισμό. Το πότε ακριβώς και που πέθανε είναι άγνωστο. Το συγγραφικό του έργο είναι ογκώδες και περιλαμβάνει έργα χρονογραφικοαπολογητικά, φιλολογικοεξηγητικά, πολεμικά, εγκωμιαστικά και επιστολές. Στο έργο του «Εκκλησιαστική Ιστορία», το οποίο αποτελείται από δέκα βιβλία, μας δίνει πολύ σημαντικές πληροφορίες για την κατάσταση της Εκκλησίας τους τέσσερις πρώτους αιώνες. Σε αυτό έχει συμπεριλάβει και το λόγο που εκφώνησε στα εγκαίνια ενός ναού στην Τύρο της Φοινίκης μετά από πρόσκληση του επισκόπου της πόλεως Παυλίνου, ενώ παρέχει, επίσης, αρκετές πληροφορίες για την ανοικοδόμηση νέων χριστιανικών ναών μετά από τον σκληρό διωγμό του Ρωμαίου αυτοκράτορα Διοκλητιανού το 303. Βλ. Παπαδόπουλου, *Πατρολογία*, σ. 121, 127.

εγκαίνια των ναών που έκαναν οι χριστιανοί σε όλο τον κόσμο. Λέει χαρακτηριστικά πως μετά το τέλος των διωγμών, όταν επικρατούσε η ειρήνη και οι άνθρωποι ήταν ελεύθεροι και απαλλαγμένοι από τους τύραννους, άρχιζαν να κτίζουν ναούς και να τους εγκαινιάζουν ¹⁴⁸. Αναφέρει αρκετά σημαντικά στοιχεία, όπως τη συμμετοχή αρκετών επισκόπων, την εκφώνηση πανηγυρικών λόγων και τη συμμετοχή ολόκληρης της χριστιανικής κοινότητας¹⁴⁹.

Τα εγκαίνια αποτελούσαν ένα λαμπρό πανηγύρι, στο οποίο συμμετείχε ολόκληρη η κοινότητα. Με την καθοδήγηση του Αγίου Πνεύματος υμνούσαν και δοξολογούσαν το Θεό. Ιδιαίτερη αναφορά κάνει για τα εγκαίνια ενός ναού στην Τύρο της Φοινίκης από τον φίλο του επίσκοπο Τύρου Παυλίνο. Ο ναός αυτός είχε καταστραφεί στο διωγμό του Διοκλητιανού το 303, αλλά μετά το τέλος του διωγμού ξαναχτίζεται και εγκαινιάζεται από τον επίσκοπο Παυλίνο. Τα εγκαίνια έγιναν το έτος 315 με κάθε επισημότητα και λαμπρότητα. Ο Ευσέβιος, ως προσκεκλημένος, εκφώνησε τον πανηγυρικό λόγο των εγκαινίων, τον οποίο έχει συμπεριλάβει στο αξιόλογο έργο του «Εκκλησιαστική Ιστορία»¹⁵⁰.

Ο Ευσέβιος ξεκινά τον λόγο του κάνοντας αναφορά στο πρόσωπο που εκφώνησε τον λόγο ως ένα μέλος της Εκκλησίας, προικισμένο με τα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος. Το πρόσωπο αυτό είναι προφανώς ο ίδιος ο Ευσέβιος, γι' αυτό και παραθέτει αυτούσιο και ολόκληρο τον λόγο. Στη συνέχεια του λόγου του αναφέρεται στον μεγάλο αριθμό των

---

¹⁴⁸ «Πᾶσι μὲν οὖν ἀνθρώποις τὰ ἐκ τῆς τῶν τυράννων καταδυναστείας ἐλεύθερα ἦν, καὶ τῶν προτέρων ἀπηλλαγμένοι κακῶν ἄλλος ἄλλως μόνον ἀληθῆ Θεὸν τὸν τῶν ευσεβῶν ὑπέρμαχον ὁμολογεῖ· μάλιστα δι' ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ τὰς ἐλπίδας ἀνηρτημένοις ἄλεκτος παρῆν εὐφροσύνη καὶ τίς ἐνθεὸς ἅπασιν ἐπήνθει χαρὰ πάντα τόπον τὸν πρὸ μικροῦ ταῖς τῶν τυράννων δυσσεβείαις ἠρηπομένων ὥσπερ ἐκ μακρᾶς καὶ θανατηφόρου λύμης ἀναβιώσκοντα θεωμένοις νεῶς τὲ ἀϋθις ἐκ βάθρων εἰς ὕψος ἄπειρον ἐγειρομένους καὶ πολὺν κρείττονα τὴν ἀγλαϊὰν τῶν πάλαι πεπολιορημένων ἐπιλαμβάνοντας». Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία», PG 20, στ. 345B.

¹⁴⁹ Βλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία», PG 20, στ. 345B.

¹⁵⁰ Βλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία Ι'», PG 20, στ. 849A-880B.

συγκεντρωμένων επισκόπων και ιερέων, τους οποίους ονομάζει φίλους του Θεού. Ιδιαίτερη αναφορά κάνει στην υποδειγματική κοσμιότητα και ησυχία των παρευρισκόμενων και παρακολουθούντων τα εγκαίνια χριστιανών. Ξεχωριστή μνεία κάνει στην αρχή, αλλά και σε ολόκληρο τον λόγο του, στον επίσκοπο Τύρου Παυλίνο, με την φροντίδα και την επίβλεψη του οποίου έγινε ο νέος ναός στην Τύρο της Φοινίκης. Παρομοιάζει τον Παυλίνο με τον Σολομώντα και τον Ζοροβάβελ και τον αποκαλεί Βεσελεήλ ¹⁵¹. Με διάφορα βιβλικά χωρία, κυρίως από το βιβλίο των Ψαλμών, αναφέρεται στο κτίριο του ναού, αλλά και στο έλεος του Θεού. Μιλάει για τις δυσκολίες των Χριστιανών και της Εκκλησίας του Χριστού, για την αγάπη και την φιλανθρωπία του Θεού και με ένα μοναδικό ρητορικό και εικονικό τρόπο περιγράφει τον διωγμό του Διοκλητιανού ως έργο του διαβόλου¹⁵². Στη συνέχεια αναφέρεται στη μεταστροφή των αυτοκρατόρων Κωνσταντίνου και Λικίνιου, οι οποίοι απέρριψαν τη λατρεία των ειδώλων και ασπάστηκαν τον Χριστιανισμό.

Ο Ευσέβιος κάνει εκτενή αναφορά στο έργο του Μεγάλου Κωνσταντίνου και στα προνόμια, τα οποία παραχώρησε στους Χριστιανούς. Το σημαντικότερο έργο που έκανε ήταν η καθιέρωση του Χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας της Αυτοκρατορίας¹⁵³. Στη συνέχεια, αναφέρεται πάλι στον επίσκοπο Τύρου Παυλίνο, τον οποίο μεταφορικά τον συγκρίνει με τον Χριστό και τον αποκαλεί δεύτερο Αρχιερέα μετά τον αρχιποιμένα Χριστό. Ιδιαίτερη αναφορά κάνει στην πρόνοια του Θεού για την Εκκλησία, στον αφανισμό των διωκτών, αλλά και στην ανασυγκρότηση της Εκκλησίας που έγινε με τη βοήθεια του Θεού. Μιλάει για τον αγώνα του ιερού κλήρου στην προσπάθεια ανασύστασης της Εκκλησίας, στην πίστη των Χριστιανών, αλλά και στην

---

¹⁵¹ Βλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία Ι'», PG 20, στ. 849AB.

¹⁵² Βλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία Ι'», PG 20, στ. 849B-853C

¹⁵³ Βλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία Ι'», PG 20, στ. 853C-857A.

καθοδήγηση του Αγίου Πνεύματος που ζωοποιεί την Εκκλησία ¹⁵⁴. Ακολουθεί μία λεπτομερής περιγραφή του νέου, εγκαινιαζόμενου ναού, ο οποίος ήταν μία ξυλόστεγη βασιλική. Πρόκειται για μεγάλο συγκρότημα κτιρίων, το οποίο αποτελούνταν από τον προαύλιο χώρο, τον κυρίως ναό, που ήταν μία τρίκλιτη βασιλική, τον χώρο των κατηχουμένων, τα γραφεία των ιερέων και τους ξενώνες ¹⁵⁵.

Η περιγραφή του ναού σε σχέση με τον άνθρωπο απασχολεί ακολούθως τον Ευσέβιο. Η ψυχή είναι δημιούργημα κατ' εικόνα του Θεού και την παρομοιάζει με το ναό. Η ψυχή, ως ναός του Θεού, αποτελεί και το κατοικητήριό του. Οι άνθρωποι πρέπει να γνωρίζουν πως η ψυχή και το σώμα τους είναι ναός του Αγίου Πνεύματος και γι' αυτό δεν πρέπει να αμαρτάνουν. Ο Θεός, σύμφωνα με τον Ευσέβιο, αφού καθάρισε πρώτα την ψυχή των βασιλέων Κωνσταντίνου και Λικίνιου, οι οποίοι εξολόθρευσαν τους εχθρούς της Εκκλησίας, στη συνέχεια καθάρισε και την ψυχή των ιερέων, οι οποίοι ως γνήσιοι φίλοι του Θεού ανέλαβαν την διαποίμανση του λαού του Θεού ¹⁵⁶. Ακολούθως, αναφέρεται στο συμβολικό χαρακτήρα του ναού, όπου κάθε τμήμα του αντιστοιχεί και σε μία κατηγορία των πιστών. Δηλαδή τους φωτιζομένους, τους κατηχουμένους, τους ακροομένους, τους πιστούς, τους ιερείς, τους διακόνους και πάνω από όλα τον προεστώτα επίσκοπο ¹⁵⁷.

Ο Ευσέβιος τελειώνει τον πολύ ωραίο και σπουδαίο λόγο του στα εγκαινία, δοξάζοντας το όνομα του Τριαδικού Θεού για την κατασκευή του νέου ναού στην Τύρο της Φοινίκης, αλλά και για τις ευεργεσίες του Θεού προς την Εκκλησία και όλους τους Χριστιανούς. Την θαυμάσια ομιλία του ο Ευσέβιος την κλίνει με ύμνους και ψαλμούς προς τον Θεό και ζητά από τους παρευρισκομένους πιστούς να σηκωθούν όλοι όρθιοι και με

---

¹⁵⁴ Βλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία Ι'», PG 20, στ. 857B-864B.

¹⁵⁵ Βλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία Ι'», PG 20, στ. 864C-868A.

¹⁵⁶ Βλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία Ι'», PG 20, στ. 868B-873B.

¹⁵⁷ Βλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία Ι'», PG 20, στ. 873C-877A.

μια φωνή να παρακαλέσουν τον Θεό να παρέχει στον κόσμο την αιώνια ειρήνη του¹⁵⁸.

β) Γρηγόριος ο Θεολόγος.

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος¹⁵⁹ μας παρέδωσε πανηγυρικό λόγο με θέμα τα εγκαίνια του ναού. Ο λόγος αυτός έχει τον τίτλο «*Εἰς τὴν καινὴν Κυριακὴν*»¹⁶⁰ και είναι ο τελευταίος σωζόμενος λόγος του Γρηγορίου. Τον λόγο αυτό τον εκφώνησε την Κυριακή της Διακαινησίμου εβδομάδας του έτους 383 στα εγκαίνια του ναού του αγίου Μάμαντος, ο οποίος βρισκόταν κοντά στην πόλη Ναζιανζό.

Ο Γρηγόριος ξεκινά τον πολύ ωραίο αυτό λόγο του αναφερόμενος στην παλαιά συνήθεια εγκαινιασμού των ναών. Επισημαίνει πως η ανάμνηση των εγκαινίων των ναών κάθε χρόνο βοηθάει ώστε να μην χάνονται τα καλά και αγαθά έργα¹⁶¹. Η συνήθεια τέλεσης εγκαινίων στους ναούς ξεκινά από την Παλαιά Διαθήκη και περνά στους χριστιανικούς ναούς με τελείως διαφορετικό νόημα και τελετουργικό. Με καθαρά αλληγορικό τρόπο αναφέρεται στα εγκαίνια που μνημονεύουν οι προφῆτες Ησαΐας και Ιερεμίας, καθώς επίσης και στα εγκαίνια της

---

¹⁵⁸Βλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία Γ'», PG 20, στ. 877B-880A.

¹⁵⁹ Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός είναι ο επιφανέστερος θεολόγος της εκκλησίας μετά τον Ευαγγελιστή Ιωάννη. Γεννήθηκε το 329-330 στη Ναζιανζό. Από πολύ νωρίς συνδέθηκε με τον Μέγα Βασίλειο, τον οποίο βοήθησε αρκετά στο ποιμαντικό του έργο και διακρίθηκε για το ήθος και τη θεολογία του. Παρόλο που η εκκλησία τον επέλεξε και τον αξίωσε να λάβει το επισκοπικό αξίωμα εκείνος ακολούθησε βίο μοναχικό και νηπτικό. Το συγγραφικό του έργο τεράστιο, σπουδαίο και αρκετά σημαντικό. Τα έργα του διακρίνονται σε επιστολές, λόγους και σε έπη. Η Εκκλησία τιμά την μνήμη του στις 25 Ιανουαρίου και στις 30 του ίδιου μήνα μαζί με τους άλλους δύο μεγάλους ιεράρχες, Ιωάννη τον Χρυσόστομο και Μεγάλο Βασίλειο. Βλ. Παπαδόπουλου, *Πατρολογία*, σ. 495-524.

¹⁶⁰ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG 36, στ. 608A-621A.

¹⁶¹ «*Εγκαίνια τιμᾶσθαι, παλαιὸς νόμος, καὶ καλῶς ἔχων μᾶλλον δέ, τὰ νέα τιμᾶσθαι δι' ἐγκαινίων καὶ τοῦτο, οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις, ἐκάστης τοῦ ἐνιαυτοῦ περιτροπῆς τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐπαγούσης, ἵνα μὴ ἐξίτηλα τῷ χρόνῳ γένηται τὰ καλά, μηδὲ παραρρῦνῃ λήθης βυθοῖς ἀμαυρούμενα*». Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG 36, στ. 608A.

«Σκηνής του Μαρτυρίου», στα εγκαίνια της βασιλείας του Δαβίδ και τέλος στα εγκαίνια του Ναού των Ιεροσολύμων από τον Σολομώντα. Στη συνέχεια κάνει λόγο για την επίσκεψη του Ιησού στο Ναό των Ιεροσολύμων κατά τη διάρκεια της εορτής των Εγκαίνιων, όπως τη διηγείται ο Ευαγγελιστής Ιωάννης¹⁶². Στο σημείο αυτό κάνει έναν πολύ ωραίο συνδυασμό των εγκαίνιων του ναού με την «καινήν Κυριακήν» και παρουσιάζει τον Ιησού ως Θεό και ναό που με την Ανάστασή του σώζει τον άνθρωπο και αναγεννά την κτίση¹⁶³.

Ο αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, στη συνέχεια, εκθέτει συνοπτικά τη δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου, αναφέρεται στην πτώση των πρωτοπλάστων και καταλήγει στην ενανθρώπιση του Υιού και Λόγου του Θεού, του Ιησού Χριστού. Αναλύει, ερμηνεύει και παρουσιάζει τη δημιουργία του κόσμου και τη σημασία της ενανθρώπισης του Ιησού Χριστού. Λέει χαρακτηριστικά πως, μέσα από την Ταφή και Ανάσταση του Κυρίου προήλθαν όλες οι χριστιανικές εορτές, διότι η Ανάσταση του Ιησού είναι η πρώτη εορτή και με αυτή πανηγυρίζουμε τα εγκαίνια της σωτηρίας μας¹⁶⁴.

Αναλύοντας τους λόγους για τους οποίους εορτάζουμε την «καινήν Κυριακήν» και ποιο είναι το νόημά της, λέει τα εξής: Η νύκτα της Αναστάσεως είναι η σωτήριος ημέρα του ανθρώπου, ενώ «ή καινή Κυριακή» είναι η γενέθλιος ημέρα της σωτηρίας. Η Κυριακή αυτή είναι η πρώτη μετά την Ανάσταση, αλλά και η Όγδοη Ημέρα με την οποία ξεκινά η δεύτερη δημιουργία, η οποία οδηγεί τον άνθρωπο στην Βασιλεία των Ουρανών¹⁶⁵. Ο σκοπός όλων των εορτών είναι η ανακαίνιση του ανθρώπου δια της ανάμνησης των παλαιών και της διδαχής από αυτά. Παράλληλα,

---

¹⁶² Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG 36, στ. 608B.

¹⁶³ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG 36, στ. 608B.

¹⁶⁴ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG 36, στ. 609C-612B. «ἐντεύθεν ἡ καινή κτίσις, καὶ μεθέορτος ἑορτὴ, καὶ πάλιν ἐγὼ πανηγυριστὴς, ἐγκαίνιζων τὴν ἔμμαντοῦ σωτηρίαν». Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG 36, στ. 612B.

¹⁶⁵ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG 36, στ. 612C-613A.

όμως, τα παλαιά δεν χάνονται στη φθορά του χρόνου, αλλά βοηθούν τον άνθρωπο να προχωρήσει μπροστά και να συνεχίσει τη ζωή του. Συστήνει στους ανθρώπους να αποφεύγουν τα κακά έργα, διότι με αυτόν τον τρόπο πολεμούν τον θάνατο, τη φθορά, την αμαρτία και τον διάβολο που είναι η πηγή κάθε κακού. Επίσης, τους συμβουλεύει να μιμούνται και να πράττουν καλά και αγαθά έργα.

Συνεχίζοντας τον λόγο, προτρέπει τους πιστούς να προσέχουν τους εαυτούς τους και να αποφεύγουν οτιδήποτε μπορεί να βλάψει την ψυχή τους, καθώς, επίσης και οτιδήποτε μπορεί να σταθεί εμπόδιο στη σωτηρία τους. Η μόνη ελπίδα και η σωτηρία στον άνθρωπο είναι ο Θεός. Για τον λόγο αυτό προτρέπει όλους τους ανθρώπους να στραφούν με όλη τους τη δύναμη προς τον Θεό, να εφαρμόζουν πιστά τις εντολές του και να ακούν προσεκτικά τον λόγο του. Να αγαπούν τους συνανθρώπους τους και να μην έχουν μέσα τους φθόνο, μίσος και εμπάθεια. Τους συμβουλεύει επίσης να μην είναι άπληστοι, να επιζητούν τα αιώνια και όχι τα πρόσκαιρα. Να αποφεύγουν να είναι υπερήφανοι και να μην είναι φιλήδονοι.

Καθήκον των πιστών χριστιανών είναι να έχουν αγάπη για τους συνανθρώπους τους, όπως έχει ο Θεός για όλο το ανθρώπινο γένος. Στους φτωχούς να δίνουν ελεημοσύνη, να είναι φιλόξενοι σε όλους, να συγχωρούν τους εχθρούς τους και να δείχνουν συμπόνια σε κάθε αδύναμο άνθρωπο. Συνεχίζοντας τις νουθεσίες του, ζητά από τους πιστούς να αποφεύγουν το θαυμασμό των άλλων ανθρώπων, να μετριάζουν την χαρά τους η οποία μπορεί να τους οδηγήσει στην υπερηφάνεια. Επίσης, να μετριάζουν την λύπη τους με την ελπίδα ότι στη συνέχεια θα έρθει κάτι καλύτερο.

Ο Θεός, κατά τον Γρηγόριο, ζητά από τον άνθρωπο να μην παρουσιαστεί μπροστά του με άδεια χέρια, αλλά να έχει μαζί του τα καλά έργα. Με την ευκαιρία της εορτής της Αναστάσεως και της τελετής των

εγκαινίων ας προσφέρουμε ως καρπό της ανακαίνισής μας και τη διαρκή προσπάθεια μας να ακολουθούμε τον σωστό δρόμο, ο οποίος οδηγεί στη σωτηρία μας. Αν κάποιος από τους πιστούς αμαρτάνει, τον καλεί να επιστρέψει στον σωστό δρόμο, ενώ αν βαδίζει σωστά, σύμφωνα με τις εντολές και το θέλημα του Θεού, τον προτρέπει να εντείνει τις προσπάθειές του ¹⁶⁶.

Ο Γρηγόριος, μετά από όλες τις προτροπές και νουθεσίες προς τους πιστούς, αναλύει και συνδυάζει με υπέροχο και λυρικό τρόπο την εποχή της άνοιξης με την Ανάσταση του Ιησού και την εορτή των εγκαινίων. Λέει χαρακτηριστικά ότι τα πάντα συμβαδίζουν και συναγάζονται για το καλό της πανηγύρεως. Η βασίλισσα των εποχών άνοιξη συμβαδίζει με την βασίλισσα των ημερών, την Ανάσταση. Στη συνέχεια, παρουσιάζει στους ανθρώπους ως υπόδειγμα εργατικότητας το παράδειγμα της μέλισσας και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα πάντα στη φύση υμνούν και δοξάζουν τον Θεό.

Τελειώνοντας τον λόγο του, αναφέρεται στον άγιο Μάμαντα, στη μνήμη του οποίου τιμάται ο ναός που εγκαινιάζεται. Κλείνοντας, λέει πως, μαζί με την κοσμική άνοιξη, ήλθε και η πνευματική άνοιξη των ψυχών, άνοιξη των σωμάτων, η ορατή και η αόρατη άνοιξη, μέσω της οποίας ο άνθρωπος γίνεται μέτοχος της αιώνιας ζωής ¹⁶⁷.

γ) Νικόλαος Καβάσιλας.

Ο Νικόλαος Καβάσιλας¹⁶⁸, στον πέμπτο λόγο του έργου του «Περί της ἐν Χριστῷ ζωῆς»¹⁶⁹, αναφέρεται στα εγκαινία του χριστιανικού ναού

---

¹⁶⁶ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG 36, στ. 613B-617A.

¹⁶⁷ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG 36, στ. 617B-621A.

¹⁶⁸ Ο Νικόλαος Καβάσιλας γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη μεταξύ των ετών 1320-1323. Καταγόταν από πλούσια και επιφανή οικογένεια. Οι σπουδές του ήταν λαμπρές. Έμαθε ρητορική, γραμματική, νομική, αστρονομία και θεολογία. Το 1353, παρόλο που ήταν

και τον συμβολισμό τους. Στο έργο ασχολείται και αναπτύσσει με πολύ ωραίο θεολογικό λόγο τα μυστήρια της Βάπτισης, του Χρίσματος και της Θείας Ευχαριστίας. Αυτά τα τρία βασικά μυστήρια της Εκκλησίας βοηθούν τον άνθρωπο πνευματικά και τον οδηγούν κοντά στον Χριστό και τη σωτηρία.

Ο Καβάσιλας, στον πέμπτο λόγο αυτού του έργου, αναπτύσσει με λόγο ρητορικό και θεολογικό τον συμβολικό χαρακτήρα της ακολουθίας των εγκαινίων ενός ναού. Ο λόγος αυτός έχει ως γενικό τίτλο «*Τίνα συντέλειαν αὐτὴ παρέχετε ἢ καθιέρωσις τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου*»¹⁷⁰.

Ο Καβάσιλας ξεκινά το λόγο του μιλώντας για το νόημα και την αξία των ιερών μυστηρίων της Εκκλησίας για τον άνθρωπο. Όλα τα μυστήρια τελούνται στο ιερό θυσιαστήριο και για το λόγο αυτό καθαγιαζονται¹⁷¹. Στη συνέχεια, κάνει μία σύντομη περιγραφή της ακολουθίας των εγκαινίων, όπως γινόταν στην εποχή του. Αναφέρει χαρακτηριστικά πως ο ιεράρχης είναι ντυμένος με ένα λευκό σεντόνι, δέεται γονατιστός και ζητά από τον Θεό να του δώσει δύναμη για να μπορέσει να τελέσει τον καθαγιασμό της αγίας τραπέζης. Καταρχάς, ο ιεράρχης τοποθετεί με τα ίδια του τα χέρια την πλάκα πάνω στον κεντρικό κίονα της αγίας τράπεζας, την πλένει με ζεστό νερό, μετά με ροδόσταγμα και στη συνέχεια τη χρίει με το άγιο μύρο. Έπειτα, τοποθετεί το κατασάρκιο πάνω στην πλάκα, τα ιερά αντιμίνσια, τα οποία είναι και αυτά καθαγιασμένα με άγιο μύρο, όπως η αγία τράπεζα. Αφού

αρκετά νέος, το όνομα του καταρτίστηκε στο τριπρόσωπο για την εκλογή νέου πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Το συγγραφικό του έργο ήταν μεγάλο, αρκετά σπουδαίο και χωρίζεται σε πνευματικά συγγράμματα, όπως για παράδειγμα τα πολύ ωραία έργα του «*Ερμηνεία της Θείας Λειτουργίας*» και «*Περί της ἐν Χριστῷ ζωῆς*», συγγράμματα φιλοσοφικά, πολιτικοκοινωνικά, λειτουργικά, αντιρρητικά, επιγράμματα, επιστολές, σε λόγους πανηγυρικούς και ερμηνευτικούς. Βλ. Χρήστου, «*Εισαγωγικά*», σ. 7-17.

¹⁶⁹ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «*Λόγος Ε΄*», PG 150, στ. 493-726.

¹⁷⁰ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «*Λόγος Ε΄*», PG 150, στ. 625A-636D.

¹⁷¹ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «*Λόγος Ε΄*», PG 150, στ. 625C-628A.

ολοκληρώσει την τελετή αυτή, πηγαίνει στον πλέον κοντινό ναό και τοποθετεί λείψανα μαρτύρων πάνω στο δισκάριο που τελείται η Θεία Λειτουργία και με ιδιαίτερη ευλάβεια τα μεταφέρει στο νέο, εγκαινιασμένο ναό. Μόλις φτάσει έξω από την κεντρική πύλη του νέου ναού, λέει το «*Άρατε πύλας...*» και εισέρχεται μέσα στο ναό κρατώντας τα ιερά λείψανα στα χέρια.

Αφού φτάσει στο ιερό βήμα, αφήνει τα ιερά λείψανα πάνω στην αγία τράπεζα, προσεύχεται και στη συνέχεια τα τοποθετεί στην προκαθορισμένη θήκη που βρίσκεται στο κέντρο της αγίας τραπέζης. Μετά ρίχνει πάνω στα λείψανα το άγιο μύρο κι έτσι ολοκληρώνεται ο καθαγιασμός τη αγίας τραπέζης και ο ναός είναι έτοιμος, ώστε στο εξής να τελούνται τα ιερά μυστήρια ¹⁷².

Ακολούθως, ερμηνεύει και εξηγεί τον συμβολικό χαρακτήρα των επί μέρους στοιχείων της ακολουθίας των εγκαινίων. Αρχικά, εξηγεί ότι ο ιεράρχης ενδύεται λευκό χιτώνα που συμβολίζει την αγνότητα και την καθαρότητα της ψυχής. Ο άνθρωπος αποτελεί τύπο του αληθινού ναού του Θεού, ενώ ο ιεράρχης πρέπει να είναι υπόδειγμα ηθικής για όλο τον πιστό λαό ¹⁷³. Παραλληλίζει την πλύση της αγίας τραπέζης με νερό, το οποίο είναι ευλογημένο και αγιασμένο, όπως το νερό του μυστηρίου του Βαπτίσματος. Ο ιερέας καθαγιάζει στη Βάπτιση πρώτα το νερό και μετά βαπτίζει τον κατηχούμενο. Ο ιεράρχης, κατά τον ίδιο τρόπο, καθαρίζει την αγία τράπεζα με ευλογημένο νερό, ώστε ο ναός να παραδοθεί καθαρός για να δοξάζεται το όνομα του Θεού. Μετά κάνει λόγο για το ροδόσταγμα που είναι η προσφορά του ανθρώπου στον Θεό, ενώ το άγιο μύρο έχει την ιδιότητα να φέρει στο ναό τη χάρη του Θεού.

Το άγιο μύρο είναι η χάρη του Θεού, την οποία έδωσε ο Χριστός στους Αποστόλους και στη συνέχεια τη μετέδωσαν με τα χέρια τους στους

---

¹⁷² Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «*Λόγος Ε΄*», PG 150, στ. 628B-628D.

¹⁷³ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «*Λόγος Ε΄*», PG 150, στ. 629A-632B.

διαδόχους τους επισκόπους και ιερείς και εκείνοι με τη σειρά τους σε όλους τους πιστούς χριστιανούς που βαπτίζουν. Οι επίσκοποι, ως διάδοχοι των Αποστόλων, μεταδίδουν τη θεία χάρη με το άγιο μύρο, γι' αυτό και ο ιεράρχης, όταν εγκαινιάζει τον ναό, χρίει την αγία τράπεζα με το άγιο μύρο ¹⁷⁴. Στη συνέχεια κάνει λόγο για τα λείψανα των αγίων μαρτύρων, τα οποία τοποθετούνται κάτω από την αγία τράπεζα. Τα λείψανα των μαρτύρων είναι ο αληθινός ναός και το θυσιαστήριο του Θεού. Οι άγιοι μάρτυρες σε σχέση με τον Ιησού Χριστό έχουν πολλά κοινά, όπως το σώμα, το πνεύμα, αλλά κυρίως τον τρόπο θανάτου. Επηρεασμένος ο Καβάσιλας από την αποκάλυψη του Ιωάννη λέει πως το άγιο μύρο και τα ιερά λείψανα των αγίων μαρτύρων καθαγιάζουν τον χειροποίητο ναό, ο οποίος είναι κατά μίμηση του αληθινού ουράνιου ναού του Θεού. Ο αρχιερέας, όταν μπαίνει στο νέο ναό κρατώντας στα χέρια του τα ιερά λείψανα, είναι σαν να κρατά και να συνοδεύει στον ναό τον ίδιο τον Χριστό ¹⁷⁵.

Τελειώνοντας τον λόγο του, αναφέρεται στην ακοίμητη κανδήλα που ανάβει ο αρχιερέας και την τοποθετεί στην αγία τράπεζα, καθώς, επίσης και στο άναμμα όλων των καντηλιών του ναού. Η κίνηση αυτή συμβολίζει τον ίδιο τον Χριστό, ο οποίος είναι το φως του κόσμου, είναι εκείνος που γέμισε με φως τον Άδη, αποκάλυψε τα πάντα και έφερε το φως στη ζωή των ανθρώπων. Ιδιαίτερο λόγο κάνει και στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, το οποίο παρέδωσε ο Χριστός το βράδυ με αναμμένα λυχνάρια ¹⁷⁶.

Ο Νικόλαος Καβάσιλας με αρκετά αγιογραφικά χωρία και παραπομπές εξηγεί, αλλά και ερμηνεύει θεολογικά όλα τα επιμέρους στοιχεία της ακολουθίας των εγκαινίων. Μας παραδίδει με ωραίο, απλό

---

¹⁷⁴ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε'», *PG* 150, στ. 632C-636A.

¹⁷⁵ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε'», *PG* 150, στ. 636B-636C.

¹⁷⁶ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε'», *PG* 150, στ. 636D.

και θεολογικό λόγο τον συμβολισμό των εγκαινίων του ναού και την αξία που έχουν για τον άνθρωπο.

δ) Συμεών Θεσσαλονίκης.

Ο Θεσσαλονίκης Συμεών¹⁷⁷ στο έργο του «Διάλογος» και στα κεφάλαια με γενικό τίτλο «Περὶ τοῦ ναοῦ καὶ τῆς τοῦτου καθιερώσεως» αναφέρεται στην τελετή και στην ακολουθία των εγκαινίων των χριστιανικών ναών. Εκεί, ερμηνεύει θεολογικά και συμβολικά όλα τα επιμέρους στοιχεία της ακολουθίας των εγκαινίων. Παράλληλα, μας παρέχει σημαντικές πληροφορίες για την ιστορία και εξέλιξη της τελετής και της ακολουθίας των εγκαινίων¹⁷⁸.

Το έργο αυτό του αγίου Συμεών χωρίζεται σε 55 κεφάλαια, από τα οποία τα 27 αναφέρονται με αρκετές λεπτομέρειες στην τελετή και ακολουθία των εγκαινίων. Ο Συμεών στο πρώτο κεφάλαιο κάνει λόγο για

---

¹⁷⁷ Ο Συμεών αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης υπήρξε μεγάλος εκκλησιαστικός συγγραφέας και ποιμένας. Οι πληροφορίες που υπάρχουν για το βίο του είναι ελάχιστες και προέρχονται από το Συνοδικό της Κυριακής της Ορθοδοξίας της Εκκλησίας της Θεσσαλονίκης, από τη διήγηση της Αλώσεως της Θεσσαλονίκης του Ιωάννου Αναγνώστου και από τα συγγραφικά του έργα. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη στα μέσα του 14^{ου} αιώνα. Άγνωστο είναι το πότε έγινε μοναχός, κληρικός και σε ποια μονή. Από το τεράστιο συγγραφικό του έργο, κυρίως τα λειτουργικά θέματα, καταλαβαίνουμε πως πρέπει να υπηρέτησε σε κάποια μονή κοντά στην Κωνσταντινούπολη. Πιθανόν, όμως, να διακόνησε και σε κάποιο ναό της Πόλεως, διότι μας δίνει αρκετές πληροφορίες για το τυπικό των ιερών ακολουθιών. Ο Συμεών έγινε αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης το 1425 και κοιμήθηκε το 1430, λίγο πριν την κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τους Τούρκους. Ως επίσκοπος διακρίθηκε για την ποιμαντική δράση του και το συγγραφικό χάρισμά του. Το συγγραφικό του έργο είναι ανεκτίμητης αξίας, κυρίως λειτουργικού περιεχομένου. Η Εκκλησία τον έχει ανακηρύξει άγιο και η μνήμη του τιμάται στις 15 Σεπτεμβρίου. Τα έργα του Συμεών εκδόθηκαν για πρώτη φορά στο Ιάσιο το 1683 από τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Δοσίθεο. Το συγγραφικό έργο του χωρίζεται σε έργα δογματικά και λειτουργικά, τα οποία είναι και τα περισσότερα. Τα έργα του που αφορούν τον ιερό ναό είναι: α) «Περὶ τοῦ ἁγίου ναοῦ καὶ τῆς τοῦτου καθιερώσεως» και β) «Ερμηνεία περὶ τοῦ θείου ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἱερέων τε περὶ καὶ διακόνων, ἀρχιερέων τε καὶ τῶν ὧν ἕκαστος τούτων στολῶν ἱερῶν περιβάλλεται». Στα έργα αυτά αναλύει και δίνει θεολογική – συμβολική ερμηνεία των ζητημάτων που αφορούν τον ιερό ναό. Βλ. Μαντζουνέα, «Ανακλήρυξις Αγίου», σ. 85-89, Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 305-361 (η παράγραφος που αναφέρεται στον ιερό ναό περιλαμβάνεται στα κεφάλαια PA'–PNE') και Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 697-750.

¹⁷⁸ Βλ. Φουντούλη, *Λειτουργικόν Έργον*, σσ. 21-28.

τη θεμελίωση του ναού, αλλά και για τον τρόπο κατασκευής του. Επισημαίνει πως για την κατασκευή ενός ναού είναι απαραίτητη η άδεια του επισκόπου. Περιγράφει με όλες τις λεπτομέρειες πως γινόταν η θεμελίωση μιας εκκλησίας στην εποχή του, καθώς, επίσης, τον τελετουργικό και θεολογικό συμβολισμό των επί μέρους στοιχείων της τελετής¹⁷⁹. Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφει την ακολουθία εγκαινιασμού ενός ναού. Καταρχάς, αναφέρεται στην ένδυση του επισκόπου με όλη την αρχιερατική του στολή, που συμβολίζει τη σάρκωση του Λόγου του Θεού¹⁸⁰.

Στο τρίτο κεφάλαιο, ο Συμεών κάνει λόγο για τη λευκή σινδόνα που περιβάλλεται ο επίσκοπος πάνω από τα αρχιερατικά του άμφια. Η σινδόνη αυτή συμβολίζει το λευκό σεντόνι που τύλιξαν το νεκρό σώμα του Χριστού κατά τη θεόσωμη Ταφή Του. Στη συνέχεια, μιλά για την Αγία Τράπεζα που πρόκειται να καθιερώσει ο αρχιερέας με τα ιερά λείψανα, η οποία συμβολίζει τον Τάφο του Χριστού. Οι τρεις ζώνες που δένονται πάνω από τα άμφια του αρχιερέα συμβολίζουν την Αγία Τριάδα. Εκτός από τη σινδόνη, ο επίσκοπος δένει στα δυο του χέρια και από ένα μαντίλι, όπως τα επιμάνικα. Το κάθε μαντήλι έχει πάνω του τρεις ζώνες. Συνολικά οι εννέα αυτές ζώνες συμβολίζουν τα εννέα Τάγματα των Αγγέλων. Παράλληλα, η σινδόνα λειτουργεί και ως προστατευτικό των ιερών αμφίων του επισκόπου¹⁸¹.

Στα κεφάλαια Δ' και Ε' κάνει λόγο για την κένωση του ναού από όλα τα κινητά αντικείμενα και τους λαϊκούς. Ο λόγος που αδειάζει ο ναός από τα κινητά αντικείμενα είναι το γεγονός ότι πρώτα πρέπει να καθαγιαστούν τα σταθερά μέρη του ναού και μετά τα κινητά, ενώ οι

---

¹⁷⁹ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 305C–309A.

¹⁸⁰ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 309B.

¹⁸¹ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 309CD.

λαϊκοί βγαίνουν έξω από τον ναό διότι δεν έχουν τη χάρη της ιερωσύνης¹⁸².

Στο ΣΤ' κεφάλαιο γίνεται λόγος για την τοποθέτηση της πλάκας της Αγίας Τραπέζης, για την κηρομαστίχη και για τα άλλα αρώματα που χρησιμοποιούνται στην καθιέρωση της. Τα αρώματα, σμύρνα και αλόη, συμβολίζουν την Ταφή του Κυρίου, ενώ η κηρομαστίχη που χύνεται για να κολλήσει η πλάκα με τους κίονες και το στύλο της Αγίας Τραπέζης συμβολίζει την μέχρι θανάτου έκχυση της αγάπης του Χριστού για τον άνθρωπο. Στο σημείο αυτό ο επίσκοπος, υποβοηθούμενος από τους ιερείς ή και τους τεχνίτες, τοποθετεί την πλάκα πάνω στους κίονες της Αγίας Τραπέζης. Είναι μια πράξη που σήμερα έχει πάψει να γίνεται, διότι η Αγία Τράπεζα είναι ήδη έτοιμη και απλά στο κέντρο υπάρχει μια οπή, το φυτό, εντός της οποίας τοποθετούνται και σφραγίζονται τα ιερά λείψανα.

Ο αρχιερέας γονατιστός μπροστά στην Αγία Τράπεζα διαβάζει την ευχή: «ὁ Θεὸς ὁ ἄναρχος καὶ ἀΐδιος». Με την ευχή αυτή παρακαλεί τον Θεό να του δώσει δύναμη, ώστε να ολοκληρώσει την καθιέρωση του ναού. Σε περίπτωση που συμμετέχουν κι άλλοι αρχιερείς στην τελετή των εγκαινίων την ευχή αυτή την διαβάζουν όλοι¹⁸³.

Στα κεφάλαια Ζ' έως Ι', ο Συμεών κάνει λόγο για την πλύση της Αγίας Τράπεζας με νερό, οίνο και ροδόσταγμα. Η πλύση της με νερό γίνεται για να καθαριστεί και να καθαγιασθεί από το Άγιο Πνεύμα. Στο σημείο αυτό ο Συμεών κάνει ένα παραλληλισμό με το μυστήριο του Βαπτίσματος. Όπως στο άγιο Βάπτισμα ο ιερέας διαβάζει την καθαγιαστική ευχή για να ευλογηθεί το νερό, έτσι και ο επίσκοπος πλένει την Αγία Τράπεζα με ευλογημένο νερό, διότι εικονίζει το Χριστό και τοιουτοτρόπως καθίσταται όργανο του Αγίου Πνεύματος. Ο αρχιερέας ρίχνει το ευλογημένο νερό στην Αγία Τράπεζα κάνοντας το σημείο του

---

¹⁸² Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 309D–312C.

¹⁸³ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 312D–313B.

Σταυρού τρεις φορές. Μετά, χρησιμοποιεί λευκό σαπούνι για την πλύση και τη σκουπίζει με τα αντιμίνσια.

Ο Συμεών μας δίνει μια πολύ σημαντική πληροφορία. Λέει πως τα αντιμίνσια κατασκευάζονται από λινό ύφασμα, καθαγιάζονται από τον αρχιερέα και χρησιμοποιούνται με την άδειά του από τους ιερείς αντί της Αγίας Τραπέζης. Όταν ένας ναός δεν είναι καθαγιασμένος, οι ιερείς τελούν τη θεία Λειτουργία πάνω στα αντιμίνσια, τα οποία είναι μια κατά πάντα τέλεια, καθαγιασμένη, φορητή Αγία Τράπεζα. Αφού ολοκληρωθεί το σκούπισμα με τα αντιμίνσια, ο αρχιερέας ρίχνει στην Αγία Τράπεζα οίνο και ροδόσταγμα. Αυτά τα δυο είδη είναι προσίμιο του αγίου μύρου και συμβολίζουν την ταφή του Χριστού. Μόλις ολοκληρωθεί η διαδικασία, ο αρχιερέας τοποθετεί στις τέσσερις γωνίες της Αγίας Τραπέζης, τέσσερα υφάσματα με τα ονόματα των Ευαγγελιστών¹⁸⁴.

Ο Συμεών, στο ΙΑ' κεφάλαιο, κάνει λόγο για την χρήση της Αγίας Τραπέζης με άγιο μύρο. Ο αρχιερέας χρίει την Αγία Τράπεζα τρεις φορές σε σχήμα σταυρού λέγοντας το: «*Ἀλληλούια*» που συμβολίζει την πρώτη και τη δεύτερη έλευση του Χριστού. Η Αγία Τράπεζα χρίεται με το άγιο μύρο, διότι αυτό συμβολίζει τα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος και τη χάρη του Θεού, είναι το εργαστήριο των δωρημάτων του Αγίου Πνεύματος, ο θρόνος της δόξας του Θεού, το μνήμα, ο τάφος και η ανάπαυση του Χριστού. Πάνω στην Αγία Τράπεζα τελείται το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, όλες οι υπόλοιπες αγιαστικές τελετές και οι χειροτονίες των κληρικών. Σε αυτή υπάρχουν λείψανα αγίων, τα οποία είναι κατοικητήρια της χάριτος του Θεού¹⁸⁵.

Ακολουθεί το ΙΒ' κεφάλαιο, στο οποίο ο Συμεών μιλάει για τα τέσσερα υφάσματα με τα ονόματα των τεσσάρων ευαγγελιστών και για το κατασάρκιο, το οποίο συμβολίζει το λευκό σεντόνι με το οποίο

---

¹⁸⁴ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «*Διάλογος*», PG 155, στ. 314C-316B.

¹⁸⁵ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «*Διάλογος*», PG 155, στ. 316CD.

σκέπασαν το σώμα του Χριστού κατά τον ενταφιασμό του. Πάνω στο κατασάρκιο τοποθετείται το τραπεζοφόριο, το οποίο είναι λαμπρότερο και τύπος της δόξης του Θεού. Τελευταίο τοποθετείται το ειλητό. Πρόκειται για ένα ύφασμα λευκό, το οποίο δηλώνει την Ταφή και την Ανάσταση του Χριστού. Συμβολίζει τα εντάφια σπάργανα που αντίκρισαν οι Απόστολοι στον τάφο του Χριστού μετά την Ανάσταση. Για το λόγο αυτό είναι πάντα τυλιγμένο και πάνω του τοποθετείται το ιερό Ευαγγέλιο, ενώ εκτυλίσσεται μόνο κατά τη διάρκεια της Θείας Λειτουργίας¹⁸⁶.

Στα κεφάλαια ΙΓ' και ΙΔ' ο Συμεών μιλάει για το άναμμα της πρώτης κανδήλας του ναού από τον αρχιερέα που συμβολίζει το φως του Χριστού στον κόσμο, ενώ το θυμίαμα που προσφέρεται συμβολίζει τη χάρη που εκχύθηκε από τον ουρανό σε όλο τον κόσμο με την ενανθρώπιση του Χριστού¹⁸⁷.

Στα κεφάλαια ΙΕ' έως ΙΖ', ο Συμεών κάνει λόγο για τον τρόπο κατάθεσης των ιερών λειψάνων στην Αγία Τράπεζα. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει, έχει θεσπιστεί με απόφαση των Οικουμενικών Συνόδων να εγκαινιάζονται οι ιεροί ναοί με λείψανα αγίων μαρτύρων ή οσίων. Σύμφωνα με τη διδασκαλία της Εκκλησίας, οι άγιοι είναι τα θεμέλια της Εκκλησίας που οικοδομήθηκαν πάνω στον ακρογωνιαίο λίθο της, τον Ιησού Χριστό. Ο Συμεών περιγράφει με κάθε λεπτομέρεια την επιλογή - καταμερισμό και τη λιτανευτική πομπή των ιερών λειψάνων από τον παλαιό στον νέο ναό. Η μεταφορά των λειψάνων από τον παλαιό στον νέο ναό συμβολίζει τη διαδοχή της χάριτος, όπως γίνεται με τις χειροτονίες, που ξεκινά με το Χριστό, περνά στους αποστόλους και από εκεί στους διαδόχους τους, επισκόπους και ιερείς. Δυστυχώς, σήμερα, η

---

¹⁸⁶ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 316D-317B.

¹⁸⁷ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 317C-320B.

λιτανευτική πομπή των ιερών λειψάνων δεν τελείται ή έχει περιοριστεί σε μικρή απόσταση πριν από τον νέο ναό¹⁸⁸.

Ακολουθούν τα κεφάλαια ΙΗ' έως Κ', όπου ο Συμεών μιλάει για την είσοδο του αρχιερέα με τα ιερά λείψανα και των ιερών στο νέο ναό. Ενώ ο αρχιερέας βρίσκεται στο νάρθηκα του νέου ναού με τα ιερά λείψανα, κλείνουν οι πύλες του ναού και ψάλλεται το: «Άρατε πύλας». Ο ναός συμβολίζει τον ουρανό, ο αρχιερέας και τα ιερά λείψανα εικονίζουν το Χριστό που ανεβαίνει στους ουραμούς και κάθεται στα δεξιά του Θεού και Πατρός. Η πράξη αυτή είναι συμβολική και εικονίζει την ένδοξη Ανάληψη του Κυρίου στον ουρανό. Η Αγία Τράπεζα είναι η καθέδρα του Χριστού και τα λείψανα φορείς της χάριτος του Θεού, γι' αυτό τοποθετούνται κάτω από την Αγία Τράπεζα. Με την είσοδο και την τοποθέτηση των ιερών λειψάνων στην Αγία Τράπεζα, αναπαριστάνεται συμβολικά η Ανάληψη του Ιησού.

Αφού ολοκληρωθεί η τελετή της καθιέρωσης της Αγίας Τραπέζης, ο αρχιερέας προσεύχεται γονατιστός στο Θεό, ώστε να είναι ο νέος ναός εργαστήριο του Θεού, ιατήριο ψυχών, όργανο προσευχών και των ιερών μυστηρίων. Παρακαλεί το Θεό να μείνει ασάλευτος ο νέος ναός μέχρι τη συντέλεια των αιώνων. Η τελετή των εγκαινίων ολοκληρώνεται με την τέλεση της πρώτης Θείας Λειτουργίας από τον αρχιερέα και τους ιερείς¹⁸⁹.

Στα κεφάλαια ΚΑ' έως ΚΓ', ο Συμεών αναφέρεται στην ανάμνηση των εγκαινίων του ναού. Σημειώνει χαρακτηριστικά πως είναι αναγκαίο κάθε χρόνο σε όλους τους εγκαινιασμένους ναούς να εορτάζεται η ανάμνηση των εγκαινίων τους. Η πράξη αυτή ξεκίνησε από τον ναό της Αναστάσεως στα Ιεροσόλυμα και πέρασε διαδοχικά σε όλο τον χριστιανικό κόσμο. Το έθιμο αυτό σταμάτησε να γίνεται, κυρίως, μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους.

---

¹⁸⁸ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 320C-321C.

¹⁸⁹ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 321D-324C.

Ο Συμεών μας διδάσκει πως με την ανάμνηση των εγκαινίων ευχαριστούμε το Θεό για τον αγιασμό και τη μετάδοση της θείας χάριτος στο ναό, αλλά και στους πιστούς. Στους ιερούς ναούς θα πρέπει να τιμάται η ημέρα των εγκαινίων τους, όπως όλοι οι ιερείς κάθε χρόνο εορτάζουν την ημέρα της χειροτονίας τους, διότι με τη χειροτονία καθαγιάστηκαν και δέχτηκαν μέσα τους τη χάρη του Παναγίου Πνεύματος. Τονίζει πως η ανάμνηση των εγκαινίων είναι παλαιό έθιμο και όλοι οι ιεροί ναοί είναι θείοι, τάφοι και κατοικητήρια του Χριστού. Επίσης, μας πληροφορεί πως στην εποχή του το έθιμο αυτό τηρούταν σε όλους τους ναούς της Θεσσαλονίκης¹⁹⁰.

Στα κεφάλαια ΚΔ' έως ΚΣΤ', ο Συμεών παρέχει μια λεπτομερή περιγραφή της τυπικής διάταξης της ακολουθίας των εγκαινίων. Ξεκινά την περιγραφή του με τη λιτανεία των ιερών λειψάνων από τον παλιό στον νέο ναό και ολοκληρώνει με την κατάθεσή τους στην Αγία Τράπεζα. Αφού εγκαινιασθεί ο νέος ναός, τελείται η πρώτη Θεία Λειτουργία¹⁹¹. Στο ΚΖ' κεφάλαιο, τελειώνοντας την περιγραφή της τελετής των εγκαινίων, μιλάει για τα ιερά αντιμίνσια. Σημειώνει πως τα αντιμίνσια είναι όμοια κατά πάντα με την Αγία Τράπεζα. Η μόνη διαφορά τους είναι ότι η Αγία Τράπεζα παραμένει σταθερή, ενώ τα αντιμίνσια είναι φορητά, αλλά η καθιέρωσή τους γίνεται με τον ίδιο τρόπο όπως και της Αγίας Τραπέζης.

Στην ακολουθία των εγκαινίων ενός ναού καθαγιάζονται και τα αντιμίνσια με ειδικές ευχές και άγιο μύρο, ενώ ράπτονται πάνω σε αυτά και μικρά τεμάχια ιερών λειψάνων. Η τελετή του καθαγιασμού ιερών αντιμινσίων μπορεί να γίνει και εκτός της ακολουθίας των εγκαινίων. Υπάρχει ειδική και ξεχωριστή ακολουθία για τον σκοπό αυτό. Τον καθαγιασμό τελεί ο αρχιερέας. Κατόπιν ειδικής αδείας του, μπορεί ακόμα και ιερέας να τελήσει την ακολουθία. Τα αντιμίνσια χρησιμοποιούνται

---

¹⁹⁰ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 324D-328A.

¹⁹¹ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 328B-332D.

από τους ιερείς με την άδεια του επισκόπου για την τέλεση της θείας ευχαριστίας σε μη εγκαινιασμένους ναούς. Απαγορεύεται αυστηρά να περιέλθουν στα χέρια λαϊκών, διότι κάθε αντιμίνσιο είναι μια πλήρης Αγία Τράπεζα, η οποία έχει τη χάρη και τη δόξα του Θεού¹⁹².

ε) Συγκριτική θεώρηση των πατερικών λόγων για τα Εγκαίνια.

Εξετάζοντας παράλληλα τους τέσσερις πατερικούς λόγους, οι οποίοι αναφέρονται στα Εγκαίνια του χριστιανικού ναού, μπορούμε να επισημάνουμε τα ακόλουθα:

α) Οι λόγοι των πατέρων δεν είχαν πάντοτε ως αφορμή σύνθεσης και καταγραφής την τέλεση της ακολουθίας των Εγκαινίων, στο πλαίσιο του καθαγιασμού συγκεκριμένου ναού. Ο Ευσέβιος Καισαρείας και ο Γρηγόριος Θεολόγος εκφώνησαν τους αντίστοιχους λόγους στα εγκαίνια ναών, ο πρώτος στην Τύρο της Φοινίκης και ο δεύτερος στο ναό του Αγίου Μάμαντα κοντά στη Ναζιανζό. Ο Νικόλαος Καβάσιλας δεν φαίνεται να εκφώνησε τον λόγο σχετικά με τα εγκαίνια σε ανάλογη τελετή, καθώς κάτι τέτοιο δεν εξάγεται από το ίδιο το κείμενο. Ο Συμεών Θεσσαλονίκης, επίσης, δεν αναφέρεται στην ακολουθία των εγκαινίων σε συγκεκριμένο λόγο και με ιδιαίτερη λειτουργική αφορμή. Οι αναφορές του περιλαμβάνονται σε επιμέρους κεφάλαια του «Διαλόγου» του, δηλαδή του εκτενέστερου λειτουργικού συγγράμματός του. Ο Θεσσαλονίκης αφιερώνει αρκετά κεφάλαια στην ακολουθία, με στόχο την κατανόηση της δομής και της θεολογικής σημασίας της.

β) Ο Ευσέβιος Καισαρείας και ο Γρηγόριος Θεολόγος αναπτύσσουν τη θεολογία του λόγου τους με βάση στοιχεία που αφορούν τους εγκαινιαζόμενους ναούς. Ο Ευσέβιος τονίζει σε μεγάλο βαθμό ιστορικά

---

¹⁹² Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 332D-333D.

γεγονότα, τα οποία συνδέονται με το ναό. Αναφέρεται, κυρίως, στην περίοδο των Μεγάλων Διωγμών εναντίον της Εκκλησίας, με επικέντρωση στο Διωγμό του Διοκλητιανού, κατά τη διάρκεια του οποίου ο αρχικός ναός καταστράφηκε. Οι ιστορικές αναφορές του συνεχίζονται με τη μνεία του Διατάγματος των Μεδιολάνων και τη καθοριστική σημασία του για την αναγέννηση της χριστιανικής Εκκλησίας και την ανοικοδόμηση του ναού εκείνου.

Ο Γρηγόριος Θεολόγος δεν περιορίζεται στα ιστορικά γεγονότα, αλλά εμβαθύνει σε θεολογικές έννοιες. Λαμβάνοντας αφορμή από την αναστάσιμη περίοδο, κατά την οποία τελέσθηκαν τα εγκαίνια, σε συνδυασμό με την αναγέννηση της φύσης την εποχή της άνοιξης, δημιουργεί ένα παράλληλο, διαλεκτικό σχήμα μεταξύ του Πάθους και της Ανάστασης του Χριστού, της άνοιξης και της ακολουθίας των εγκαινίων. Συγκρίνει, με τον τρόπο αυτό, την αναγεννητική δύναμη της Ανάστασης του Χριστού για τον άνθρωπο, με την ανοιξιάτικη αναγέννηση της φύσης και την ιδρυτική για την εκκλησιαστική σύναξη στιγμή των εγκαινίων.

Ο Νικόλαος Καβάσιλας και ο Συμεών Θεσσαλονίκης δεν περιορίζονται στη θεματολογία των λόγων τους από τέτοιες αφορμές, οπότε αναπτύσσουν περισσότερο την τάξη, τη θεολογία και τους συμβολισμούς της ακολουθίας.

γ) Ο Συμεών Θεσσαλονίκης, μόνος από τους τέσσερις πατέρες, αναφέρεται σε δύο επιμέρους σημαντικές πτυχές των εγκαινίων, οι οποίες δεν συνδέονται άμεσα με την ακολουθία, αλλά είναι προαπαιτούμενες γι' αυτή. Η πρώτη αναφορά έχει να κάνει με την ακολουθία της θεμελίωσης του ναού, η οποία προηγείται της ανοικοδόμησής του και η δεύτερη αναφορά με τον καθαγιασμό των αντιμινσίων, ο οποίος λαμβάνει χώρα μέσα στην ακολουθία των εγκαινίων ή σε ειδική, ανεξάρτητη ακολουθία. Πρωτοτυπία του Συμεών σε σχέση με τους άλλους πατέρες αποτελεί και η

αναφορά του στην ανάμνηση των εγκαινίων του ναού, τη λεγόμενη ως «Φωτοδρόμιο».

δ) Οι λόγοι των Καβάσιλα και Θεσσαλονίκης είναι επεξηγηματικοί της ακολουθίας των εγκαινίων. Στόχος τους είναι η θεολογική και συμβολική ερμηνεία και όχι η απλή παρουσίαση της ακολουθίας ή ο συσχετισμός της με παράλληλα γεγονότα και στοιχεία. Η αναφορά τους, όμως, στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας είναι θεμελιακή για την ανάπτυξη των αναφορών τους, δεδομένου ότι η ακολουθία των εγκαινίων τελείται σε τελετουργική συνάρθρωση με τη Θεία Λειτουργία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ακολουθία των Εγκαινίων στις εν χρήσει έντυπες εκδόσεις.

α) Ιστορικά στοιχεία των εντύπων εκδόσεων.

Η αρχαιοπρεπής ακολουθία των εγκαινίων υπάρχει σε έντυπες εκδόσεις από τον ΙΘ΄ αι. κ. εξ. Οι έντυπες εκδόσεις της ακολουθίας, οι οποίες υπάρχουν σε χρήση από την Εκκλησία της Ελλάδος σήμερα είναι τρεις: α) η ακολουθία που βρίσκεται εκδομένη στο *Μέγα Ευχολόγιο*¹⁹³, β) η *Ακολουθία - Τάξις εγκαινίων ναού*, την οποία εκδίδει η Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος¹⁹⁴ και γ) το *Ευχολόγιο Δ΄ - Εγκαινιαστικόν*, την οποία εκδίδει η Ιερά Μονή Σίμωνος Πέτρας του Αγίου Όρους, με επιμέλεια του Ιω. Φουντούλη¹⁹⁵. Το Μέγα Ευχολόγιο, στο οποίο υπάρχει η ακολουθία των Εγκαινίων, είναι το βασικό λειτουργικό βιβλίο της Εκκλησίας¹⁹⁶.

---

¹⁹³ Βλ. Σπ. Ζερβού (επιστασία), *Ευχολόγιον το Μέγα της κατά Ανατολάς Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, εκδ. οίκος Αστήρ, Αθήναι 2008⁵.

¹⁹⁴ Βλ. *Ακολουθία - Τάξις των Εγκαινίων Ναού*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2007⁶.

¹⁹⁵ Βλ. Ιω. Μ. Φουντούλη (επιμ.), *Ευχολόγιον, τ. Δ΄: Εγκαινιαστικόν*, εκδ. Ιεράς Μονής Σίμωνος Πέτρας, Αγίου Όρους 2006².

¹⁹⁶ Ο τίτλος του βιβλίου δηλώνει τον σκοπό αλλά και το περιεχόμενό του. Ευχολόγιο σημαίνει, συλλογή ευχών σε ένα σώμα ή κώδικας ιεροπραξιών και ιεροτελεστιών. Είναι δηλαδή το ειδικό λειτουργικό βιβλίο το περιεχόμενο του οποίου απευθύνεται μόνο στους χειροτονημένους λειτουργούς της Εκκλησίας, δηλαδή στους διακόνους, στους πρεσβυτέρους και στους επισκόπους. Ο όρος *ευχολόγιο* προέρχεται από τις λέξεις *ευχή* και *λόγος* που σημαίνει συλλογή ευχών, δηλ. τα κείμενα των ιερών μυστηρίων και των αγιαστικών πράξεων που τελούν οι ιερείς. Πρόκειται για μια μεγάλη συλλογή όλων των κειμένων της θείας λατρείας, ποικίλης ύλης, η οποία συνεχώς εμπλουτίζεται με νέες ευχές, ανάλογα με τις ανάγκες των πιστών κάθε εποχής. Το ευχολόγιο άρχισε να εμφανίζεται τις πρώτες δεκαετίες του Δ΄ αι. Το κείμενο των Αποστολικών Διαταγών, το οποίο αποτυπώνει την παράδοση της Εκκλησίας της Αντιόχειας, είναι από τις πρώτες συλλογές, ενώ το δεύτερο ευχολόγιο του επισκόπου Θμούεως Σεραπίωνα προέρχεται από την Εκκλησία της Αλεξάνδρειας. Η εποχή αυτή, βέβαια, θεωρείται λειτουργικά πρώιμη, χωρίς συγκεκριμένο τυπικό, δηλαδή σύστημα ακολουθιών και ιερών κειμένων. Τα δυο πρώτα αυτά κείμενα αποτελούν τη βάση αλλά και την πηγή για την μετέπειτα εξέλιξη του λειτουργικού βιβλίου του Ευχολογίου. Βλ. Μπιλάλη, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 27,29 και Σκαλτσή, «Ευχολόγιο - Γενικά», σ. 416.

Μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας το 16^ο αι. ξεκινά μια σειρά εντύπων εκδόσεων σε όλα τα λειτουργικά βιβλία της εκκλησίας¹⁹⁷. Η πρώτη έντυπη έκδοση του ευχολογίου έλαβε χώρα το 1526 στη Βενετία και από τότε έγιναν πολλές επανεκδόσεις με συμπληρώσεις, αφαιρέσεις και παρεμβάσεις διαφόρων επιμελητών και διορθωτών.

Οι περισσότεροι επιμελητές ήταν λόγιοι, κληρικοί αλλά και λαϊκοί, που προσέφεραν ό,τι καλύτερο μπορούσαν, ώστε να πετύχουν άρτια και πλήρη έκδοση του ευχολογίου, σύμφωνα με το τυπικό της Εκκλησίας και τις ανάγκες των ιερέων. Σήμερα διασώζονται σε διάφορες βιβλιοθήκες πάρα πολλά έντυπα παλαιά ευχολόγια¹⁹⁸. Το βιβλίο, στις πρώτες εκδόσεις του, είχε απλά τον τίτλο "Ευχολόγιο" όπως είχε επικρατήσει και στα χειρόγραφα. Ο τίτλος "Ευχολόγιο το Μέγα" εμφανίζεται στα μέσα του 18^{ου} αι., διότι εκείνη την περίοδο χρησιμοποιούσαν τον τίτλο ευχολόγιο και για τα απλά προσευχητάρια. Για να διακρίνονται τα προσευχητάρια από το ευχολόγιο μετά το 1754 φέρει τον τίτλο "Μέγα Ευχολόγιο".

Οι μικρότερες συλλογές λειτουργικών κειμένων από το ΜΕ στα χειρόγραφα και σε ορισμένα έντυπα ονομάζεται "Αγιασματάριο", ενώ τα νεότερα έντυπα έχουν τον τίτλο "Μικρό Ευχολόγιο" σε αντιδιαστολή προς το Μέγα¹⁹⁹. Εκτός από τους διορθωτές και επιμελητές του ευχολογίου κάποιοι αξιόλογοι επιστήμονες εκτός από έκδοση προχώρησαν και σε κριτική του κειμένου με παρατηρήσεις θεολογικά και λειτουργικά σχόλια.

---

¹⁹⁷ Μέχρι την εφεύρεση της τυπογραφίας οι ιερές ακολουθίες αποθησαυρίζονταν σε χειρόγραφους κώδικες. Το αρχαιότερο σωζόμενο χειρόγραφο με κείμενα θείας λατρείας είναι το λεγόμενο Βαρβερινό Ευχολόγιο ή Βαρβερινός Κώδικας αριθμός 336, του Η' αι., με προέλευση από την Κάτω Ιταλία. Πρόκειται για περγαμινό μεγαλογράμματο κώδικα που φυλάσσεται στη βιβλιοθήκη του Βατικανού. Το περιεχόμενο του Βαρβερινού Ευχολογίου διασώζει τη βυζαντινή λειτουργική παράδοση και συνέβαλλε στη διαμόρφωση των μετέπειτα ευχολογίων. Από τον 9^ο μέχρι τον 18^ο αι. έχουν διασωθεί σε καλή κατάσταση και υπάρχουν σε διάφορες βιβλιοθήκες του κόσμου αρκετά μεγάλοι αριθμοί χειρογράφων ευχολογίων. Βλ. Μπιλάλη, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σσ. 31-34. Ειδικά για το Βαρβερινό Ευχολόγιο βλ.: Φίλια, «Το Βαρβερινόν Ευχολόγιον 336», σ. 396 κ. εξ.

¹⁹⁸ Βλ. Μπιλάλη, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 36-41.

¹⁹⁹ Βλ. Θεοδώρου, «Ευχολόγιο – Ιστορικά στοιχεία», σ. 416-417 και Μπιλάλη, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 35.

Η σπουδαιότερη έκδοση του ευχολογίου έγινε από τον Jacques Goar. Ο Goar, ως προϊστάμενος της ρωμαιοκαθολικής κοινότητας στη Χίο, συνδέθηκε με Έλληνες λογίους κληρικούς και απέκτησε βαθειά γνώση της ορθόδοξης λατρείας. Το 1647 στο Παρίσι εκδίδει το ελληνικό ευχολόγιο με δική του λατινική μετάφραση σε παράλληλη στήλη και με ένα αξιολογότερο κριτικό υπόμνημα. Το ευχολόγιο αυτό επανεκδίδεται το 1760 στη Βενετία και σε φωτοαναστατική ανατύπωση στο Γράτς το 1960. Σπουδαία κριτική έκδοση του ευχολογίου έγινε από τον Δημητρίευσκυ. Πρόκειται για ένα δίτομο έργο, το οποίο εκδόθηκε στο Κίεβο το 1901 και 1902²⁰⁰. Το περιεχόμενο του ΜΕ είναι πλούσιο και σπουδαίο λειτουργικά. Στα χειρόγραφα και στις έντυπες εκδόσεις υπάρχουν ευχές για διάφορες περιστάσεις, τα ιερά μυστήρια και διάφορες αγιαστικές τελετές.

Το περιεχόμενο του ΜΕ περιέχει, στη σημερινή μορφή του, τα λειτουργικά κείμενα των τριών λειτουργικών αναφορών, του ιερού Χρυσοστόμου, του Μ. Βασιλείου και των Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων. Τις ακολουθίες των ιερών μυστηρίων, Βαπτίσματος, Γάμου, Ευχελαίου, Χρίσματος, χειροτονιών και εξομολογήσεως. Τις ακολουθίες του εσπερινού, του όρθρου, του μικρού και του μεγάλου Αγιασμού, του αγίου μύρου, του ιερού Νιπτήρος και της Γονυκλισίας της Πεντηκοστής. Επίσης τις ακολουθίες για προχειρίσεις σε διάφορα εκκλησιαστικά διακονήματα, την ακολουθία των εγκαινίων ναού καθώς και τις ακολουθίες που σχετίζονται με το τέλος του ανθρωπίνου βίου. Τέλος υπάρχουν διάφορες περιστατικές ακολουθίες και ευχές που καλύπτουν τις δυσκολίες και συμφορές του ανθρωπίνου βίου. Υπάρχει επίσης και εκλογάδιο με τους αποστόλους και τα ευαγγέλια των δεσποτικών και θεομητορικών εορτών αλλά και στις μνήμες των μεγάλων αγίων όλου του έτους²⁰¹.

---

²⁰⁰ Βλ. Θεοδώρου, «Ευχολόγιο – Ιστορικά στοιχεία», σ. 416.

²⁰¹ Βλ. Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 693-696.

Η Εκκλησία με το περιεχόμενό του ΜΕ καλύπτει με λατρευτικές ευχές και ευλογεί όλες τις αξίες, υλικές, βιολογικές ή σωματικές, γνωστικές αισθητικές, κοινωνικές και δικαιονομικές του ανθρώπου. Τα τελευταία χρόνια το περιεχόμενο του ευχολογίου έχει εμπλουτιστεί και με νεότερες ευχές για διάφορες περιστάσεις. Θα πρέπει όμως η προσπάθεια αυτή να συνεχισθεί και το ευχολόγιο να εμπλουτίζεται συνεχώς με νέες ευχές και ακολουθίες για να καλύψει όλες τις πτυχές της σύγχρονης ζωής του ανθρώπου και να ικανοποιήσει τις πνευματικές ανάγκες και την πνευματική πρόοδο και οικοδομή των πιστών²⁰².

Η αποστολική διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος έχει εκδώσει το μικρό ευχολόγιο και περιλαμβάνει το μυστήριο του βαπτίσματος, του γάμου, του ευχελαίου και της εξομολογήσεως, την ακολουθία του μικρού αγιασμού, τη νεκρώσιμη ακολουθία, την κοινή παράκληση προς την Υπεραγία Θεοτόκο, καθώς και διάφορες ευχές και ακολουθίες περιστατικές. Τα τελευταία χρόνια έχει προχωρήσει σε αυτοτελή έκδοση των μυστηρίων εκ των περιστατικών ακολουθιών σε τεύχη, στις τρεις λειτουργικές αναφορές και σε ακολουθίες για τις επετείους των εθνικών εορτών. Σημαντική είναι και η έκδοση του Μεγάλου Ιερατικού που περιέχει τις ακολουθίες του εσπερινού, του όρθρου, του μεσονυκτικού, του μεγάλου αγιασμού των Θεοφανείων, του εσπερινού της γονυκλισίας και τις τρεις θείες λειτουργίες.

Η ακολουθία των εγκαινίων, εκτός από το Μέγα Ευχολόγιο, έχει εκδοθεί σε ιδιαίτερο, μικρού σχήματος τόμο από την Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος²⁰³. Το κείμενο αυτό έχει ως βάση εκείνο του Μεγάλου Ευχολογίου, αλλά με αρκετές προσθήκες νεότερων

---

²⁰² Βλ. Θεοδώρου, «Ευχολόγιο – Ιστορικά στοιχεία», σ. 417. Ο μητροπολίτης Ν. Ιωνίας Τιμόθεος Ματθαϊάκης συνέβαλε στην κατεύθυνση αυτή με τη συγγραφή ευχών για διάφορες περιπτώσεις, οι οποίες ανέκυψαν με την προαγωγή της τεχνολογίας και το σύγχρονο τρόπο ζωής, τις οποίες και εξέδωσε σε επίτομο ευχολόγιο με τον τίτλο: *Εγκόλπιον Ευχολόγιον*. Βλ. Ματθαϊάκη, *Ευχολόγιον*, σ. 7 και 10.

²⁰³ *Ακολουθία – Τάξις των Εγκαινίων Ναού*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2007⁶.

στοιχείων σε κάποια σημεία της ακολουθίας. Η πρώτη έκδοσή του έγινε το 1971, με έγκριση της Ιεράς Συνόδου και μέχρι σήμερα έχει επανεκδοθεί επτά φορές²⁰⁴. Η έκδοση της ακολουθίας έχει γενικό τίτλο "Ακολουθία - Τάξις Εγκαινίων Ναού" και υπότιτλό "κατά το τυπικό της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας".

Η Ιερά Μονή Σίμωνος Πέτρας του Αγίου Όρους προχώρησε και αυτή στην έκδοση ενός τόμου για την ακολουθία των Εγκαινίων, με γενικό τίτλο «Ευχολόγιο Δ' - Εγκαινιαστικόν». Την έκδοση επιμελήθηκε ο Ιωάννης Φουντούλης και πλησιάζει εγγύτερα από κάθε άλλη έκδοση την παράδοση της Εκκλησίας, καθώς διαλέγεται κριτικά με όλους τους χειρόγραφους κώδικες και ευχολόγια, όπου υπάρχει η ακολουθία των Εγκαινίων ναού²⁰⁵.

β) Οι διαφορές της ακολουθίας στις εν χρήσει έντυπες εκδόσεις.

Στην Εκκλησία της Ελλάδος για την Ακολουθία των εγκαινίων ενός νέου ναού, υπάρχουν σε χρήση τρεις λειτουργικές φυλλάδες: α) το *Ευχολόγιον το Μέγα*, με επιμέλεια έκδοσης του μοναχού Σ. Ζερβού (Ζερβού Σπ. (επιστασία), *Ευχολόγιον το Μέγα της κατά Ανατολάς Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, εκδ. οίκος Αστήρ, Αθήναι 2008⁵), β) *Ακολουθία - Τάξις Εγκαινίων Ναού* της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος (*Ακολουθία – Τάξις των Εγκαινίων Ναού*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2007⁶) και γ) *Ευχολόγιο Δ' – Εγκαινιαστικόν* της Ιεράς Μονής Σίμωνος Πέτρας του Αγίου Όρους

---

²⁰⁴Οι εκδόσεις αυτές είναι οι ακόλουθες: Α' (1971), Β' (χ.χ.), Γ' (χ.χ.), Δ' (1992), Ε' (1997), Στ' (2007), Ζ' (2009).

²⁰⁵ Αφορμή για την έκδοση αυτή ήταν τα εγκαίνια του νέου καθολικού στο μετόχι της Σιμωνόπετρας στην Ορμύλια της Χαλκιδικής. Ο ναός τιμάται στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου και τα εγκαίνια τέλεσε ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος την 1η Ιουνίου 2003. Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. ε'.

(Φουντούλη Ιω. Μ. (επιμ.), *Ευχολόγιον*, τ. Δ': *Εγκαινιαστικόν*, εκδ. Ιεράς Μονής Σίμωνος Πέτρως, Άγιον Όρος 2006²) μεταξύ των οποίων παρατηρούνται διαφορές στο τυπικό μέρος της ακολουθίας.

1. Η πρώτη διαφορά επισημαίνεται και στις τρεις εκδόσεις στην αρχή της τυπικής διάταξης των εγκαινίων. Στο Μεγάλο Ευχολόγιο πριν τον εσπερινό, την άφιξη του αρχιερέα και των κληρικών προσέρχεται στο ναό ο "ἐπὶ τῶν χειροτονιῶν" κληρικός και κάνει την δέουσα προετοιμασία²⁰⁶. Στην έκδοση της ΙΜΣΠ η προετοιμασία αυτή γίνεται από τον ιερομνήμονα ή από "ἕτερο τινὰ ἐκκλησιαστικὴν πεπιστευμένον πρὸς διακονίαν"²⁰⁷. Ενώ στην έκδοση της ΑΔ αναφέρεται ότι: "Οφείλει ὁ Ἀρχιερεὺς ἔχειν προητοιμασμένα τὰ ἀπαιτούμενα"²⁰⁸. Επίσης στην έκδοση της ΙΜΣΠ γίνεται η παρατήρηση ότι "ἐξάγεται δὲ τοῦ ναοῦ πᾶν κινούμενον" και αφού εξέλθουν ἅπαντες από το ναό "κατακλείονται αὐτοῦ αἱ θύραι"²⁰⁹. Ενώ στις ἄλλες δυο έντυπες εκδόσεις γίνεται λόγος για την άφιξη του επισκόπου και την έναρξη της ακολουθίας.

2. Στην έκδοση της ΙΜΣΠ παρατηρεῖται ὅτι ο αρχιερέας φέρει πετραχήλι και ωμοφόριο και ξεκινά την ακολουθία²¹⁰, ενώ οι ἄλλες δυο εκδόσεις αναφέρονται μόνο στην έναρξη της ακολουθίας.

3. Αξιοσημείωτη διαφορά είναι πως αφού ο αρχιερέας τοποθετήσει τα ἅγια λείψανα πάνω στο δισκάριο που τελείται η προσκομιδή, το Μεγάλο Ευχολόγιο και η έκδοση της ΑΔΕΕ αναφέρουν ὅτι τα καλύπτει με τον αστερίσκο, το κάλυμμα του ιερού ποτηρίου και τον αέρα λέγοντας τους αντίστοιχους ψαλμικούς στίχους της προσκομιδής²¹¹. Στην έκδοση ὅμως της ΙΜΣΠ δεν γίνεται λόγος για κανένα στίχο, απλῶς αναφέρεται

---

²⁰⁶ Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 292

²⁰⁷ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ.11.

²⁰⁸ *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 8.

²⁰⁹ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 11.

²¹⁰ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 11.

²¹¹ Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 292. *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 13.

πως ο αρχιερέας καλύπτει τα άγια λείψανα χωρίς να λέει κάποιο στίχο²¹². Ο Ιω. Φουντούλης σε εργασία του για την ακολουθία των εγκαινίων στο σημείο αυτό της κάλυψης των λειψάνων σχολιάζει πως η εκφώνηση των στίχων είναι άκαιρη και αμάρτυρη²¹³.

4. Τέταρτη διαφορά στην εναρκτήριο τελετή είναι η εξής: Η έκδοση της ΙΜΣΠ μετά το τρίτο μαρτυρικό τροπάριο και πριν το Κοντάκιο "Ὡς ἀπαρχάς τῆς φύσεως" αναφέρει πως πρέπει να ψαλλεί το απολυτίκιο του Αγίου στον οποίο θα αφιερωθεί ο ναός που θα εγκαινιαστεί²¹⁴, ενώ οι άλλες δυο εκδόσεις αναφέρουν πως πρέπει να ψαλλεί το απολυτίκιο της ημέρας²¹⁵.

5. Στην έκδοση της ΙΜΣΠ στις ακολουθίες του εσπερινού και του ὄρθρου μαζί με τα τροπάρια της ακολουθίας των εγκαινίων ορίζεται να συμψάλλονται και τα τροπάρια της ακολουθίας των εγκαινίων του ναού της Αναστάσεως του Χριστού στα Ιεροσόλυμα, ενώ στο Μεγάλο Ευχολόγιο και στην έκδοση της Αποστολικής Διακονίας δεν γίνεται λόγος για το απολυτίκιο των εγκαινίων του ναού της Αναστάσεως²¹⁶.

6. Στην ακολουθία του εσπερινού παρατηρούμε μια ακόμη διαφορά μεταξύ των τριών εκδόσεων. Στο Μεγάλο Ευχολόγιο ως δοξαστικό των εσπερίων ορίζεται το δοξαστικό του αγίου της Μονής²¹⁷, στην έκδοση της ΙΜΣΠ το δοξαστικό του αγίου του ναού²¹⁸, ενώ στην ΑΔ επίσης του αγίου του ναού²¹⁹. Η ίδια διαφορά απαντά και στο δοξαστικό των αποστίχων.

7. Η έκδοση της ΙΜΣΠ στο "καὶ νῦν" των απολυτικίων ορίζει ότι αν ακολουθήσει ολονύκτιος ακολουθία θα ψαλλεί το "Θεοτόκε Παρθένε"²²⁰

---

²¹² Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 14.

²¹³ Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα*, σ. 214.

²¹⁴ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 11.

²¹⁵ Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 293. *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 14.

²¹⁶ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 14.

²¹⁷ Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 295.

²¹⁸ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 13.

²¹⁹ *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 17.

²²⁰ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 21.

και θα ευλογηθούν οι άρτοι. Αν όμως δεν τελεσθεί αγρυπνία ψάλλεται το απολυτίκιο των εγκαινίων και γίνεται απόλυση. Στις άλλες δυο εκδόσεις ορίζεται οτι στο "καὶ νῦν" των απολυτικίων θα ψαλλεί μόνο το απολυτίκιο των εγκαινίων. Επίσης στην έκδοση της ΑΔ ορίζεται ανάγνωση και θείο κήρυγμα μετά την ευλόγηση των άρτων²²¹ ενώ στις άλλες εκδόσεις δεν γίνεται καμία αναφορά περί κηρύγματος.

8. Στην ακολουθία του Όρθρου το Μεγάλο Ευχολόγιο και η έκδοση της ΙΜΣΠ ορίζουν ότι το τροπάριο "τῷ οἴκῳ σου Κύριε"²²² πρέπει να ψάλλεται δυο φορές²²³ ενώ στην έκδοση της ΑΔ μόνο μια φορά²²⁴.

9. Στην ακολουθία του όρθρου η έκδοση της ΙΜΣΠ έχει δυο εξαποστειλάρια²²⁵ ενώ στις άλλες εκδόσεις μόνο ένα.

10. Στην ακολουθία του όρθρου η έκδοση της ΑΔ ορίζει ότι μετά το "πάσα πνοή" ο αρχιερέας κατέρχεται του δεσποτικού θρόνου, πηγαίνει στο μέσο του ναού, γονατίζει και στραμμένος προς την ανατολή διαβάζει τις δυο ευχές των εγκαινίων που είναι έργα του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Καλλίστου²²⁶. Επίσης γίνεται και η διευκρίνηση ότι οι δυο αυτές ευχές για άλλους είναι προκαταρκτικές ενώ για άλλους είναι προκαθαρτικές. Στις άλλες δυο εκδόσεις της ακολουθίας των εγκαινίων του ΜΕ οι ευχές αυτές υπάρχουν πριν την ακολουθία των εγκαινίων και δεν ορίζεται τίποτα γι' αυτές²²⁷. Ενώ στην έκδοση της ΙΜΣΠ οι ευχές αυτές είναι στο παράρτημα της ακολουθίας μαζί με άλλες ευχές αναλόγου περιεχομένου²²⁸. Ο Φουντούλης τις ονομάζει και ευχές ευλαβείας²²⁹.

---

²²¹ Τάξις Εγκαινίων, σ. 122.

²²² Ζερβού, Ευχολόγιον το Μέγα, σ. 299.

²²³ Φουντούλη, Εγκαινιαστικόν, σ. 124.

²²⁴ Τάξις Εγκαινίων, σ. 23.

²²⁵ Φουντούλη, Εγκαινιαστικόν, σ. 126.

²²⁶ Τάξις Εγκαινίων, σ. 29.

²²⁷ Ζερβού, Ευχολόγιον το Μέγα, σ. 289.

²²⁸ Φουντούλη, Εγκαινιαστικόν, σ. 67.

²²⁹ Φουντούλη, Εγκαινιαστικόν, σ. 9.

11. Μια άλλη διαφορά που υπάρχει στα κείμενα της ακολουθίας των εγκαινίων αφορά τη μεταφορά των ιερών λειψάνων. Αν τα ιερά λείψανα βρίσκονται σε παλαιό ναό, κατά τη μεταφορά τους στο νέο ναό η έκδοση της ΙΜΣΠ ορίζει να ψάλλονται η πρώτη και η τρίτη ωδή του κανόνα του όρθρου των εγκαινίων, ενώ κατά τη διάρκεια του πρώτου κύκλου γύρω από το ναό ορίζει να ψάλλεται μόνο το τροπάριο: «Άγιοι Μάρτυρες»²³⁰. Το ΜΕ και η έκδοση της ΑΔ, για τη διαδρομή από τον παλαιό στο νέο ναό, ορίζουν να ψάλλονται τα τροπάρια «Άγιοι Μάρτυρες» και «Δόξα σοι Χριστέ ό Θεός» και τέσσερα ιδιόμελα τροπάρια²³¹. Η έκδοση της ΙΜΣΠ ορίζει να ψάλλονται οι ωδές δ', ε' και στ' κατά τη διάρκεια της δεύτερης λιτανευτικής πομπής²³². Οι άλλες δύο εκδόσεις ορίζουν στο σημείο αυτό της ακολουθίας να ψάλλεται μόνο η γ' ωδή του κανόνα²³³. Κατά την τρίτη λιτανευτική πορεία γύρω από το νέο ναό η έκδοση της ΙΜΣΠ ορίζει να ψάλλονται η ζ', η' και θ' ωδή του κανόνα των εγκαινίων²³⁴, ενώ οι άλλες δυο εκδόσεις ορίζουν να ψάλλεται μόνο η στ' ωδή²³⁵.

12. Στο σημείο της ακολουθίας των εγκαινίων του ναού που ο αρχιερέας βρίσκεται μπροστά στην κεντρική πύλη του ναού εκφωνεί το "Άρατε πύλας" η έκδοση της ΑΔ αφήνει τα περιθώρια να θεωρηθεί ότι η κατά αντιφωνία απάντηση στην ψαλμωδία "Άρατε πύλας" θα μπορούσε να εκφωνηθεί και όχι να ψαλλεί²³⁶, ενώ στην έκδοση της ΙΜΣΠ ορίζεται: "Εἶτα λέγει μεγάλη τῆ φωνῆ ό Αρχιερεύς (ἡ κατά τήν ἀρχαιοτέραν τάξιν, ψάλλουσι κατ' ἀντιφωνίαν οἱ χοροί εἰς ἦχον πλ.Β)" και "ἀντιφωνεῖ ἔσωθεν

---

²³⁰ Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 20.

²³¹ Βλ. Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 306.

²³² Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 23.

²³³ Βλ. Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 308 και *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 39.

²³⁴ Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 28.

²³⁵ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 41 και Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 309.

²³⁶ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 43.

τοῦ ναοῦ, ὀπισθεν τῶν κεκλεισμένων πυλῶν ἱστάμενος"²³⁷. Την τάξη αυτή ακολουθεί και το ΜΕ²³⁸.

13. Οι έντυπες εκδόσεις διαφέρουν στο σημείο της ακολουθίας των εγκαινίων που ο αρχιερέας εισέρχεται με τους κληρικούς και το λαό στο ναό, τοποθετεί τα ιερά λείψανα στην προετοιμασμένη λειψανοθήκη και στη συνέχεια την καταθέτει στην Αγία Τράπεζα. Το ΜΕ ορίζει, ότι ο αρχιερέας τοποθετεί τα λείψανα στην προετοιμασμένη θήκη και στη συνέχεια επεύχεται σχετικά²³⁹. Οι εκδόσεις όμως της ΙΜΣΠ και της ΑΔΕΕ ορίζουν ο αρχιερέας να "ἐπιχέει τρίς αὐτοῖς Ἅγιον Μύρον ἐπιλέγων τὸ Αἰωνία ἢ μνήμη τῶν κτιόρων τοῦ Ἁγίου ναοῦ τοῦτου"²⁴⁰. Η διαφορά είναι η εξής: το μεν ΜΕ ορίζει να επιχέεται Ἅγιο μύρο μια φορά και να ψάλλεται το "Αἰωνία ἢ μνήμη" τρις φορές, ενώ οι άλλες δυο εκδόσεις ορίζουν να ψάλλεται το "Αἰωνία ἢ μνήμη" τρις φορές και ταυτόχρονα να επιχέεται, επίσης τρις φορές, Ἅγιο Μύρο. Επίσης στο σημείο αυτό η έκδοση της ΙΜΣΠ ορίζει ότι ο αρχιερέας θα πρέπει να εναποθέσει "τὸ πῶμα τῆ θήκη καὶ καταθέτει αὐτὴν ἐν σκάμματι ἐν τῷ κίονι ἢ τῷ βωμῷ καὶ κατασφαλίζει αὐτὴν ἐπιχέων κηρομαστίχην"²⁴¹. Η σφράγιση της Αγίας Τράπεζας με κηρομαστίχη δεν αναφέρεται ούτε στο ΜΕ, ούτε στην έκδοση της ΑΔ, αλλά αντίθετα ορίζουν να γίνεται η διαδικασία αυτή μετά την ανάγνωση των δυο ευχών: «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν» και «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν»²⁴².

14. Μια ακόμη λεπτομέρεια και διαφορά μεταξύ των εντύπων εκδόσεων της ακολουθίας των εγκαινίων είναι στο χιτώνα που φοράει ο

---

²³⁷ Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 33.

²³⁸ Βλ. Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 311.

²³⁹ «ἐπιχέεται Ἅγιον Μύρον καὶ ἀσφαλίζουσι ταῦτα μετὰ πάσης ἀσφαλείας καὶ προσοχῆς μεγάλης καὶ λέγουσιν ἐκ τρίτου τὸ Αἰωνία ἢ μνήμη τῶν κτιόρων τῆς Ἁγίας Μονῆς ταῦτης ἢ τοῦ Ἁγίου Οἴκου τοῦτου». Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 311.

²⁴⁰ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 35. ΑΔΕΕ, σ. 44.

²⁴¹ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 35.

²⁴² *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 46. Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 312.

αρχιερέας πάνω από τα ιερά του άμφια. Το ΜΕ ορίζει ότι ο αρχιερέας φέρει σάβανο, όπως και η έκδοση της ΑΔ με την υποσημείωση πως πολλοί αρχιερείς φορούν "καὶ λευκὸν ποδήρη χιτῶνα"²⁴³. Η έκδοση όμως της ΙΜΣΠ ορίζει εξ αρχῆς ότι ο αρχιερέας πρέπει να περιβάλλεται με "λευκή σινδόνα", οι δε ζώνες, με τις οποίες δένει τη "λευκή σινδόνα", είναι στο σύνολό τους εννέα²⁴⁴. Στις άλλες δυο έντυπες εκδόσεις δεν γίνεται λόγος για τον αριθμό των ζωνών.

15. Στη μεγάλη συναπτή που λέγεται από τον διάκονο, μετά την ανάγνωση των ευχών από τον αρχιερέα και την πλύση της Αγίας Τραπέζης με νερό, υπάρχουν διαφορές μεταξύ των έντυπων εκδόσεων όσον αφορά τα αιτήματα. Η έκδοση της ΙΜΣΠ στην υπέρ του επισκόπου αίτηση αναφέρει: "Ὑπὲρ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν (δεινός), ἱερωσύνης, δικαιοσύνης, ὑγείας καὶ σωτηρίας αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν"²⁴⁵, ενώ οι εκδόσεις της ΑΔ και του ΜΕ την αίτηση "Ὑπὲρ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν"²⁴⁶ ως συνήθως. Μετά την υπέρ του επισκόπου αίτηση στην έκδοση της ΙΜΣΠ ακολουθεί η αίτηση: "Ἐκτενέστερον ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῶν συμπαρόντων αὐτῷ ἱερέων, τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας, παντός τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν"²⁴⁷ ενώ στις άλλες δυο εκδόσεις δεν υπάρχει η αίτηση αυτή, αλλά η αίτηση "Ὑπὲρ τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν ἡμῶν καὶ τῶν συνόντων ἀδελφῶν ἡμῶν τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν"²⁴⁸. Στη συνέχεια στην έκδοση της ΙΜΣΠ υπάρχουν τρεις αιτήσεις που είναι με πλάγια γράμματα. Αυτό σημαίνει ότι δεν λέγονται οι ακόλουθες αιτήσεις²⁴⁹: "Ὑπὲρ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ θεοφυλάκτων...", "Ὑπὲρ τοῦ συμπολεμῆσαι καὶ

---

²⁴³ Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 314. *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 48.

²⁴⁴ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 41.

²⁴⁵ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 44.

²⁴⁶ Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 316. *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 50.

²⁴⁷ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 44.

²⁴⁸ Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 316. *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 50.

²⁴⁹ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 44.

ύποτάξαι..." και "Υπέρτου Πατρὸς ἡμῶν...", αιτήσεις που δεν αναγράφονται στις άλλες δύο έντυπες εκδόσεις. Στην έκδοση της ΙΜΣΠ ακολουθεί η αίτηση "ὑπὲρ εὐκρασίας ἀέρων..."²⁵⁰, η οποία απουσιάζει από τις άλλες δύο εκδόσεις της ακολουθίας των εγκαινίων. Στην έκδοση της ΙΜΣΠ υπάρχει ακόμα μια αίτηση που δεν αναγράφεται στις άλλες δύο έντυπες εκδόσεις: "Καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν χρηζόντων τῆς παρὰ Θεοῦ βοηθείας, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν"²⁵¹. Στο ΜΕ και στην έκδοση της ΑΔ υπάρχουν δυο αιτήσεις που δεν υπάρχουν στην έκδοση της ΙΜΣΠ: "Υπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τοῦτου..." και "Υπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν"²⁵². Τέλος στην τελευταία αίτηση που είναι "Τῆς Παναγίας Ἀχράντου..." η έκδοση της ΙΜΣΠ ορίζει μετά το "καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας" να μνημονεύεται ο ἅγιος, στον οποίο αφιερώνεται ο νέος ναός²⁵³.

16. Μεταξύ των πολλών διαφορών στις έντυπες εκδόσεις της ακολουθίας των εγκαινίων παρατηρούμε ακόμα μια στο τελευταίο τμήμα της ακολουθίας. Στην έκδοση της ΙΜΣΠ μετά την ένδυση της Αγίας Τραπέζης και αφού γίνει ο ασπασμός του ιερού ευαγγελίου του νέου ναού από τον αρχιερέα και τους ιερείς, η φυλλάδα ορίζει ότι ο αρχιερέας ξεκινά τη θυμίαση όλου του ναού από την Αγία Τράπεζα και το Ιερό Βήμα, διέρχεται όλο το ναό και καταλήγει ξανά μέσα στο ιερό Βήμα. Τον προεξάρχοντα αρχιερέα ακολουθεί άλλος αρχιερέας ή ιερέας έχοντας το αγγείο με το Ἅγιο Μύρο, ένα καλάμι στην άκρη του οποίου υπάρχει δεμένος ένας σπόγγος και χρίει το ναό με ἅγιο μύρο. Αφού ολοκληρωθεί η θυμίαση και η χρίση του ναού με ἅγιο μύρο επιστρέφουν όλοι μαζί στο ἅγιο Βήμα. Αμέσως προσφέρεται στον αρχιερέα καινούργια κανδήλα, ἔλαιο και θρυαλίδα, την ανάβει πάνω στην Αγία Τράπεζα και δίνει εντολή

---

²⁵⁰ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 44.

²⁵¹ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 45.

²⁵² Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 316. *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 50.

²⁵³ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 45.

να ανάψουν όλα τα κεριά και τα κανδήλια του ναού. Τέλος σ έναν από τους ιερείς δίνει την εντολή να ξεκινήσει την τέλεση της προσκομιδής²⁵⁴.

Στο ΜΕ ακολουθείται η ίδια σειρά εκτός από το άναμμα της κανδήλας, που γίνεται μετά το τελευταίο ευαγγελικό ανάγνωσμα, δηλαδή ξεχωριστά από τη θυμίαση και τη χρήση του ναού, τα οποία τελούνται σε συνέχεια²⁵⁵. Ο αρχιερέας, στην έκδοση της ΑΔ, θυμιάζει το ναό, ύστερα τον χρίει μόνος του με άγιο μύρο και ανάβει η κανδήλα του ναού, αφού αναγνωσθεί η τελευταία ευαγγελική περικοπή²⁵⁶.

17. Μια ακόμα διαφορά μεταξύ των έντυπων εκδόσεων της ακολουθίας των εγκαινίων παρατηρούμε μετά την ανάγνωση της τελευταίας ευχής των εγκαινίων και την εκφώνηση «Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν»²⁵⁷ στην έκδοση της ΙΜΣΠ υπάρχει η εκφώνηση «ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν»²⁵⁸ και ψάλλεται ο τρισάγιος ύμνος της Θείας Λειτουργίας. Ακολουθεί η φήμη του επισκόπου, το αποστολικό και το ευαγγελικό ανάγνωσμα και συνεχίζεται η Θεία Λειτουργία. Στις εκδόσεις του ΜΕ και της ΑΔ μετά την εκφώνηση «Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν» ακολουθεί το αποστολικό και το ευαγγελικό ανάγνωσμα της ακολουθίας των εγκαινίων χωρίς την εκφώνηση του τρισάγιου ύμνου²⁵⁹.

18. Στην έκδοση της ΙΜΣΠ μετά το ευαγγελικό ανάγνωσμα των εγκαινίων συνεχίζεται η Θεία Λειτουργία κανονικά μέχρι το τέλος²⁶⁰, ενώ στις άλλες δυο εκδόσεις μετά το ευαγγελικό ανάγνωσμα της ακολουθίας των εγκαινίων ο Αρχιερέας ανάβει την πρώτη κανδήλα του ναού και ψάλλεται η Μεγάλη Δοξολογία. Και ενώ οι χοροί ψάλλουν τη Μεγάλη Δοξολογία ο αρχιερέας δίνει την εντολή να ανάψουν όλες οι κανδήλες του

---

²⁵⁴ Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 56.

²⁵⁵ Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σσ. 321-324.

²⁵⁶ *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 57-61.

²⁵⁷ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 60.

²⁵⁸ Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 61.

²⁵⁹ Βλ. Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 323 και *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 60-61.

²⁶⁰ Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 64.

ναού και προετοιμάζεται για τη Θεία Λειτουργία, γίνεται κανονικά η απόλυση του όρθρου και ορίζεται να κάνει την έναρξη της Θείας Λειτουργίας ο αρχιερέας λέγοντας αυτός το: «Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία»²⁶¹. Στην έκδοση, όμως, της ΙΜΣΠ, ο αρχιερέας ανάβει την πρώτη κανδήλα του ναού, αφού τελειώσει τη χρήση όλου του ναού με Ἅγιο Μύρο²⁶², κάνει την απόλυση του όρθρου μυστικά και ξεκινά τη Θεία Λειτουργία με την ανάγνωση της ευχής του Τρισάγιου Ὑμνου και όχι με την εκφώνηση «Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία»²⁶³.

19. Το αποστολικό και το ευαγγελικό ανάγνωσμα της Θείας Λειτουργίας, σύμφωνα με το ΜΕ και την έκδοση της ΑΔ, επιλέγεται με υπόδειξη του αρχιερέα²⁶⁴. Στην έκδοση της ΙΜΣΠ μαζί με το αποστολικό ανάγνωσμα των εγκαινίων ορίζεται να λέγεται και το αντίστοιχο του αγίου, στο όνομα του οποίου θα τιμάται ο ναός. Στην περίπτωση που η ημέρα των εγκαινίων είναι Κυριακή ή συμπίπτει μεγάλη εορτή, ορίζει να λέγεται και το ανάγνωσμα της ημέρας²⁶⁵. Το ίδιο ισχύει και για την ευαγγελική περικοπή²⁶⁶. Το αποστολικό και το ευαγγελικό ανάγνωσμα της ακολουθίας των εγκαινίων λέγονται στο τέλος του όρθρου, σύμφωνα με τις άλλες δυο εκδόσεις. Στη Θεία Λειτουργία, αντίστοιχα, α) εάν είναι Κυριακή ή εορτή προκρίνονται οι περικοπές της ημέρας και β) ο αρχιερέας ορίζει τα αναγνώσματα, εφόσον η ημέρα των εγκαινίων είναι καθημερινή²⁶⁷.

20. Ως χερουβικός ύμνος κατά την τέλεση της πρώτης Θείας Λειτουργίας του νέου εγκαινιασμένου ναού ορίζεται να ψάλλεται: α) Στην

---

²⁶¹ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 61-62 και Ζέρβου, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σσ. 324-325.

²⁶² Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 56.

²⁶³ Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 61.

²⁶⁴ Βλ. Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 325 και *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 64.

²⁶⁵ Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 62.

²⁶⁶ Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 64.

²⁶⁷ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 64 και Ζέρβου, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 325.

έκδοση της ΙΜΣΠ ο αρχαίος ύμνος «Σιγησάτω πάσα σάρξ»²⁶⁸, ενώ β) στις άλλες δυο εκδόσεις ο συνήθης χερουβικός ύμνος «Οί τὰ Χερουβίμ, μυστικῶς εἰκονίζοντες»²⁶⁹.

γ) Η ισχύουσα στην Εκκλησία της Ελλάδος τάξη.

Η ακολουθία των εγκαινίων είναι μια από τις πιο όμορφες, πλούσια σε τελετουργικές πράξεις και επιβλητικές στον τρόπο τέλεσής της. Στην Εκκλησία της Ελλάδος, όταν τελούνται τα εγκαινία ενός νέου ναού, ακολουθείται συγκεκριμένη τυπική διάταξη που περιέχεται στο ΜΕ. Η πρώτη έντυπη ακολουθία των εγκαινίων υπάρχει στην πρώτη έκδοση του ΜΕ, η οποία έγινε στη Βενετία το 1526²⁷⁰. Από τότε έγιναν αρκετές επανεκδόσεις και διορθώσεις από λόγιους κληρικούς και λαϊκούς²⁷¹.

Η εκκλησία της Ελλάδος για πρώτη φορά το 1971 προχώρησε σε δική της έκδοση από τα τυπογραφεία της ΑΔ. Η έκδοση αυτή έχει ως βάση την ακολουθία που υπάρχει στο ΜΕ, αλλά με κάποιες προσθήκες νεότερων στοιχείων. Η έκδοση αυτή τιτλοφορείται ως «Ακολουθία - τάξις Εγκαινίων Ναού».

Η λειτουργική φυλλάδα των εκδόσεων της ΑΔ χρησιμοποιείται από τους αρχιερείς της Εκκλησίας της Ελλάδος, όταν τελούν τα εγκαινία σε νέο ναό. Στις πρώτες σελίδες της φυλλάδας υπάρχει η τυπική διάταξη της ακολουθίας για όλες τις περιπτώσεις, ημέρες και εορτές, που πιθανόν να λάβει χώρα η τέλεση των εγκαινίων. Στη συνέχεια αναφέρονται και όλα τα είδη που είναι απαραίτητα για τον εγκαινιασμό του νέου ναού²⁷². Στο βιβλίο «Σύστημα Τυπικού» των εκδόσεων της ΑΔ υπάρχει αναλυτικός πίνακας όλων των περιπτώσεων που μπορεί να τελεσθεί η ακολουθία των εγκαινίων. Σύμφωνα με αυτόν τον αναλυτικό πίνακα υπάρχουν 24

---

²⁶⁸ Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 64.

²⁶⁹ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 64 και Ζέρβου, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 325.

²⁷⁰ Βλ. Σκαλτσή, «Λατρεία Τουρκοκρατία», σ. 420-421.

²⁷¹ Βλ. Σκαλτσή, «Λατρεία Τουρκοκρατία», σ. 420.

²⁷² Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 3-7.

περιπτώσεις, όπου εκτίθεται η τυπική διάταξη που πρέπει να ακολουθείται²⁷³.

Σύμφωνα με την ισχύουσα σήμερα τάξη της τέλεσης των εγκαινίων στην Εκκλησία της Ελλάδος, η ακολουθία χωρίζεται σε τρία μέρη. Το πρώτο είναι η σύντομη ακολουθία του ευτρεπισμού των ιερών λειψάνων, η ακολουθία του εσπερινού και του όρθρου. Η πράξη του καταμερισμού και ευτρεπισμού των ιερών λειψάνων από τον αρχιερέα, γίνεται σε παλαιό πλησιόχωρο εγκαινιασμένο ναό ή αν δεν υπάρχει τούτος τότε η ακολουθία αυτή λαμβάνει χώρα στον νέο ναό. Αν υπάρχει παλαιός ναός μετά τον καταμερισμό των ιερών λειψάνων, τα οποία παραμένουν καθ' όλη τη διάρκεια της νύκτας πάνω στην Αγία Τράπεζα, τελείται αγρυπνία, ενώ στο νέο ναό η ακολουθία του εσπερινού και των εγκαινίων.

Το πρωί της επομένης γίνεται λιτανευτική πομπή των ιερών λειψάνων από τον παλαιό στον νέο ναό και ξεκινά η τελετή των εγκαινίων. Αν όμως γίνουν όλα στο νέο ναό, το απόγευμα γίνεται σύντομη λιτανευτική πομπή και υποδοχή των ιερών λειψάνων στον νέο ναό και ακολούθως ο εσπερινός των εγκαινίων και το πρωί η ακολουθία του όρθρου των εγκαινίων²⁷⁴. Προς το τέλος της ακολουθίας του όρθρου, μετά τα Πασαπνοάρια των Αίνων και πριν από τα στιχηρά, ο αρχιερέας κατέρχεται από το δεσποτικό θρόνο, κατευθύνεται στο μέσο του ναού, γονατίζει και στραμμένος προς την ανατολή διαβάζει μεγαλοφώνως τις δυο προκαταρκτικές ευχές των εγκαινίων του πατριάρχη Καλλίστου²⁷⁵. Στη συνέχεια, ως συνήθως, λαμβάνει καιρό για να τελέσει τη θεία Λειτουργία, ασπάζεται τις δεσποτικές εικόνες ενώ ψάλλεται από τους χορούς "τὸν δεσπότην καὶ ἀρχιερέα ἡμῶν". Ὑστερα ψάλλονται τα στιχηρά

---

²⁷³ Βλ. Παπαγιάννη, *Σύστημα Τυπικού*, σσ. 712-726.

²⁷⁴ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 13-29

²⁷⁵ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 29-32. και Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σσ. 289-291.

των Αίνων, η μεγάλη δοξολογία κι γίνεται η απόλυση της ακολουθίας του όρθρου των εγκαινίων²⁷⁶.

Το δεύτερο μέρος της ακολουθίας είναι η τελετή των εγκαινίων. Σύμφωνα με το τυπικό της ακολουθίας, η τελετή χωρίζεται σε έξι τμήματα. Το πρώτο είναι η μεταφορά των ιερών λειψάνων στο νέο ναό, η περιφορά τους τρεις φορές γύρω από το νέο ναό και τα θυρανοίξια του ναού, όπου γίνεται η είσοδος των ιερών λειψάνων, του κλήρου και του λαού μέσα στο νέο ναό. Το δεύτερο τμήμα είναι η κατάθεση των λειψάνων στην ειδικά διαμορφωμένη οπή στο κέντρο της Αγία Τραπέζης και η καθιέρωσή της ως θυσιαστήριο²⁷⁷.

Η επόμενη πράξη των εγκαινίων είναι η πλύση της Αγίας τραπέζης από τον αρχιερέα με καθαρό ευλογημένο νερό όπως και στο άγιο Βάπτισμα. Ο αρχιερέας αφού ρίξει πρώτα τρεις φορές σταυροειδώς το ευλογημένο νερό πάνω στην Αγία Τράπεζα, ύστερα την πλένει με λευκά σαπούνια και την σκουπίζει με καθαρό σπόγγο²⁷⁸.

Στο τέταρτο τμήμα της ακολουθίας ο αρχιερέας πλένει την Αγία τράπεζα με οινάνθη και ροδόσταγμα. Στη συνέχεια τη χρίει με τη σταυροειδή επίχυση του αγίου μύρου, το οποίο απλώνεται σε όλη την επιφάνειά της. Η απόμαξη του αγίου μύρου γίνεται με τα αντιμίνσια, τα οποία παραμένουν στην Αγία Τράπεζα για επτά ημέρες όπου καθημερινά τελείται θεία λειτουργία.

Στο σημείο αυτό της ακολουθίας παρατηρούμε μια μίμηση των τελουμένων του αγίου βαπτίσματος. Έχουμε πλύση με νερό που κομίζεται μέσα στη σίτλα του αγίου βαπτίσματος, επίχυση του αγίου μύρου ενώ ψάλλεται το "άλληλούια" και χριέται ολόκληρη η επιφάνια της αγίας τραπέζης. Στη συνέχεια επικολλώνονται στις τέσσερις γωνίες της

---

²⁷⁶ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 32-33.

²⁷⁷ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 34-47.

²⁷⁸ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 48-52.

αγίας τραπέζης υφάσματα με τις εικόνες ή τα ονόματα των τεσσάρων ευαγγελιστών: Ματθαίου, Μάρκου, Λουκά και Ιωάννου²⁷⁹.

Η ένδυση της αγίας τραπέζης συνιστά το επόμενο μέρος της ακολουθίας. Πρώτα απλώνεται το σταθερό και μόνιμο λευκό κάλυμμα που ονομάζεται "κατασάρκιο". Αυτό δένεται στον κεντρικό κίονα της αγίας τραπέζης, είναι μόνιμο και αλλάζεται όταν φθαρεί, ενώ γίνεται ειδική ακολουθία. Πάνω απ' αυτό απλώνεται η ενδυτή, το λαμπρότερο και επίσημο κάλυμμα. Το χρώμα της ενδυτής είναι ανάλογο με την περίοδο του λειτουργικού έτους. Ένα ακόμα άμφιο που υπάρχει πάνω στην αγία τράπεζα είναι το ειλητό που σήμερα εμπεριέχει και προστατεύει το αντιμίνσιο του ναού. Τέλος αφού ενδυθεί η αγία τράπεζα, στο κέντρο και πάνω από τα αντιμίνσια, τοποθετείται το ιερό ευαγγέλιο και γίνεται ο ασπασμός πρώτα από τον αρχιερέα και έπειτα απ' όλους τους ιερείς²⁸⁰.

Μετά τον ασπασμό του ιερού ευαγγελίου, γίνεται από τον αρχιερέα η θυμίαση όλου του ναού και η χρήση του με άγιο μύρο στην κόγχη του ιερού βήματος και τα υπέρθυρα του ναού σημειώνοντας το μονόγραμμα του Χριστού²⁸¹.

Στο έκτο και τελευταίο τμήμα της ακολουθίας των εγκαινίων έχουμε τη φωταψία του ναού. Ο αρχιερέας ανάβει την πρώτη - ακοίμητη κανδήλα του ναού. Έστερα δίνει εντολή να ανάψουν όλα τα κανδήλια και τα κεριά του ναού. Αναγιγνώσκει μεγαλοφώνως τις δυο τελευταίες ευχές των εγκαινίων: «Κύριε ό Θεός του ούρανοῦ καὶ γῆς ποιητῆς» και «Εὐχαριστοῦμεν σοι Κύριε» και γίνεται η απόλυση της τελετής των εγκαινίων από τον αρχιερέα στην Ωραία Πύλη²⁸². Η μακροσκελής ακολουθία των εγκαινίων έχει, πλέον, περατωθεί και ο ναός είναι έτοιμος

---

²⁷⁹ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 53-54.

²⁸⁰ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 55-56.

²⁸¹ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 56-57.

²⁸² Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 58-62

για να δοξάζεται το όνομα της Αγίας Τριάδας και να τελούνται τα άγια μυστήρια της εκκλησίας προς αγιασμό των πιστών.

Το τελευταίο μέρος της καθιέρωσης του νέου ναού είναι η πρώτη πανηγυρική θεία λειτουργία. Σύμφωνα με το τυπικό που ακολουθεί η εκκλησία της Ελλάδος, μετά την απόλυση που κάνει ο αρχιερέας μετά την ολοκλήρωση της ακολουθίας των εγκαινίων ποιεί ο αρχιερέας την έναρξη της θείας Λειτουργίας λέγοντας το «Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία»²⁸³. Μετά ανέρχεται στον αρχιερατικό θρόνο και στη συνέχεια αφού γίνει η μικρή Είσοδος όπως σε κάθε θεία λειτουργία εισέρχεται ξανά στο ιερό βήμα παραμένοντας μέχρι το τέλος και τελεί τη Θεία Λειτουργία.

Ο εγκαινιασμός ενός νέου ναού αποτελεί ένα εξαιρετο γεγονός για τους χριστιανούς. Στην τελετή των εγκαινίων συμμετέχουν όλοι οι πιστοί κλήρος και λαός. Σύμφωνα με την παράδοση της Εκκλησίας, στην τελετή αυτή προεξάρχει ο επίσκοπος, ο οποίος τελεί την ακολουθία βοηθούμενος από τους κληρικούς, ενώ ο λαός που παρευρίσκεται στο ναό συμπροσεύχεται κατά τη διάρκεια της τελετής. Υπάρχει συνήθεια στα εγκαινία να παίρνουν μέρος περισσότεροι του ενός επίσκοποι, ώστε να αποδίδεται μεγαλύτερη επισημότητα και λαμπρότητα²⁸⁴.

Το δικαίωμα καθιέρωσης ναού ανήκει αποκλειστικά στον επίσκοπο, αλλά πρώτη φορά παραχωρήθηκε από τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεο (1345-1355/1364-1376) στον ηγούμενο της μονής της Ελεούσης στη Βλαχία, με ειδικό πατριαρχικό σιγγίλιο. Την πρακτική αυτή συνέχισαν και άλλοι πατριάρχες, όπως ο Νείλος (1380-1389), ο Αντώνιος Δ' (1389-1397), ο τοποτηρητής του Οικουμενικού θρόνου πατριάρχης Αλεξανδρείας Μελέτιος Πηγάς (1597-1598), ο οποίος έδωσε άδεια στον εκάστοτε ηγούμενο του αγίου Ιωάννου της Πάτμου να τελεί εγκαινία ναού σε όλους τους ναούς του νησιού. Οι πατριάρχες Σωφρόνιος

---

²⁸³ Βλ. Τάξις Εγκαινίων, σ. 62.

²⁸⁴ Βλ. Τρεμπέλα, *Μικρόν Ευχολόγιον*, σσ. 86-87.

Β' (1780) και Καλλίνικος Ε' (1801) συνεχίζουν και αυτοί την παράδοση των προκατόχων τους και δίνουν γραπτή άδεια σε πρεσβύτερους να τελούν την ακολουθία των εγκαινίων του ναού²⁸⁵. Το δικαίωμα της καθιερώσεως ναού από πρεσβύτερο το συναντούμε και στο Μεγάλο Ευχολόγιο στην ερμηνεία των οφφικίων του Οικουμενικού Θρόνου.²⁸⁶.

Για τον εγκαινιασμό του νέου ναού σύμφωνα με την παράδοση της εκκλησίας και την τυπική διάταξη που ακολουθείται είναι απαραίτητα κάποια είδη. Στο Μεγάλο Ευχολόγιο και την ειδική φυλλάδα των εκδόσεων της Αποστολικής Διακονίας αναφέρονται αναλυτικά όλα τα απαιτούμενα είδη για την τελετή των εγκαινίων. Αυτά είναι: α) άγιο μύρο (απαραίτητη ποσότητα), β) τρία τεμάχια μαρτυρικών αγίων λειψάνων και μια μικρή αργυρή λειψανοθήκη, γ) κερί καθαρό, δ) μαστίχη, σμύρνα, αλόη, θυμίαμα, ρητίνη και λάδανος, ε) δυο καινούργιες χύτρες (τσουκάλια πήλινα), στ) μάρμαρο αλευροποιημένο, ζ) ένα αγγείο με οινάνθη, η) ένα αγγείο με ροδόσταγμα, θ) τέσσερα λευκά σαπούνια και σπόγγοι καινούργιοι, ι) μια λευκή λινή σινδόνη για να φορέσει ο αρχιερέας πάνω από τα ιερά του άμφια, ια) δυο μεγάλα μανδήλια λινά και λευκά, ιβ) τέσσερα λινά τετράγωνα υφάσματα στα οποία να υπάρχει αποτυπωμένη η μορφή των τεσσάρων ευαγγελιστών ή γραμμένα τα ονόματά τους, ιγ) μια καινούργια κανδήλα, ιδ) ένα κατασάρκιο λευκό από λινό ύφασμα κατά τις διαστάσεις της αγίας τραπέζης στα άκρα του οποίου να υπάρχουν προσαρτημένα τέσσερα λεπτά σχοινιά για να δεθεί στον κίονα ή τους κίονες της αγίας τραπέζης, ιε) το λαμπρό και επίσημο κάλυμμα της αγίας τραπέζης η λεγομένη ενδυτή που τοποθετείται πάνω από το

---

²⁸⁵ Βλ. Τρεμπέλα, *Μικρόν Ευχολόγιον*, σσ. 102-104.

²⁸⁶ Στην τρίτη πεντάδα των οφφικίων του δεξιού χορού, ο δεύτερος στην τάξη που καλείται "ίερομνήμων" «κρατεί ἐν τῇ φυλακῇ αὐτοῦ τὸν κώδικα τῆς ἐκκλησίας καὶ εἰ μὲν οὐκ ἔστιν ἐπίσκοπος, μέλει αὐτῷ σφραγίζειν ἀναγνώστας καὶ ἐγκαινίζειν ἐκκλησίας καινὰς». Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 689.

κατασάρκιο, ιστ) τα αντιμίνσια όσα επιτρέψει ο επίσκοπος και ιζ) ένα μαξιλαράκι για την γονυκλισία του επισκόπου²⁸⁷.

Στην εκκλησία της Ελλάδος σήμερα σε χρήση εκτός από το ΜΕ και την ειδική έκδοση της ΑΔ για την τελετή των εγκαινίων χρησιμοποιείται μια νεότερη λειτουργική φυλλάδα που εκδίδεται από την ΙΜΣΠ. Την έκδοση αυτή επιμελήθηκε ο μακαριστός καθηγητής της λειτουργικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ιωάννης Φουντούλης. Η έκδοση, η οποία φέρει τον τίτλο: «Εὐχολόγιο Δ' - Ἐγκαινιαστικόν», έγινε με αφορμή τα εγκαίνια του νέου Καθολικού στο μετόχι της Σιμωνόπετρας στην Ορμύλια Χαλκιδικής. Ο ναός αυτός τιμάται στην εορτή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου και τα εγκαίνια τέλεσε ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος την 1η Ιουνίου του έτους 2003²⁸⁸. Η ανωτέρω έκδοση, με τις απαραίτητες διορθώσεις του επιμελητή, είναι πιο κοντά στην ορθή παλαιά τάξη και πράξη της Εκκλησίας. Ο επιμελητής σημειώνει στο εισαγωγικό σημείωμα της ακολουθίας, ότι διατηρήθηκαν κατ' ανάγκη και ορισμένα μεταγενέστερα στοιχεία, τα οποία πλέον έχουν επικρατήσει ως αναπόσπαστα μέλη της τελετής - ακολουθίας των εγκαινίων²⁸⁹.

δ) Η ακολουθία των Θυρανοιξίων ναού.

Ο νεόδμητος ναός, όπως ορίζει ο Ζ' κανόνας της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου²⁹⁰ και η παράδοση της Εκκλησίας, πρέπει να καθαγιαστεί και να παραδοθεί αμώμητος στη λατρεία του Θεού, ώστε να αφιερωθεί σε Εκείνον και να τελούνται σε αυτόν τα ιερά μυστήρια για τον αγιασμό των

---

²⁸⁷ Βλ. Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σσ. 291-292 και *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 6-7.

²⁸⁸ Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. ε'.

²⁸⁹ Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. η'.

²⁹⁰ Ο ζ' κανόνας της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου αναφέρει ότι: «Όσοι οὖν σεπτοὶ ναοὶ καθιερώθησαν ἐκτὸς ἀγίων λειψάνων μαρτύρων, ὀρίζομεν ἐν αὐτοῖς κατάθεσιν γίνεσθαι λειψάνων μετὰ τῆς συνήθους εὐχῆς. Ὁ δὲ ἄνευ ἀγίων λειψάνων καθιερῶν ναόν, καθαιρέσθω, ὡς παραβεβηκῶς τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις». Βλ. Ράλλη-Ποτλή, *Σύνταγμα*, σ. 580.

πιστών. Ο ιερός ναός, ως τόπος προσευχής και σύναξης των πιστών, καθαγιάζεται με την ακολουθία - τελετή των Εγκαινίων. Τα Ανοίξια ή Θυρανοίξια του ναού λαμβάνουν χώρα, όταν το οικοδόμημα του ναού είναι έτοιμο να δεχτεί τους πιστούς και να ανοίξει τις πύλες του, ώστε να οργανωθεί εντός του η λειτουργική ζωή του σώματος της Εκκλησίας.

Πρόκειται για το άνοιγμα των θυρών του ναού με πανηγυρικό και εντυπωσιακό τρόπο από τον επίσκοπο, τους λοιπούς κληρικούς και με τη συμμετοχή των πιστών. Τα θυρανοίξια αποτελούν τμήμα της ακολουθίας των εγκαινίων, όπου κλήρος και λαός εισέρχονται τελετουργικά στο νέο ιερό ναό. Η τελετή των θυρανοίξιων λαμβάνει χώρα συγκεκριμένα, όταν η πομπή με τα ιερά λείψανα, τα οποία πρόκειται να κατατεθούν στο θυσιαστήριο του νέου ναού, φτάσει από τον παλαιό στο νέο ναό. Ο αρχιερέας, ο οποίος κρατά στα χέρια του τα ιερά λείψανα, ο κλήρος και ο λαός περιέρχονται τρεις φορές το νέο ναό με βάση την κεντρική είσοδο του ναού. Αφού ολοκληρωθεί η τριπλή περιφορά, μπροστά στην είσοδο του ναού βρίσκεται ο αρχιερέας, ο κλήρος, οι χοροί των ψαλτών και ο λαός, ενώ στο εσωτερικό του ναού, εσωτερικά της κεντρικής θύρας, στέκεται ένας πιστός ή συνηθέστερα κληρικός, και ψάλλουν με αντιφωνικό τρόπο τους ψαλμικούς στίχους: «Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ἡμῶν καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης»²⁹¹. Ο αρχιερέας έπειτα, σφραγίζει τρεις φορές τη κλεισμένη, κεντρική θύρα του ναού με τα ιερά λείψανα και την ανοίγει.

Με το άνοιγμα των θυρών του ναού εισέρχονται όλοι μαζί, κλήρος και λαός, στο εσωτερικό του, ψάλλοντας το απολυτίκιο της ακολουθίας των Εγκαινίων: «Ὡς τοῦ ἄνω στερεώματος τὴν ευπρέπειαν»²⁹². Η πράξη αυτή, αλλά και η στιχομυθία που τη συνοδεύει, ερμηνεύονται συμβολικά από τους πατέρες της Εκκλησίας ως διάλογος του Βασιλέα της Δόξης

---

²⁹¹ Ψαλμ. κγ', 7-10.

²⁹² Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 33-35.

Χριστού με τις δυνάμεις του σκότους, κατά την κάθοδό Του στον Άδη. Η πρακτική αυτή επίσης, θεωρείται και ως διάλογος μεταξύ του Κυρίου με τις αγγελικές ουράνιες δυνάμεις. Δηλώνεται ταυτόχρονα, η νίκη του Κυρίου έναντι των αντικειμένων σε Εκείνο δυνάμεων²⁹³.

Κατά την ανάμνηση των εγκαινίων ενός ναού, σύμφωνα με τη λειτουργική παράδοση της Εκκλησίας, απαντάται η πρακτική επανάληψης της τριπλής περιφοράς γύρω από το ναό, χωρίς τη συνοδεία αγίων λειψάνων, της αντιφωνικής ψαλμωδίας των στίχων του ΚΓ' Ψαλμού, του ανοίγματος των πυλών του ναού και της ανάπεμψης της ευχής της Εισόδου σε αυτόν, κατά μίμηση της τελετής των Θυρανοιξίων. Τελείται έτσι, μια απομίμηση της ακολουθίας των Εγκαινίων και εορτάζεται πανηγυρικά η ανάμνηση του γεγονότος της καθιέρωσης του ναού. Στα λειτουργικά βιβλία των Μηναίων απαντάται συχνά η ανάμνηση των εγκαινίων σημαντικών ναών της Χριστιανοσύνης, ενώ στα αντίστοιχα συναξάρια μνημονεύεται στο τυπικό της εορτής και η τελετή των Θυρανοιξίων²⁹⁴.

Η έννοια και η πράξη των Θυρανοιξίων έχει λάβει άλλη διάσταση τα τελευταία χρόνια στην Εκκλησία της Ελλάδος. Η ακολουθία έχει διαστρεβλωθεί και έχει οδηγήσει στη δημιουργία μιας νέας τελετής και ακολουθίας, ανεξάρτητης από την τελετή των Εγκαινίων. Η νέα και αυτοτελής ακολουθία συντέθηκε, ώστε να καλύψει τις λειτουργικές ανάγκες κυρίως των παρεκκλησίων, αλλά ακόμη και μεγάλων ενοριακών ναών, μέχρι την ημέρα της τέλεσης των επίσημων Εγκαινίων και της ουσιαστικής καθιέρωσης του ναού. Σκοπός της νέας ακολουθίας ήταν η κάλυψη των λειτουργικών αναγκών του σώματος της Εκκλησίας και ταυτόχρονα, ο περιορισμός της αυθαίρετης σύνταξης και χρήσης αυτοσχέδιων, επώνυμων ή / και ανώνυμων σχετικών ακολουθιών, οι

---

²⁹³ Βλ. Σκαλτσή, «Άρατε πύλας», σ. 222.

²⁹⁴ Βλ. Φουντούλη, «Ανοίξια», στ. 850.

οποίες κυκλοφορούν και χρησιμοποιούνται ευρέως στις κατά τόπους μητροπόλεις της Εκκλησίας της Ελλάδας. Η Ιερά Σύνοδος ενέκρινε και δημοσίευσε την ακολουθία για τα θυρανοίξια ναού, την οποία επιμελήθηκε ο Αριστείδης Πανώτης και δημοσιεύθηκε στον τόμο «Κώδιξ Ειδικών Θεμάτων Εκκλησιαστικής Τάξεως και Εκκλησιαστικής Εθιμοτυπίας»²⁹⁵.

Η νέα ακολουθία περιλαμβάνει αρκετά στοιχεία από εκείνη της τελετής των Εγκαινίων. Η τυπική διάταξη της ακολουθίας αυτής συνδέεται με την τέλεση αγιασμού μπροστά από την κεντρική θύρα του νέου ναού. Κοινά στοιχεία με την ακολουθία των Εγκαινίων είναι α) ο 83^{ος} Ψαλμός, β) το απολυτίκιο «Ὡς τοῦ ἄνω στερεώματος τὴν εὐπρέπειαν», γ) το παλαιοδιαθηκικό ανάγνωσμα από την ακολουθία των Εγκαινίων²⁹⁶, δ) το δεύτερο αποστολικό ανάγνωσμα της αρχικής ακολουθίας τελετής των Θυρανοξίων²⁹⁷, ε) το πρώτο ευαγγελικό ανάγνωσμα από την ακολουθία των Εγκαινίων²⁹⁸, στ) η ευχή «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ ἀγιάσας τὰ ρεῖθρα τοῦ Ἰορδάνου», η οποία διαβάζεται στην ακολουθία των Εγκαινίων πριν από την πλύση της Αγίας Τράπεζας με χλιαρό ευλογημένο νερό, ζ) η αντιφωνική ψαλμωδία των στίχων του ΚΓ' Ψαλμού «Ἄρατε πύλας» και η) η ευχή «Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου» τροποποιημένη ειδικά για την αυτόνομη τελετή των Θυρανοξίων²⁹⁹.

Από την ακολουθία του Μικροῦ Αγιασμοῦ αντίστοιχα, ἔχουν διατηρηθεῖ τα εξής στοιχεία: α) το «Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν», με τους ψαλμικούς στίχους που το συνοδεύουν, β) το τροπάριο «Παναγία Θεοτόκε Παρθένε», γ) ο Τρισάγιος Ὕμνος και η μεγάλη συναπτή, στην οποία προστίθεται από την ακολουθία των Εγκαινίων το αίτημα «Ὑπὲρ

---

²⁹⁵ Βλ. Αρχιερατικόν, σ. 221-228. Πρβλ. Καλεώδη, *Κώδιξ Τάξεως και Εθιμοτυπίας*, σ. 255-264.

²⁹⁶ Γ' Βασ. η', 22-23, 27-30.

²⁹⁷ Εβρ. θ', 1-7.

²⁹⁸ Μτ. ιστ', 13-19.

²⁹⁹ Βλ. Καλεώδη, *Κώδιξ Τάξεως και Εθιμοτυπίας*, σ. 262-264.

του ἔργου τῶν χειρῶν ἡμῶν», δ) το απολυτίκιο του Σταυρού «Σῶσον Κύριε τὸν λαὸν Σου» κατά τον βαπτισμό του Τιμίου Σταυρού στο νερό του Αγιασμού.

Τα νέα στοιχεία της ακολουθίας αυτής, τα οποία την διαφοροποιούν από τα Θυρανοίξια της τελετής των Εγκαινίων είναι: α) η τέλεση του Μικρού Αγιασμού, β) η ἔλλειψη των αγίων λειψάνων, γ) η χρήση του Τιμίου Σταυρού, η κρούση της θύρας του ναού με το Σταυρό και ο σχηματισμός του τύπου του Σταυρού στη θύρα του ναού κατά την αντιφωνική ψαλμωδία των ψαλμικών στίχων «Ἄρατε πύλας», δ) οι δυο ευχές του αρχιερέα ἔχουν τροποποιηθεί και το περιεχόμενό τους στη νέα ακολουθία είναι ανάλογο με την αυτόνομη τέλεση των θυρανοίξιων, ε) ο αρχιερέας, μετά την αντιφωνική ψαλμωδία του «Ἄρατε πύλας», εισέρχεται στο ναό μαζί με τον κλήρο και το λαό, χωρίς να κρατά ἅγια λείψανα, ἀλλὰ ραντίζει ὅλο το ναό με αγιασμό³⁰⁰. Η τελετή μπορεί να ολοκληρωθεί στο εσωτερικό του ναού με την τέλεση της ακολουθίας του Εσπερινού ἢ του Ὁρθρου και την επισύναψη της πρώτης Θείας Λειτουργίας.

Τα θυρανοίξια αποτελούν μέρος της λαμπρῆς ακολουθίας των εγκαινίων. Στον Βαρβερινό Κώδικα 336 του Η' αι., ἀλλὰ και σε αρκετά ἄλλα χειρόγραφα, υπάρχει διάκριση μεταξύ των ὁρων *Καθιέρωση* και *Εγκαίνια*³⁰¹. Ο ὅρος *Καθιέρωση* αναφέρεται στον καθαγιασμό του θυσιαστηρίου και του ναού, ἐνῶ τα *Εγκαίνια* στη μεταφορά και την τοποθέτηση των ιερῶν λειψάνων στην Αγία Τράπεζα και την τέλεση της πρώτης Θείας Λειτουργίας. Η διάκριση μεταξύ των ὁρων *Καθιέρωση* και *Εγκαίνια* δεν υφίσταται πλέον³⁰². Με την καθιέρωση ἐννοούμε ὅτι κάτι

---

³⁰⁰ Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 128-132 και Καλεώδη, *Κώδιξ Τάξεως και Εθιμοτυπίας*, σ. 263

³⁰¹ Βλ. Parenti - Velkovska, *Eucologio Barberini*, σ. 159 κ.εξ.

³⁰² Βλ. Καραϊσαρίδη, *Χριστιανικός Ναός*, σ. 173.

καθίσταται επίσημο και αναγνωρισμένο ή του δίνουμε χαρακτήρα θεσμικό, ενώ με τα εγκαίνια εννοούμε την έναρξη κάθε έργου³⁰³.

Όταν μιλάμε για τα εγκαίνια ενός νέου ναού εννοούμε την καθίδρυση και καθιέρωση της αγίας τραπέζης, δηλ. του νέου θυσιαστηρίου. Πρόκειται δηλ. για μια νέα ακολουθία - τελετή, όπου καθαγιάζεται ο νέος ναός και η αγία τράπεζα με άγιο μύρο και επιπλέον, σε εκείνη τοποθετούνται λείψανα αγίων μαρτύρων. Έτσι καθαγιάζεται και παραδίδεται στη λατρεία του Θεού, ώστε εκεί να τελούνται τα ιερά μυστήρια και να αγιάζεται ο λαός του Θεού³⁰⁴.

ε) Ακολουθίες και ευχές σχετιζόμενες με τα Εγκαίνια.

Τα έντυπα λειτουργικά βιβλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, εκτός από την ακολουθία των Εγκαίνων, περιλαμβάνουν και διάφορες, επιμέρους ακολουθίες, οι οποίες σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τα Εγκαίνια. Οι ακολουθίες αυτές συνιστούν προαπαιτούμενα για την τέλεση των Εγκαίνων ή έπονται του καθαγιασμού του ναού.

Η κατηγορία των σχετικών με τα Εγκαίνια ακολουθιών περιλαμβάνει τις εξής τελετές: α) *Τάξις γινομένη εις θυρανοίξια ναού*³⁰⁵, β) *Τάξις γινομένη επί θεμελίω Έκκλησίας*³⁰⁶ και γ) *Τάξις επί Σταυροπηγίω*³⁰⁷. Οι ακολουθίες που έπονται της τελετής των Εγκαίνων είναι: α) *Τάξις επί σαλευθείση αγία τραπέζη*³⁰⁸, β) *Τάξις εν τή έκπλύσει αγίας τραπέζης*³⁰⁹, γ)

---

³⁰³ Βλ. Μπαμπινιώτη, *Λεξικό*, σ. 621 και 905.

³⁰⁴ Βλ. Τρεμπέλα, *Ευχολόγιον*, σ. 101.

³⁰⁵ Βλ. Φουντούλη, *Ευχολόγιον Δ'*, σ. 128-132.

³⁰⁶ Βλ. Φουντούλη, *Τάξις επί θεμελίω*, σ. 13 κ. εξ., Φουντούλη, *Ευχολόγιον Δ'*, σ. 1 και Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 331-332.

³⁰⁷ Βλ. Φουντούλη, *Ευχολόγιον Δ'*, σ. 9.

³⁰⁸ Βλ. Φουντούλη, *Ευχολόγιον Δ'*, σ. 96, Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 328-330 και *Τάξις Εγκαίνων*, σ. 70-72.

³⁰⁹ Βλ. Φουντούλη, *Ευχολόγιον Δ'*, σ. 100, Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 332-333 και *Τάξις Εγκαίνων*, σ. 72-75.

Τάξις ἐπὶ ἀγία τραπέζη, ἧς τὰ ἄμφια διεφθάρησαν³¹⁰ και δ) Τάξις ἐπὶ βεβηλώσει ναοῦ³¹¹. Εκτός από αυτές τις τελετές, υπάρχουν και ειδικότερες ευχές, οι οποίες σχετίζονται με τον καθαγιασμό και εξαγνισμό του χριστιανικού ναού. Οι ευχές αυτές είναι: α) ἐπὶ τῇ ἀνοίξει ναοῦ, ἐν ᾧ συνέβη θανεῖν ἄνθρωπον βιαίως, β) ἐπὶ ἀνοίξει ναοῦ, βεβηλωθέντος ὑπὸ ἐθνικῶν, ἀλλά δὴ καὶ αἰρετικῶν, γ) ἐπὶ ἀνοίξει Ἐκκλησίας ὑπὸ αἰρετικῶν βεβηλωθείσης, δ) ἐπὶ λύσεως ναοῦ ὑπὸ αἰρετικῶν βεβηλωθέντος (δύο ευχές) και ε) λεγομένη ἄνωθεν τῆς ἀγίας Τραπέζης, ἐν ἧ ἔλειτούργησαν αἰρετικοί³¹².

Οι ακολουθίες και ευχές αυτές έχουν ιδιαίτερο περιεχόμενο και νόημα η καθεμιά. Η έναρξη των εργασιών οικοδόμησης του νέου ναού συνδέεται με την τάξη της θεμελίωσής του, οπότε τελείται η σχετική τελετή, σύμφωνα και με μαρτυρία του Συμεών Θεσσαλονίκης³¹³. Η δε τάξη θεμελίωσης Σταυροπηγίου συνδέεται με την πρακτική κατάθεσης σταυρού από τον οικείο αρχιερέα, παλαιότερα, ή αποκλειστικά τον πατριάρχη, μεταγενέστερα σε καθολικά μονών ή ναούς, ώστε ο εν λόγω ναός να βρίσκεται υπό την άμεση εποπτεία του αρχιερέα που έθεσε τον σταυρό και με τις ανάλογες επιπτώσεις, τις οποίες η τάξη αυτή συνεπάγεται (οικονομικές, διοικητικές, πνευματικές, λειτουργικές κ.λπ.)³¹⁴.

Οι υπόλοιπες ευχές σχετίζονται με τον επανακαθαγιασμό του ναού και κυρίως του θυσιαστηρίου του, σε περίπτωση που βεβηλώθηκε από βιαιοπραγία ή τελετουργική συνάθροιση σχισματικών και αιρετικών. Η σχέση των ανωτέρω ακολουθιών με τα Εγκαίνια δεν είναι άμεση, αλλά οι

---

³¹⁰ Βλ. Φουντούλη, *Ευχολόγιον Δ'*, σ. 104, Ζεβρού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 335 και *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 75.

³¹¹ Βλ. Φουντούλη, *Ευχολόγιον Δ'*, σ. 105 και

³¹² Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 76-80 και Ζεβρού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 484-488

³¹³ Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», *PG* 155, στ. 305B κ. εξ.

³¹⁴ Σχετικά με το θεσμό των Σταυροπηγίων βλ. Μουτζούρη, «Σταυροπήγιον», στ. 411.

πρώτες προηγούνται ή έπονται των δευτέρων, ώστε να καθίσταται δυνατή και άμωμη η λατρεία του χριστιανικού ναού.

στ) Το αντιμίνσιο.

Το αντιμίνσιο είναι το πλέον απαραίτητο λειτουργικό αντικείμενο για την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας σε μη εγκαινιασμένο ναό ή στην ύπαιθρο. Απλώνεται για να τοποθετηθούν κατά τη διάρκεια της λειτουργίας των πιστών πάνω του τα Τίμια Δώρα μετά τη μεγάλη είσοδο³¹⁵. Το αντιμίνσιο είναι πάντοτε διπλωμένο και το περιβάλλει ένα άλλο λειτουργικό άμφιο το ειλητό. Μέσα στο αντιμίνσιο είναι απαραίτητο να υπάρχει και η μούσα, την οποία χρησιμοποιεί ο ιερέας για την απόμαξη των ψυχίων που ενδεχομένως θα πέσουν κατά την προετοιμασία των τιμίων δώρων.

Ο όρος αντιμίνσιο απαντά ως *αντιμήνσιο* και ως *αντιμίνσιο*. Ο πρώτος όρος παράγεται από την ελληνική πρόθεση *αντί*, η οποία υποδηλώνει την αντικατάσταση ή υποκατάσταση κάποιου πράγματος από ένα άλλο και από το λατινικό ουσιαστικό *mensa*, το οποίο στα ελληνικά αποδίδεται ως *τράπεζα* και μάλιστα *τράπεζα δείπνου* καθώς και *ιερή τράπεζα του Κυρίου*. Έτσι λοιπόν ο όρος *αντιμήνσιο* δηλώνει το σκεύος - αντικείμενο που χρησιμοποιείται αντί της αγίας τραπέζης. Πρόκειται, λοιπόν, για έναν σύνθετο όρο ελληνολατινικής προέλευσης.

Ο δεύτερος όρος (*αντιμίνσιο*) προέρχεται και αυτός ως προς το πρώτο συνθετικό από την ελληνική πρόθεση *αντί*, που σημαίνει *ισότητα*, *ομοιότητα*, *ανταξιοότητα*, *αντιτυπία πράγματος*, καθώς και την *ανταλλαγή*, την *ανταμοιβή* και την *αντίδοση πραγμάτων μεταξύ δυο ή περισσότερων προσώπων*. Το δεύτερο συνθετικό είναι η λέξη *μίνσος*. Ο

---

³¹⁵ Βλ. Κουμαριανού, «Αντιμίνσιο», στ. 11-12.

όρος αυτός ήταν σε ευρεία χρήση από τους Βυζαντινούς και σήμαινε: α) μικρή εκκλησιαστική ακολουθία, β) αντικείμενο που χρησίμευε για προσφορά πραγμάτων και γ) σκεύος μέσα στο οποίο προσέφεραν ένα έδεσμα ή δώρο. Ο όρος αντιμίνσιο δήλωνε, επομένως, την ισότητα, την ομοιότητα, αλλά και το λειτουργικό σκεύος μέσω του οποίου προσφέρουμε ένα δώρο για να λάβουμε ένα αντίδωρο³¹⁶. Πάνω στο αντιμίνσιο τοποθετούνται, συγκεκριμένα για το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, τα Τίμια Δώρα, ο άρτος και ο οίνος, τα οποία θα μεταβληθούν σε Σώμα και Αίμα Χριστού.

Ως προς τη χρήση του όρου *μίνσος*, οι Έλληνες θεωρούσαν ότι μίνσος είναι το κάνιστρο, ενώ οι Λατίνοι όριζαν το αντιμίνσιο ως αντιπρόσωπο και αντίτυπο των πολλών μίνσων, τα οποία αποτελούσαν την αγία τράπεζα.

Ο όρος *αντιμίνσιο* είναι εκείνος που προτιμάται από τους περισσότερους συγγραφείς και σημαίνει *αντιτραπέζιο* (αντί + *mensa*), δηλαδή αντικείμενο αντί της αγίας τραπέζης, την οποία και αντικαθιστά. Ο λόγος, άλλωστε, που δημιουργήθηκε ήταν να αντικαθιστά την αγία τράπεζα σε μη εγκαινιασμένους ναούς ή υπαίθριους χώρους³¹⁷. Στην παρούσα εργασία προτιμάται ο όρος *αντιμίνσιο*, διότι θεωρείται ως πιο δόκιμος και ακριβής. Είναι ο όρος που ακολουθεί η παράδοση και μαρτυρείται σε ιστορικά και λειτουργικά κείμενα³¹⁸.

Ο χρόνος εισαγωγής του αντιμινσίου στη λατρεία της Εκκλησίας δεν έχει ακόμα προσδιοριστεί. Κατά τους πέντε πρώτους αιώνες του Χριστιανισμού η χρήση και η ύπαρξή του είναι άγνωστη³¹⁹. Στη διάρκεια των πέντε πρώτων αιώνων υπήρχαν μόνο κινητές αγίες τράπεζες, οι οποίες εμφανίζονται κατά την περίοδο των διωγμών. Οι κινητές αυτές

---

³¹⁶ Βλ. Αγάθωνος, *Αντιμίνσιο*, σ. 21-22.

³¹⁷ Βλ. Καλλινίκου, *Χριστιανικός Ναός*, σ. 172-173.

³¹⁸ Βλ. Αγάθωνος, *Αντιμίνσιο*, σ. 22-53.

³¹⁹ Βλ. Καλλινίκου, *Χριστιανικός Ναός*, σ. 174.

αγίες τράπεζες τοποθετούνταν πάνω στους τάφους των αγίων μαρτύρων κατά την ημέρα της μνήμης τους, όπου εκεί τελούσαν τη Θεία Λειτουργία.

Οι κινητές αυτές αγίες τράπεζες καταργήθηκαν προσωρινά με την παύση των διωγμών των πρώτων Χριστιανών, λόγω του διατάγματος του Μεγάλου Κωνσταντίνου περί ανεξιθρησκίας που προέβλεπε και την ανοικοδόμηση ιερών ναών. Η χρήση της κινητής αγίας τράπεζας επανήλθε σε χρήση με το πέρασμα των χρόνων και τέθηκε στην υπηρεσία των εκστρατειών της βυζαντινής αυτοκρατορίας και των ιεραποστολών με σκοπό την εξυπηρέτηση των λατρευτικών αναγκών εκεί όπου απουσίαζε ο σταθερός ναός³²⁰. Η χρήση του αντιμίνσιου διαδόθηκε και γενικεύτηκε την περίοδο των εικονομαχικών ερίδων, κατά τις οποίες οι Ορθόδοξοι αποφεύγοντας να τελέσουν το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας σε ναούς που κατέχονταν από αιρετικούς, λειτουργούσαν κατ' ανάγκη σε ιδιωτικούς οίκους όπου μη υπάρχουσας αγίας τράπεζης χρησιμοποιήθηκε το αντιμίνσιο³²¹.

Το αντιμίνσιο, το οποίο προσδιορίζει την μεταφερόμενη - κινητή αγία τράπεζα επικρατεί σταδιακά από τον 8ο μ. Χ. αιώνα και αποτελεί προέκταση της κινητής αγίας τράπεζας με διαφορετική πλέον μορφή. Η αλλαγή της εξωτερικής όψης του δεν αναιρεί τη χρήση και την εννοιολογική σημασία του. Ενώ ξεκίνησε στην αρχή ως μικρή κινητή αγία τράπεζα κατασκευασμένη από ξύλο ή από πηλό ή και από μάρμαρο στη συνέχεια μετατράπηκε σε πτυσσόμενο τραπέζι για να καταλήξει σε απλό λεπτό ξύλινο παραλληλεπίπεδο ή και υφασμάτινο³²².

Η κατασκευή του από ξύλο (λεπτή σανίδα) γινόταν για να συγγενεύει περισσότερο προς την αγία τράπεζα ενώ η κατασκευή του από ύφασμα εξυπηρετούσε καλύτερα τις λατρευτικές ανάγκες από άποψη

---

³²⁰ Βλ. Αγάθωνος, *Αντιμίνσιο*, σ. 56-57.

³²¹ Βλ. Θεοδώρου, «Αντιμίνσιο», στ. 870.

³²² Βλ. Αγάθωνος, *Αντιμίνσιο*, σ. 62.

πρακτικής χρήσης. Τελικά επικράτησε το αντιμίνσιο να κατασκευάζεται από ύφασμα. Όμως είτε κατασκευαζόταν από ξύλο είτε από ύφασμα, πάντοτε είχε αποτυπωμένη την παράσταση της ταφής του Κυρίου, ενώ στα άκρα του προσάπτονταν μερίδες αγίων λειψάνων ως συστατικό γνώρισμα των εγκαινίων κάθε θυσιαστηρίου³²³. Για το υλικό κατασκευής του αντιμινσίου από ξύλο ή από ύφασμα μας πληροφορεί και ο Θεόδωρος ο Στουδίτης³²⁴. Ο Συμεών Θεσσαλονίκης κατά την εποχή του αγνοεί τη χρήση του ξύλου για την κατασκευή του αντιμινσίου και αναφέρει ότι το αντιμίνσιο κατασκευάζεται από λινό ύφασμα για να παρομοιάζει με τα εντάφια οθόνια του Κυρίου που βρήκαν οι Απόστολοι στο μνήμα του Κυρίου όταν διαπίστωσαν πως ο Κύριος είχε αναστηθεί³²⁵. Ο Συμεών αναφέρει επίσης ότι εκτός από την παράσταση της ταφής του Κυρίου, πάνω στο αντιμίνσιο τοποθετούνται και τέσσερα τεμάχια υφάσματος με τις μορφές των τεσσάρων ευαγγελιστών, των οποίων τα ονόματα αναγράφονται πάνω σε αυτά. Συρράφονται, ακόμα, δυο τεμάχια υφάσματος ισότιμα προς το αντιμίνσιο. Πρόκειται για το κατασάρκιο σε τύπο της λευκής σινδόνας που τύλιξε ο Ιωσήφ το σώμα του Κυρίου στην αποκαθήλωση και το τραπεζοφόριο σε τύπο του θρόνου του Θεού. Τέλος συρράπτεται και το ειλητό στον τύπο του σουδαρίου³²⁶.

Το αντιμίνσιο, όπως τονίσθηκε επινοήθηκε από τους πατέρες της εκκλησίας για να αντικαθιστά την καθαγιασμένη αγία τράπεζα σε υπαίθριους ή άλλους χώρους και σε μη εγκαινιασμένους ιερούς ναούς. Τα αντιμίνσια είναι ίσα, όμοια, αντάξια, ισοδύναμα και ισόκυρα προς την αγία τράπεζα και μετέχουν πλήρως του καθαγιασμού, με τον οποίο αυτή

---

³²³ Βλ. Καλλινίκου, *Χριστιανικός Ναός*, σ. 175.

³²⁴ «Θυσιαστήριον καθαγιασμένον ἐν σινδόνι ἢ σανίσι». Θεοδώρου Στουδίτου, «Επιστολή Μ'», *PG* 99, στ. 1056B.

³²⁵ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», *PG* 155, στ. 313D -333A.

³²⁶ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», *PG* 155, στ. 333AB.

καθιερώνεται³²⁷. Η διαφορά μεταξύ καθιερωμένης αγίας τράπεζας και αντιμινσίου, όπως μας πληροφορεί και ο Συμεών Θεσσαλονίκης είναι ότι η αγία τράπεζα είναι καθιδρυμένη σε στέρεο έδαφος, ενώ το αντιμίνσιο είναι κινητή αγία τράπεζα με δυνατότητα μεταφοράς και κίνησης³²⁸.

Η καθιέρωση των αντιμινσίων γίνεται με δυο τρόπους: α) κατά τη διάρκεια της τελετής των εγκαινίων ναού β) με ειδική ακολουθία, η οποία περιλαμβάνεται στο λειτουργικό βιβλίο του Ευχολογίου. Η αρχική πράξη της Εκκλησίας είναι τα αντιμίνσια να καθιερώνονται κατά τη διάρκεια της τελετής των εγκαινίων νέου ναού. Σύμφωνα με τους χειρόγραφους Κώδικες αλλά και με τις έντυπες εκδόσεις τα αντιμίνσια χρησιμοποιούνται ως μάκτρα για να απορροφήσουν αρχικά το χλιαρό, καθαγιασμένο νερό με το οποίο γίνεται η πλύση της αγίας τραπέζης. Στη συνέχεια χρησιμοποιούνται για δεύτερη φορά ώστε να απορροφήσουν την οινάνθη και το ροδόσταγμα. Ως μάκτρα όμως χρησιμοποιούνται και για να αποσμηχθεί και το άγιο μύρο με το οποίο έχει χρισθεί η αγία τράπεζα. Αφού ολοκληρωθεί η τελετή των εγκαινίων, τα αντιμίνσια παραμένουν πάνω στην αγία τράπεζα για επτά ημέρες όπου καθημερινά τελείται η Θεία Λειτουργία και μετά δίδονται από τον επίσκοπο στους ιερείς για να τα χρησιμοποιούν³²⁹.

Τα αντιμίνσια, επομένως, καθαγιάζονται με άγιο μύρο. Η καθαγιαστική δύναμη του αγίου μύρου μετατρέπει και αυτά σε άγια και ιερά θυσιαστήρια διότι μέσω του αγίου μύρου επενεργεί σε αυτά η αγιαστική χάρη και η δύναμη του αγίου Πνεύματος. Σε αυτή τη θέση συναινεί και ο Νικόλαος Καβάσιλας³³⁰. Όμως τα αντιμίνσια μπορούν να καθιερωθούν με ειδική ακολουθία που υπάρχει στα έντυπα ευχολόγια,

---

³²⁷ Αγάθωνος, *Αντιμίνσιο*, σ. 35-36.

³²⁸ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 333Α.

³²⁹ Βλ. Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 318-321, *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 53-56, Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 48-55 και Αγάθωνος, *Αντιμίνσιο*, σ. 91-108.

³³⁰ «ή τοῦ θυσιαστηρίου δύναμις τὸ μύρον ἐστί». Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε΄», PG 150, στ. 636Α.

όπου η ακολουθία αυτή έχει τίτλο "Τάξις γενομένη ἐπὶ καθιερώσει Ἀντιμηνσίων", εκτός της ακολουθίας των εγκαινίων του ναού. Η τάξη αυτή περιέχει όλα τα χαρακτηριστικά της αντίστοιχης τελετουργίας της ακολουθίας των εγκαινίων³³¹, δηλαδή ραντισμό με οινάνθη και σταυροειδή χρίση με άγιο μύρο καθώς και ανάγνωση των αντιστοιχών ευχών³³². Η πράξη να καθιερώνονται τα αντιμίνσια εκτός της ακολουθίας των εγκαινίων με αντίστοιχη ακολουθία χρονολογείται μετά το δέκατο πέμπτο αιώνα σε χειρόγραφα ευχολόγια. Δεν υπάρχουν ασφαλείς πληροφορίες για συγκεκριμένη ακολουθία νωρίτερα. Ο Συμεών

---

³³¹ Η καθιέρωση του αντιμινσίου σε ειδική ακολουθία εκτός της τελετής των εγκαινίων έχει ως εξής: αφού ενδυθούν ο αρχιερέας, οι ιερείς και οι διάκονοι τα άμφιά τους αρχίζει η Θεία Λειτουργία. Ο διάκονος στη μεγάλη συναπτή προσθέτει και τις εξής αιτήσεις "Υπερ του Αρχιεπισκόπου ημών και του έργου των χειρών αυτού", "Υπερ των συμπαρόντων αυτώ ιερέων και υπέρ του άγιασθήναι τὰ θυσιαστήρια ταύτα". Μετά τη μικρή είσοδο με το ιερό ευαγγέλιο στα ψαλλόμενα απολυτικά προστίθεται και το απολυτικό των εγκαινίων "Ὡς τοῦ ἄνω στερεώματος τὴν εὐπρέπειαν..." και το "Ὀυρανός πολύφωτος ἡ Ἐκκλησία...". Ενώ ψάλλονται τα απολυτικά οι ιερείς απλώνουν στην αγία τράπεζα τα προς καθιέρωση αντιμίνσια. Ο αρχιερέας επιχέει σε αυτά την οινάνθη λέγοντας τον στίχο του Ν' Ψαλμού "Ραντιεῖς με ὑσσώπῳ καὶ καθαρισθήσομαι..." τρεις φορές ενώ οι χοροὶ των Ψαλτῶν ψάλλουν ολόκληρο τον Ψαλμό αντιφωνικά. Στη συνέχεια ο αρχιερέας εκφωνεί "Ευλογητὸς ὁ Θεός..." και μετά χρίει σταυροειδῶς με άγιο μύρο τα αντιμίνσια κάνοντας το σημεῖο του σταυροῦ στη μέση και στα πλάγια, ενώ ο διάκονος λέει το "Πρόσχωμεν" και οι χοροὶ των ψαλτῶν το "Ἄλληλούια" τρεις φορές όπως και στο μυστήριο του Βαπτίσματος. Ακολουθῶς οι χοροὶ των ψαλτῶν ψάλλουν αντιφωνικά τον ΡΛΒ' Ψαλμό μετά το τέλος του οποίου ο αρχιερέας εκφωνεί: "Δόξα σοι άγία Τριάς ὁ Θεός ημών εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων". Μετά ο αρχιερέας διαβάσει τις δυο ευχές "Κύριε ὁ Θεός ημών..." και "Εὐχαριστούμεν σοι Κύριε ὁ Θεός ημών...". Μετά την εκφώνηση "Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός ημών..." οι χοροὶ των ψαλτῶν ψάλλουν αντιφωνικά τον ΚΕ' Ψαλμό και ο αρχιερέας τοποθετεῖ στα αντιμίνσια τα ιερά λείψανα αφού πρώτα τα έχει χρίσει με άγιο μύρο και με κηρομαστίχη. Αφού τα ασφαλίσει καλά σε υφασμάτινη θήκη τα τοποθετεῖ ράβοντάς τα στα αντιμίνσια. Ἐπειτα τα απλώνει όλα μαζί στην αγία τράπεζα και πάνω από αυτά τοποθετεῖ το ειλητό και το ευαγγέλιο. Ακολουθῶς θυμιάζει την αγία τράπεζα και το λαό, ενώ μετά τη θυμίαση λέει την ευχή: "Κύριε ὁ Θεός ημών ὁ καὶ ταύτην τὴν δόξαν". Μετά την εκφώνηση "Ὅτι σοῦ ἐστίν" ο διάκονος λέει "Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν" και ο αρχιερέας λέει την ευχή του τρισαγίου ὕμνου. Ακολουθῶς ψάλλεται ο τρισάγιος ὕμνος και ακολουθοῦν το αποστολικό και το ευαγγελικό ανάγνωσμα. Αφού τελειώσει η Θεία Λειτουργία τα αντιμίνσια παραμένουν στην αγία τράπεζα για επτά ημέρες όπου τελείται καθημερινά η Θεία Λειτουργία. Βλ. Φουντούλη, *Εγκαινιαστικόν*, σ. 85-95. Ζερβά, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 326-328. και *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 65-66

³³² Βλ. Κουμαριανού, «Αντιμίνσιο», σ. 12.

Θεσσαλονίκης παραθέτει ασφαλείς πληροφορίες και λεπτομέρειες για ξεχωριστή ακολουθία καθαγιασμού των αντιμινσίων³³³.

Το αντιμίνσιο εκτός από τη λειτουργική του χρήση με την πάροδο των αιώνων απέκτησε και καλλιτεχνική αξία. Από τον Θ' μέχρι τον ΙΖ' αιώνα τα αντιμίνσια ήταν απλά, λιτά και απέριπτα. Από πληροφορίες που υπάρχουν σε χειρόγραφα ευχολόγια, αρχικά τα αντιμίνσια ήταν ανεικονικά. Αναγραφόταν μόνο η επιγραφή "Θυσιαστήριον" και το όνομα του αρχιερέα που το είχε καθιερώσει.

Το πρώτο σύμβολο που τοποθετήθηκε στα αντιμίνσια είναι ο Σταυρός του Κυρίου. Στη συνέχεια άρχισαν να τοποθετούνται και άλλα σύμβολα του Πάθους του Κυρίου, όπως η λόγχη, ο σπόγγος, η παράσταση της Ακρας Ταπείνωσης του Ιησού ως αμνού, του Χριστού κατά την Αποκαθήλωση ή εντός του ποτηρίου της Θείας Ευχαριστίας ή να τελεί τη Θεία Ευχαριστία και να κοινωνεί τους αγίους αποστόλους. Όλες αυτές οι παραστάσεις δηλώνουν τη συμβολική έννοια της αγίας τραπέζης ως τάφου του Χριστού και θρόνου του Θεού³³⁴.

Το αντιμίνσιο που είναι μια καθαγιασμένη φορητή αγία τράπεζα έπρεπε να έχει και τα αντίστοιχα σύμβολα πάνω του. Από τον ΙΖ' αιώνα και μετά εμφανίζεται στα αντιμίνσια η παράσταση του επιταφίου θρήνου. Ένας λόγος που επιλέχθηκε η παράσταση αυτή είναι για να εμπλουτισθεί περισσότερο το αντιμίνσιο. Ένας δεύτερος λόγος είναι ο παραλληλισμός του αντιμινσίου προς τη σινδόνα του Ιωσήφ του από Αριμαθαίας που τύλιξε το σώμα του Ιησού κατά την ταφή έτσι και το αντιμίνσιο δέχεται κατά τον ίδιο τρόπο το σώμα του Ιησού δηλ. τα ευχαριστιακά είδη³³⁵.

Εκτός από τις παραστάσεις του πάθους ή σκηνών από τη ζωή του Χριστού στα αντιμίνσια αποτυπώνονται και οι μορφές των τεσσάρων

---

³³³ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 332D-333D

³³⁴ Βλ. Πανώτη, «Αντιμίνσιον», στ. 873.

³³⁵ Βλ. Αγάθωνος, *Αντιμίνσιον*, σσ. 299-304.

ευαγγελιστών, όπως στη σταθερή αγία τράπεζα ενός ναού. Τα τελευταία χρόνια γύρω από το αντιμίνσιο έχουν διατυπωθεί κάποιες σύγχρονες θεολογικές αντιλήψεις που μόνο προβλήματα δημιουργούν διότι δεν έχουν καμία θεολογική βάση, θεωρούνται ως τα διαπιστευτήρια του πρεσβυτέρου από τον κυρίαρχο επίσκοπο. Κάθε νεοεκλεγείς επίσκοπος θα πρέπει να αποστέλλει στους εφημερίους της μητροπόλεώς του ειλητά και αντιμίνσια μετά την ενθρόνισή του. Ιερείς που δεν τελούν τη Θεία Ευχαριστία σε αντιμίνσιο του νέου επισκόπου διαπράττουν το κανονικό έγκλημα της διασπάσεως της ενότητας της μιας Θείας Ευχαριστίας και έτσι καθίστανται παρασυνάγωγοι³³⁶. Μια άλλη άποψη είναι πως η υπογραφή του επισκόπου στο αντιμίνσιο αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση εγκυρότητάς του, την οποία ασπάζεται ο ιερέας πριν από την προσφορά της ευχαριστιακής θυσίας, διότι το αντιμίνσιο διαφυλάττει τον δεσμό μεταξύ της αρχιερατικής και της ιερατικής λειτουργίας³³⁷. Το αντιμίνσιο, τέλος, συνδέεται με την αρχή εξάρτησης τέλεσης της Θείας Ευχαριστίας κάθε ενοριακής κοινότητας από τον επίσκοπο³³⁸. Επίσης υπάρχουν επίσκοποι που ασπάζονται οι ίδιοι την υπογραφή τους κατά το χερουβικό ύμνο³³⁹.

Παρατηρώντας αυτές τις νέες θέσεις για το αντιμίνσιο εύκολα κανείς καταλαβαίνει πως δεν στηρίζονται ούτε θεολογικά ούτε νομοκανονικά. Πρόκειται για αυθαίρετες επεμβάσεις και αντιλήψεις που δεν έχουν καμία σχέση με την παράδοση της εκκλησίας. Αν δεχθούμε αυτές τις απόψεις σημαίνει πως καταργείται η αγιαστική δύναμη του αγίου μύρου, διότι η υπογραφή του επισκόπου είναι ανώτερη³⁴⁰.

---

³³⁶ Βλ. Ματζουνέα, *Τελετουργική*, σσ. 102-103.

³³⁷ Βλ. Σμέμαν, *Ευχαριστία*, σσ. 131-137.

³³⁸ Βλ. Ζηζιούλα, *Ενότης Εκκλησίας*, σ. 185.

³³⁹ Βλ. Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα*, σ. 219.

³⁴⁰ Βλ. Αγάθωνος, *Αντιμίνσιον*, σσ. 275-281, Φουντούλη, *Λειτουργική*, σ. 64 και Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα*, σ. 218-219.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Τα επιμέρους τελετουργικά στοιχεία της ακολουθίας των εγκαινίων και η θεολογική τους σημασία.

Ο ιερός ναός είναι ο χώρος, εντός του οποίου τελούνται, κατά βάση, τα ιερά μυστήρια. Ο τόπος αυτός πρέπει να είναι καθαρός και αγιασμένος, αφού μέσα σε αυτόν λατρεύεται ο Τριαδικός Θεός και τελούνται η Θεία Ευχαριστία και οι λοιπές αγιαστικές τελετές. Ο ναός, με την τέλεση των εγκαινίων, αγιάζεται, καθιερώνεται και μένει αιωνίως άγιος.

Στην ακολουθία των εγκαινίων υπάρχουν πάρα πολλά τελετουργικά στοιχεία που την εμπλουτίζουν και της προσδίδουν μεγαλοπρέπεια. Όλα αυτά τα επιμέρους στοιχεία έχουν συμβολικό και θεολογικό χαρακτήρα. Τα βασικότερα στοιχεία της ακολουθίας των εγκαινίων είναι τα ακόλουθα.

α) Καταμερισμός και λιτάνευση των ιερών λειψάνων.

Η πρώτη πράξη του επισκόπου στην τελετή των εγκαινίων είναι ο καταμερισμός των ιερών λειψάνων, δηλαδή η διαδικασία της επιλογής των ιερών λειψάνων, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν και θα κατατεθούν στην Αγία Τράπεζα του νέου ναού. Πρόκειται για μια ενέργεια, η οποία προσέλαβε, προσδευτικά, ιδιαίτερη επισημότητα και θεωρείται ως ξεχωριστή ακολουθία. Η πράξη αυτή και η θεώρηση αυτή είναι σαφώς μεταγενέστερη της αρχαίας παράδοσης της Εκκλησίας.

Σύμφωνα με το τυπικό της Εκκλησίας, την παραμονή της τελετής των εγκαινίων, ο επίσκοπος επιλέγει τα ιερά λείψανα που θα χρησιμοποιηθούν στα εγκαινία του ναού. Τα τεμάχια των ιερών λειψάνων

είναι πάντοτε τρία, προερχόμενα από διαφορετικούς αγίους, για λόγους διασφάλισης της γνησιότητάς τους, αλλά και για την ιερότητα του αριθμού³⁴¹.

Η Εκκλησία, από τον Η΄ αιώνα και μετά, με απόφαση της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου, έθεσε ως όρο και απαραίτητη προϋπόθεση στα εγκαίνια όλων των νέων ναών την ύπαρξη λειψάνων αγίων· μαρτύρων ή οσίων. Έτσι, ο ζ΄ κανόνας της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου επιβάλλει την ποινή της καθαιρέσεως στους επισκόπους που λειτουργούν σε μη εγκαινιασμένους με ιερά λείψανα ναούς. Επίσης, ορίζει να εγκαινιασθούν ξανά όσοι από τους ήδη εγκαινιασμένους ναούς δεν έχουν κατατεθειμένα λείψανα αγίων μαρτύρων³⁴².

Την παράδοση της Εκκλησίας για την υποχρεωτική κατάθεση των ιερών λειψάνων στην Αγία Τράπεζα κατά τα εγκαίνια ενός νέου ναού επισημαίνει ο Νικόλαος ο Καβάσιλας στον πέμπτο λόγο του έργου του «Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς»³⁴³, αλλά και ο Συμεών Θεσσαλονίκης στο «Διάλογό» του³⁴⁴. Ο τελευταίος σημειώνει για το ίδιο ζήτημα, πως δεν είναι δυνατό να καθιερωθεί ναός χωρίς λείψανα αγίων, όπως έχει θεσπιστεί από τους Πατέρες της Εκκλησίας και τις αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων³⁴⁵.

Τα ιερά λείψανα των αγίων, ως κατοικητήρια της χάρις του Θεού, καθίστανται τα πραγματικά πνευματικά θεμέλια του ναού και καθορίζουν την ιερότητά του. Αποτελούν τα θεμέλια της Εκκλησίας που

---

³⁴¹ Φουντούλη, «Εγκαίνια», στ. 321.

³⁴² «Ὅσοι οὖν σεπτοὶ ναοὶ καθιερώθησαν ἐκτὸς ἀγίων λειψάνων μαρτύρων, ὀρίζομεν ἐν αὐτοῖς κατάθεσιν γίνεσθαι λειψάνων μετὰ τῆς συνήθους εὐχῆς. Ὁ δὲ ἄνευ ἀγίων λειψάνων καθιερῶν ναόν, καθαιρείσθω, ὡς παραβεβηκῶς τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις», Ράλλη-Ποτλή, *Σύνταγμα*, σ. 580.

³⁴³ «ὄθεν ἀγίων μαρτύρων ὅστ' ἀλαβῶν εἰς τοῦτ' αὐτῷ παρασκευασμένα καὶ θεῖς ἐπὶ θατέρου τῶν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου πινάκων». Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε΄», *PG* 150, στ. 628 C.

³⁴⁴ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», *PG* 155, στ. 320 C.

³⁴⁵ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», *PG* 155, στ. 320 D.

οικοδομήθηκαν πάνω στο θεμέλιο και ακρογωνιαίο λίθο, τον Ιησού Χριστό³⁴⁶. Λείψανα αγίων πρέπει να υπάρχουν πάντα κάτω από το θυσιαστήριο, διότι αυτό είναι ο θρόνος του Θεού και ο Θεός είναι «ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος»³⁴⁷. Τα ιερά λείψανα τοποθετούνται στην Αγία Τράπεζα, διότι πάνω εκεί θα τελείται το μέγα μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Ο Συμεών Θεσσαλονίκης χαρακτηρίζει τα λείψανα των αγίων, όπως όλοι οι Πατέρες της Εκκλησίας, ως θεμέλια της Εκκλησίας, ως αγιασμένα μέλη και θυσιαστήρια του Χριστού, ως μιμητές του Χριστού που αγωνίστηκαν και έδωσαν τη ζωή τους για το Χριστό και την Εκκλησία³⁴⁸.

Για την καθιέρωση των νέων ναών σε συνδυασμό με την κατάθεση των ιερών λειψάνων, εκτός από τους τάφους των μαρτύρων, συνέβαλε αρκετά και ένα χωρίο από το βιβλίο της Αποκάλυψης. Σε αυτό, ο Ευαγγελιστής Ιωάννης παρουσιάζει μια αποκαλυπτική εικόνα, στην οποία οι ψυχές των Αγίων που έδωσαν τη ζωή τους για τον Χριστό και το Ευαγγέλιο βρίσκονται κάτω από το θυσιαστήριο³⁴⁹.

Κατά την παλαιά τάξη, αλλά και από μαρτυρίες που υπάρχουν κατά τους πρώτους αιώνες στα εγκαίνια των νέων ναών, τα λείψανα των αγίων που θα χρησιμοποιηθούν έπρεπε να είναι μόνο αγίων μαρτύρων. Όμως, σήμερα, χρησιμοποιούνται και λείψανα οσίων, ανεξάρτητα αν είναι μάρτυρες ή όχι. Την πράξη αυτή την παρέλαβε η Εκκλησία από τον Κύριλλο Αλεξανδρείας³⁵⁰. Ο πρώτος που χρησιμοποίησε λείψανα οσίων σε εγκαίνια ναού ήταν ο Κύριλλος Αλεξανδρείας, σύμφωνα με μαρτυρία του Μεγάλου Φωτίου³⁵¹. Μετά τον Κύριλλο αρκετοί επίσκοποι εγκαινιάζουν ναούς χρησιμοποιώντας τεμάχια ιερών λειψάνων από οσίους. Για τη

---

³⁴⁶ Βλ. Εφ. 2,20.

³⁴⁷ Ευχή Τρισαγίου Ύμνου, *Ιερατικόν*, σ. 116.

³⁴⁸ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 320D-321A.

³⁴⁹ Αποκ. 6,39. Βλ. και Φουντούλη, «Εγκαίνια», στ. 321.

³⁵⁰ Τρεμπέλα, *Μικρόν Ευχολόγιον*, σ. 96.

³⁵¹ Βλ. Φωτίου, «Αμφιλόχεια», ερώτηση τκδ': *Περί ενθρονισμού*, σ. 560-562.

χρήση των λειψάνων των οσίων κάνει λόγο και ο Συμεών Θεσσαλονίκης³⁵².

Η εξίσωση των μοναχών με τους μάρτυρες και οι περί μαρτυρίου της συνειδήσεως ιδέες, συντέλεσαν, ώστε τα λείψανα των οσίων να θεωρούνται ως μαρτυρικά, διότι αντί του μαρτυρίου του αίματος υπέστησαν το μαρτύριο της ασκήσεως. Για αυτό το λόγο άρχισαν να χρησιμοποιούνται στην καθιέρωση των νέων ναών. Υπάρχουν μαρτυρίες, επίσης, ότι στα εγκαίνια ορισμένων ναών χρησιμοποιήθηκαν και ιερά λείψανα από προσωπικότητες της Παλαιάς Διαθήκης, όπως για παράδειγμα τα λείψανα του προφήτη Ζαχαρία, πατέρα του τιμίου Προδρόμου, καθώς και του Ιωσήφ του Παγκάλου, τα οποία τοποθετήθηκαν στον ναό της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη κατά τα εγκαίνια που έγιναν επί Θεοδοσίου του μικρού το 415, ενώ τμήμα του ιερού λειψάνου του προφήτη Ελισαίου χρησιμοποιήθηκε στα εγκαίνια ενός ναού στη Σεβάστεια της Παλαιστίνης το 515³⁵³.

Η τελετή του καταμερισμού γίνεται πάνω στην Αγία Τράπεζα του ναού που φυλάσσονται τα ιερά λείψανα. Τα ιερά τεμάχια των λειψάνων τοποθετούνται πάνω στο ιερό δισκάριο, καλύπτονται με τον αστερίσκο και το κάλυμμα του δισκαρίου, ενώ η τελετή ολοκληρώνεται με τη θυμίαση των λειψάνων από τον επίσκοπο. Ο Συμεών Θεσσαλονίκης, περιγράφοντας τη διαδικασία καταμερισμού των ιερών λειψάνων, αναφέρει πως τα ιερά λείψανα τοποθετούνται στο ιερό δισκάριο, διότι οι Άγιοι είναι μέλη και θυσιαστήρια του Χριστού. Μετέχουν της ίδιας τιμής με το Δεσπότη Χριστό, διότι αγωνίστηκαν και έδωσαν τη ζωή τους για Αυτόν. Τοποθετούνται πάνω στην Αγία Τράπεζα του εγκαινιασμένου ναού, επειδή «*συναπέθανον τῷ Χριστῷ*» και παρίστανται στο θείο θρόνο

---

³⁵² Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 320C.

³⁵³ Φουντούλη, «Εγκαίνια», στ. 321.

της δόξης του Χριστού³⁵⁴. Ο Νικόλαος Καβάσιλας, μιλώντας και αυτός για τον καταμερισμό των ιερών λειψάνων, σημειώνει ότι «ὄθεν ἁγίων μαρτύρων ὁστᾶ λαβῶν εἰς τουτ' αὐτῶ παρασκευασμένα καὶ θεῖς ἐπὶ θατέρου τῶν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου πινάκων, ἐν ᾧ τὸ φρικτὸν τίθησι δῶρον, καὶ καλύψας, οἷς ἐκεῖνο καλύπτει»³⁵⁵. Ενόσω ο επίσκοπος τελεί αυτή τη διαδικασία, ψάλλονται τροπάρια, συνήθως τα απολυτικά των Αγίων, των οποίων τα λείψανα πρόκειται να χρησιμοποιηθούν κατά τα εγκαίνια του νέου ναού.

Στην διάταξη της ακολουθίας των εγκαινίων, η οποία εκδίδεται από την Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, ορίζεται να ψάλλονται κατά την ώρα που ο επίσκοπος καλύπτει τα ιερά λείψανα οι ψαλμικοί στίχοι, οι οποίοι λέγονται κατά την ώρα της Προσκομιδής. Όμως, αυτό είναι άκαιρο και δεν μαρτυρείται σε κανέναν από τους παλαιούς κώδικες³⁵⁶. Αφού καλυφθούν τα ιερά λείψανα, ο επίσκοπος ξεκινά τη σύντομη αυτή ακολουθία λέγοντας το «Εὐλογητός ὁ Θεός». Ο χορός των ψαλτών ψάλλει τρία μαρτυρικά τροπάρια, το απολυτικό του Αγίου της ημέρας, το μαρτυρικό κοντάκιο «Ὡς ἀπαρχᾶς τῆς φύσεως», ένα δοξαστικό τροπάριο των μαρτύρων και στη συνέχεια γίνεται απόλυση³⁵⁷.

Η τελετή αυτή λαμβάνει χώρα πάντα μια ημέρα πριν από τα εγκαίνια και φυσικά πριν από την ακολουθία του εσπερινού των εγκαινίων, σε έναν παλιό εγκαινιασμένο ναό που βρίσκεται κοντά στον νέο. Μετά τη διαδικασία του καταμερισμού των ιερών λειψάνων, γίνεται ο εσπερινός και ο ὄρθρος των εγκαινίων ή τελείται αγρυπνία. Τα ιερά λείψανα μένουν στην Αγία Τράπεζα του παλαιού ναού όλη τη νύκτα. Σε περίπτωση που δεν υπάρχει παλιός εγκαινιασμένος ναός κοντά στον

---

³⁵⁴ Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 320D.

³⁵⁵ Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε'», PG 150, στ. 628 C.

³⁵⁶ Βλ. Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα*, σ. 214 και *Τάξις Εγκαινίων*, σ.13.

³⁵⁷ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 13-15.

νέο, η διαδικασία του καταμερισμού των ιερών λειψάνων και η ακολουθία του εσπερινού των εγκαινίων γίνονται στον νέο ναό.

Σύμφωνα με παλαιές τυπικές διατάξεις, η μεταφορά των ιερών λειψάνων από τον παλαιό στον νέο ναό γινόταν με την πρόπουσα λαμπρότητα και επισημότητα³⁵⁸. Η πανηγυρική λιτανεία ξεκινούσε από τον παλαιό ναό το πρωί της ημέρας των εγκαινίων. Μόλις η πομπή έφτανε στον νέο ναό γίνονταν τρεις κύκλοι γύρω από αυτόν. Κάθε κύκλος ολοκληρωνόταν μπροστά στην κεντρική πύλη του ναού.

Ο Συμεών Θεσσαλονίκης, περιγράφοντας τη λιτανεία των ιερών λειψάνων από τον παλαιό στον νέο ναό, πληροφορεί πως ο επίσκοπος κρατά τα ιερά λείψανα ψηλά στο ύψος της κεφαλής του, όπως και τα Τίμια Δώρα κατά την τέλεση της Θείας Λειτουργίας, για να αποδώσει ανάλογη τιμή σε αυτά³⁵⁹. Της πομπής προπορεύονται ο ιερός κλήρος και ο λαός με κεριά, θυμιατά και ύμνους. Η πράξη αυτή δείχνει ότι οι Άγιοι είναι πάντοτε με τον Θεό, αλλά και μαζί μας. Όπως σημειώνει ο Συμεών, η πορεία αυτή συμβολίζει τη χαρισματική διαδοχή από τον παλαιό στο νέο ναό, όπως γίνεται στις χειροτονίες με τη μετάδοση του μυστηρίου της ιερωσύνης³⁶⁰.

Ο Νικόλαος Καβάσιλας, περιγράφοντας και αυτός τη λιτανευτική πομπή από τον παλαιό στο νέο ναό, σημειώνει πως ο επίσκοπος, κρατώντας τα ιερά λείψανα στο ύψος της κεφαλής του, προχωράει προς τον εγκαινιαζόμενο ναό. Παράλληλα, πλήθη πιστών συνοδεύουν την πομπή με λαμπάδες, ύμνους, θυμιατά και μύρα³⁶¹.

Ο Συμεών Θεσσαλονίκης σημειώνει ότι, αφού ολοκληρωθούν οι τρεις κύκλοι γύρω από τον ναό, ο επίσκοπος εναποθέτει τα ιερά λείψανα σε ένα τραπεζάκι που βρίσκεται στον νάρθηκα του νέου ναού και

---

³⁵⁸ Βλ. Τρεμπέλα, *Μικρόν Ευχολόγιον*, σσ. 93-96.

³⁵⁹ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 320D.

³⁶⁰ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 321B.

³⁶¹ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε'», PG 150, στ. 628C.

ψάλλεται αντιφωνικά το «ἄρατε πύλας». Μετά την αντιφωνική ψαλμωδία ακολουθεί η είσοδος του επισκόπου και όλων των λοιπών στο ναό, η ευχή των εγκαινίων και η ευχή της εισόδου της Θείας Λειτουργίας³⁶².

Σήμερα, αφού ολοκληρωθούν οι τρεις κύκλοι με τα ιερά λείψανα γύρω από τον ναό, ο επίσκοπος αφήνει τα λείψανα σε ένα τραπεζάκι μπροστά από την κεντρική πύλη του ναού. Μόλις ολοκληρωθούν οι δυο πρώτοι κύκλοι διαβάζονται η αποστολική και η ευαγγελική περικοπή³⁶³. Μετά την ολοκλήρωση και του τρίτου κύκλου ο επίσκοπος διαβάζει την ευχή των εγκαινίων και την ευχή της εισόδου της Θείας Λειτουργίας³⁶⁴.

Η λιτανευτική πομπή των ιερών λειψάνων από τον παλαιό στον νέο ναό σταμάτησε να λαμβάνει χώρα μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους. Πιθανώς για λόγους πολιτικούς ή από τις τυχόν άσχημες καιρικές συνθήκες ή και από την έλλειψη παλαιού πλησιόχωρου ναού³⁶⁵. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να απολεσθεί η ορθή τάξη και παράδοση της Εκκλησίας. Ο Συμεών Θεσσαλονίκης αγωνίστηκε πολύ για να επαναφέρει την λιτάνευση των ιερών λειψάνων από τον παλαιό στο νέο ναό, καθώς και τον εορτασμό της ανάμνησης των εγκαινίων του ναού³⁶⁶. Σήμερα, έχουμε περιοριστεί σε μια μικρή λιτανεία των ιερών λειψάνων λίγο πριν από τον νέο ναό και την τοποθέτησή τους στην Αγία Τράπεζά του. Ακολουθεί της πομπής ο εσπερινός των εγκαινίων, ενώ η υπόλοιπη ακολουθία τελείται την επομένη ημέρα.

Με τον τρόπο που γίνεται σήμερα η μεταφορά των ιερών λειψάνων, ο εσπερινός και ο όρθρος, χάνεται ο συμβολικός χαρακτήρας των τριών

---

³⁶² Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 321D-324A. Πρβλ. *Ιερατικόν*, σ. 115.

³⁶³ Τα αποστολικά αναγνώσματα προέρχονται από την προς Εβραίους Επιστολή του αποστόλου Παύλου (2,11-18 & 9,1-7) ενώ τα ευαγγελικά από το κατά Ματθαίο Ευαγγέλιο (16,13-19) και από το κατά Λουκά (10,38-42, 11,27-28).

³⁶⁴ *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 41-43.

³⁶⁵ Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα*, σ. 215.

³⁶⁶ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 325C-328A.

κύκλων γύρω από τον ναό. Η πράξη αυτή συμβολίζει, κατά κάποιον τρόπο, τον αγώνα της Εκκλησίας για να κυριεύσει τον μέχρι τότε ανιερρό ναό. Η συμβολική αυτή πράξη βασίζεται στην παλαιδιαθηκική περιγραφή της πολιορκίας και την άλωση της Ιεριχούς από τον Ισραήλ³⁶⁷.

β) Θυρανοίξια και κατάθεση των ιερών λειψάνων στην Αγία Τράπεζα.

Η πρώτη τελετή που λαμβάνει χώρα στο νέο ναό είναι τα «θυρανοίξια» ή «ανοίξια», όπως έχει επικρατήσει να λέγεται. Με τον όρο θυρανοίξια εννοείται το σημείο της ακολουθίας των εγκαινίων, κατά το οποίο ο επίσκοπος ανοίγει τις πύλες του εγκαινιζόμενου ναού και εισέρχεται θριαμβευτικά εντός του μαζί με τους κληρικούς και όλο το λαό, κρατώντας στα χέρια του τα ιερά λείψανα³⁶⁸.

Ο επίσκοπος, αφού ολοκληρωθούν οι τρεις κύκλοι γύρω από το ναό με τα ιερά λείψανα και μετά την ανάγνωση των ιερών αναγνωσμάτων, έχοντας στο ύψος της κεφαλής του τα ιερά λείψανα και ευρισκόμενος μπροστά στην κεντρική πύλη του ναού, εκφωνεί: «*Εὐλογητὸς εἶ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων*». Στη συνέχεια, ο χορός των ψαλτῶν ψάλλει το τροπάριο: «*ὁ ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως...*» και ο επίσκοπος τοποθετεῖ τα λείψανα σε ἕνα τραπέζι και διαβάζει την ευχή των εγκαινίων «*Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*» και την ευχή της Θείας Λειτουργίας «*Δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν*»³⁶⁹.

Στη συνέχεια, διαλέγεται με ἕναν λαϊκό ή κληρικό, ο οποίος βρίσκεται μέσα στον ναό, λέγοντας αντιφωνικά τους στίχους 7–10 του 23^{ου} Ψαλμοῦ: «*ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν*», «*τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;*» «*Κύριος κραταιὸς καὶ δυνατὸς*». Ο επίσκοπος, κρατώντας στα χέρια

³⁶⁷ Βλ. Ιησ. Ν. στ', 1-27. Πρβλ. και Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα*, σ. 216.

³⁶⁸ Βλ. Φουντούλη, «Ανοίξια», στ. 849.

³⁶⁹ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 41-43.

του τα ιερά λείψανα, σχηματίζει τρεις φορές το σημείο του Σταυρού μπροστά στην κεντρική πύλη του ναού και εισέρχεται θριαμβευτικά εντός του, τοποθετώντας τα λείψανα πάνω στην Αγία Τράπεζα. Κατά την είσοδο του επισκόπου, του κλήρου και όλου του λαού ψάλλεται το τροπάριο «Ὡς τοῦ ἄνω στερεώματος τὴν εὐπρέπειαν». Πριν τελεσθεῖ η διαλεκτική εκφώνηση των στίχων του 23^{ου} Ψαλμού, ο ναός είναι εντελώς κενός από πιστούς και έχουν μεταφερθεῖ έξω όλα τα κινούμενα σκεύη του ναού, ώστε να καθαγιαστούν πρώτα τα σταθερά σημεία του³⁷⁰.

Η αρχαία τάξη στο σημείο αυτό της ακολουθίας ήταν διαφορετική, σύμφωνα με τον Συμεών Θεσσαλονίκης. Ο ανωτέρω πατέρας στο έργο του «Περὶ τοῦ θεοῦ ναοῦ καὶ τῆς τούτου καθιερώσεως», στο κεφάλαιο ΡΚΔ' «Περὶ τῆς τάξεως τῶν ἐγκαινίων» σημειώνει πως, όταν η λιτανευτική πομπή με τα ιερά λείψανα από τον παλαιό ναό έφτανε στον νέο, ολοκληρώνονταν οι τρεις περιφορές γύρω από το νέο ναό και φτάνοντας στην κεντρική πύλη έψαλλαν όλοι οι μαζί το «Δόξα σοι Χριστέ ό Θεός».

Στη συνέχεια, ο επίσκοπος ακουμπούσε το ιερό δισκάριο με τα ιερά λείψανα σε ένα τραπεζάκι στον νάρθηκα του νέου ναού. Μέσα στον κυρίως ναό βρισκόταν ένας κληρικός, ενώ ο επίσκοπος μαζί με τον χορό των ψαλτών έψαλλαν αντιφωνικά τους στίχους 7 – 10 του 23^{ου} Ψαλμού: «Ἄρατε πύλας». Η αντιφωνική ψαλμωδία «Ἄρατε πύλας» γινόταν στο νάρθηκα, ενώ η μεγάλη πύλη που χώριζε το νάρθηκα από τον κυρίως ναό ήταν κλειστή. Αφού ολοκληρωνόταν η αντιφωνική ψαλμωδία, ο επίσκοπος, κρατώντας στα χέρια του τα ιερά λείψανα, άνοιγε την πύλη του κυρίως ναού και γινόταν η είσοδος επισκόπου, κλήρου και λαού στον νέο ναό. Όταν ο επίσκοπος έφτανε μπροστά στην Ωραία Πύλη, η οποία χωρίζει τον Κυρίως Ναό από το Ιερό Βήμα, διάβαζε γονατιστός την ευχή των εγκαινίων «Ο Θεός καὶ Πατήρ». Στη συνέχεια έλεγε την ευχή της

---

³⁷⁰ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 41-44.

εισόδου της Θείας Λειτουργίας, εισερχόταν στο Ιερό Βήμα και τοποθετούσε τα ιερά λείψανα πάνω στην Αγία Τράπεζα³⁷¹.

Όλα όσα γίνονται στο σημείο αυτό της ακολουθίας των εγκαινίων έχουν θεολογικό και συμβολικό χαρακτήρα. Ο Συμεών Θεσσαλονίκης αναφέρει πως οι λαϊκοί και όλα τα κινούμενα αντικείμενα βγαίνουν εκτός του ναού, διότι οι λαϊκοί δεν έχουν τη χάρη της ιερωσύνης και δεν μπορούν να παρακολουθήσουν την προετοιμασία του ναού πριν το άνοιγμα των κεντρικών πυλών. Οι ιερείς και οι διάκονοι του ναού, επειδή έχουν τη χάρη της ιερωσύνης, πρέπει να βρίσκονται μέσα στο ναό για να υποδεχθούν το Χριστό και τα ιερά λείψανα κατά την είσοδο του αρχιερέως στον ναό. Στην εποχή του Συμεών Θεσσαλονίκης οι στίχοι του 23^{ου} Ψαλμού «Άρατε πύλας» ψάλλονται αντιφωνικά³⁷². Ο διάλογος που κάνει σήμερα ο επίσκοπος με τους στίχους 7 – 10 του 23^{ου} Ψαλμού, έχει χριστολογικό χαρακτήρα. Ο Συμεών στην πράξη αυτή βλέπει συμβολικά την Ανάληψη του Χριστού στον ουρανό, διότι ο ναός συμβολίζει τον ουρανό, ενώ ο επίσκοπος και τα ιερά λείψανα τον Αναστάντα Χριστό. Οι κληρικοί και ο χορός των ψαλτών με την αντιφωνική τους ψαλμωδία συμβολίζουν τους αγγέλους που συνοδεύουν τον Χριστό κατά την Ανάληψή του στους ουρανούς³⁷³. Τα κινητά αντικείμενα βγαίνουν έξω από το ναό, διότι πρώτα έπρεπε να καθαγιαστούν τα σταθερά σημεία του, επειδή ο ναός συμβολίζει τον ουρανό και επιφοιτά η δύναμη του Αγίου Πνεύματος³⁷⁴.

Εκτός από τον Συμεών Θεσσαλονίκης, την ίδια ερμηνεία και τον ίδιο συμβολικό χαρακτήρα δίνει και ο Νικόλαος Καβάσιλας. Στον πέμπτο λόγο του έργου του «Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς», περιγράφει αυτή τη συμβολική στιγμή της ακολουθίας των εγκαινίων. Λέει χαρακτηριστικά,

---

³⁷¹ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 328 BD.

³⁷² Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 309D-312A.

³⁷³ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 321D-324A.

³⁷⁴ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 312BC.

πως ο επίσκοπος, φτάνοντας στην κεντρική πύλη του ναού και κρατώντας στα χέρια του τα ιερά λείψανα, παραγγέλλει στους ευρισκομένους εντός του ναού να ανοίξουν τις πύλες στο βασιλιά της δόξης Χριστό, ενώ ψάλλει αντιφωνικά τους στίχους 7–10 του 23^{ου} Ψαλμού. Τη στιγμή εκείνη ο Χριστός ανέρχεται στους ουρανούς με βασιλική δόξα, ενώ οι άγγελοι ψάλλουν το «*Ἄρατε πύλας*». Ανοίγουν οι πύλες του ουρανού και ο Χριστός εισέρχεται στον ναό και στο Ιερό Βήμα³⁷⁵.

Στη σημερινή πρακτική, ο επίσκοπος, μετά την είσοδό του στον ναό κρατώντας στα χέρια του τα ιερά λείψανα, κατευθύνεται προς το Ιερό Βήμα και τα τοποθετεί σε μια λειψανοθήκη. Επιχέει σε αυτά τρεις φορές Άγιο Μύρο λέγοντας «*Αἰωνία ἡ μνήμη τῶν κτιτόρων τοῦ ἁγίου οἴκου τοῦτου*» και καταθέτει τα ιερά λείψανα στο κέντρο της πλάκας της Αγίας Τράπεζας, η οποία είναι ήδη εδρασμένη στη βάση της. Στη συνέχεια, επιχέει κηρομαστίχη, ώστε να επικολληθεί η κεντρική πλάκα στον κεντρικό στύλο και διαβάζει τις ευχές «*Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν*» και «*Κύριε ὁ Θεός, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν*». Ενώσω ο επίσκοπος ρίχνει την κηρομαστίχη, οι χοροὶ ψάλλουν αργά τους Ψαλμούς ΡΜΔ' και ΚΒ'³⁷⁶.

Κατά την παλαιότερη τάξη, σύμφωνα και με τον Συμεών Θεσσαλονίκης, την πλάκα της Αγίας Τράπεζας τοποθετούσε ο επίσκοπος με τα ίδια του τα χέρια πάνω στους κίονες ή πάνω στον κτιστό βωμό, υποβοηθούμενος από τους ιερείς και τους τεχνίτες. Η τοποθέτηση της πλάκας στην Αγία Τράπεζα από τον ίδιο τον επίσκοπο δηλώνει ότι ο καθαγιασμός είναι έργο του Θεού και γίνεται στο όνομα της Αγίας Τριάδας³⁷⁷. Την ίδια περιγραφή κάνει και ο Νικόλαος Καβάσιλας³⁷⁸.

Τα ιερά λείψανα τοποθετούνταν, ακολούθως, από τον επίσκοπο σε μεταλλική θήκη, επέχεε σε αυτά άγιο μύρο και τα τοποθετούσε σε σκάμα

---

³⁷⁵ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «*Λόγος Ε'*», PG 150, στ. 628 CD.

³⁷⁶ -, *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 44-47.

³⁷⁷ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «*Διάλογος*», PG 155, στ. 312D.

³⁷⁸ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «*Λόγος Ε'*», PG 150, στ. 628B.

που είχε δημιουργηθεί στον κίονα ή στον βωμό³⁷⁹. Η διαδικασία αυτή ολοκληρωνόταν με την έκχυση ζεστής κηρομαστίχης για να κολλήσει η πλάκα της Αγίας Τράπεζας με τους κίονες και τον βωμό. Αφού ολοκληρωνόταν η διαδικασία της τοποθέτησης της πλάκας και γινόταν η επικόλλησή της με την κηρομαστίχη, ο επίσκοπος γονάτιζε μπροστά στην Ωραία Πύλη του Ιερού Βήματος και διάβαζε την ευχή «Ὁ Θεὸς ὁ ἀναρχος καὶ ἀϊδιος». Η πράξη αυτή συμβολίζει την ταπεινότητα και αναξιοσύνη του αρχιερέα, ο οποίος προσκυνεί μπροστά στον νέο, εγκαινιασμένο ναό. Την ευχή αυτή διάβαζαν όλοι οι αρχιερείς που λάμβαναν μέρος στην τελετή των εγκαινίων. Με αυτή ο αρχιερέας παρακαλεί τον Θεό να του δώσει δύναμη για να ολοκληρώσει τα εγκαινία, όπως ενδυνάμωνε το Μωυσή να ανεγείρει τη «Σκηνή του Μαρτυρίου», όπως τον Βεσελεήλ στην ολοκλήρωση της Σκηνής, όπως τον Σολομώντα στην ανοικοδόμηση και ολοκλήρωση του Ναού των Ιεροσολύμων και όπως ενίσχυσε τους Αποστόλους στο έργο της διάδοσης του ιερού Ευαγγελίου σε όλο τον κόσμο. Ο ναός τη στιγμή εκείνη είναι γεμάτος από τη δόξα του Θεού. Ο αρχιερέας προσεύχεται να αποτελέσει ο ναός για τους πιστούς εργαστήριο Θεού, λιμάνι και ιατήριο ψυχών, όργανο των προσευχών και των ιερών μυστηρίων και να μείνει ασάλευτος μέχρι τη συντέλεια του κόσμου³⁸⁰. Την ίδια ερμηνεία και τον ίδιο συμβολικό χαρακτήρα για το σημείο αυτό της τελετής των εγκαινίων δίνει και ο Νικόλαος Καβάσιλας³⁸¹.

Η κηρομαστίχη είναι είδος ιερής κολλητικής ουσίας, που αποτελείται από μίγμα αρωματικών ειδών, όπως μαστίχα, σμύρνα, αλόη, λιβάνι, ρητίνη, λάδανο και καθαρό κερί³⁸². Σύμφωνα με τον Συμεών Θεσσαλονίκης η κηρομαστίχη συμβολίζει τα αρώματα που

---

³⁷⁹ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 312D-313B.

³⁸⁰ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 313AB.

³⁸¹ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε΄», PG 150, στ. 628 D.

³⁸² Βλ. Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα*, σ. 216.

χρησιμοποιήθηκαν για τον ενταφιασμό του Χριστού, ενώ η Αγία Τράπεζα συμβολίζει τον Τάφο του Χριστού. Επίσης η κηρομαστίχη συμβολίζει την μέχρι θανάτου αγάπη του Χριστού για τον άνθρωπο και η κολλητική της ιδιότητα την ένωση του ανθρώπου με τον Θεό³⁸³.

γ) Πλύση, χρίση με άγιο μύρο και ένδυση της Αγίας τράπεζας.

Το δεύτερο στάδιο της ακολουθίας των εγκαινίων του νέου ναού είναι η πλύση με χλιαρό νερό και η ένδυση της αγίας τραπέζης με λαμπρά καλύμματα. Μόλις ολοκληρωθεί η διαδικασία της κατάθεσης των ιερών λειψάνων στην αγία τράπεζα, γίνεται η πλύση με ευλογημένο νερό. Όλα όσα γίνονται στο σημείο αυτό της ακολουθίας των εγκαινίων είναι εμφανές πως γίνονται κατά μίμηση του αγίου βαπτίσματος. Ένα άλλο κοινό σημείο με το μυστήριο του αγίου βαπτίσματος, είναι οι δύο ευχές που διαβάζει ο επίσκοπος πριν κάνει την πλύση της αγίας τραπέζης. Όπως στο βάπτισμα διαβάζει την ευχή και ζητά από το Θεό να δείξει έλεος για την αναξιότητά του και να τον ενισχύσει ώστε να τελέσει το μυστήριο, έτσι και στην τελετή των εγκαινίων πριν κάνει την πλύση με το χλιαρό νερό δέεται στο Θεό να τον ενισχύσει για να κάνει την καθιέρωση του θυσιαστηρίου και να ολοκληρώσει τον εγκαινιασμό του νέου ναού³⁸⁴. Στη δεύτερη και συντομότερη ευχή ζητά από το Θεό τη χάρη του αγίου Πνεύματος για το νέο θυσιαστήριο και να ευλογήσει το πλήρωμα της εκκλησίας και το νερό προς «άγιασμόν καὶ τελείωσιν τοῦ ἁγίου σου θυσιαστηρίου»³⁸⁵.

---

³⁸³ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 312D.

³⁸⁴ "Ο Θεός ὁ Ἄναρχος...", *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 48-49.

³⁸⁵ «Κύριε ὁ Θεός ὁ ἀγιάσας τὰ ρεῖθρα», *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 51 και Τρεμπέλα, *Μικρόν Ευχολόγιον*, σσ. 98-99.

Παραλληλισμό μεταξύ της τελετής των εγκαινίων και του μυστηρίου του βαπτίσματος βλέπει και ο Συμεών Θεσσαλονίκης, λέγοντας, ότι ο επίσκοπος «τῆ ἱερᾶ προσεγγίζει τραπέζη καὶ τὰ τοῦ βαπτίσματος ἐκτυποῖ καὶ τὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ δέχεται»³⁸⁶. Με το μυστήριο του βαπτίσματος συνδέει και ο Νικόλαος Καβάσιλας την πλύση της αγίας τραπέζης με ευλογημένο και αγιασμένο νερό³⁸⁷.

Ο επίσκοπος ο οποίος έχει ενδυθεί ολόκληρος την αρχιερατική του στολή, από την αρχή της τελετής των εγκαινίων, φορά πάνω από τα άμφιά του μια λευκή σινδόνη, η οποία περιδένεται στην οσφύ για να είναι οι κινήσεις του πιο άνετες και να προστατεύονται τα άμφια. Στα χέρια του δένει δυο μαντήλια πάνω από τα επιμάνικα, γονατίζει μπροστά στην αγία τράπεζα και διαβάζει την ευχή "Ὁ Θεὸς ὁ ἄναρχος καὶ ἀϊδιος..."³⁸⁸. Μετά το τέλος της ευχής και την ολοκλήρωση της μεγάλης συναπτής από τον διάκονο, ο επίσκοπος ευλογεί τα τρία νίτρα (σαπούνια) και κάνει το σημείο του σταυρού τρεις φορές πάνω στην πλάκα της αγίας τραπέζης. Στη συνέχεια οι ιερείς πηγαίνουν στον επίσκοπο τη σίτλα του αγίου βαπτίσματος με χλιαρό νερό, το ευλογεί και διαβάζει την ευχή «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ ἀγιάσας τὰ ρεῖθρα τοῦ Ἰορδάνου». Μετά την ανάγνωση της ευχής, ο επίσκοπος ρίχνει το χλιαρό νερό πάνω στην πλάκα της αγίας τραπέζης κάνοντας τρεις φορές το σημείο του σταυρού λέγοντας «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων». Μετά πλένει την πλάκα και τους κίονες της αγίας τραπέζης με το χλιαρό νερό και τα νίτρα, ενώ τη σκουπίζει με έναν καθαρό σπόγγο ή τα αντιμίνσια κατά τον Συμεών Θεσσαλονίκης. Κατά τη

---

³⁸⁶ Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», *PG* 155, στ. 313B-313C.

³⁸⁷ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε'», *PG* 150, στ. 632AD.

³⁸⁸ «Ὁ Θεὸς ὁ ἄναρχος». *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 48.

διάρκεια της πλύσης της αγίας τραπέζης με νερό, οι ψάλτες ψάλλουν αργά τον ΠΓ' Ψαλμό³⁸⁹.

Όλα όσα γίνονται στο σημείο αυτό έχουν κατά τον Συμεών Θεσσαλονίκης θεολογικό συμβολισμό και χαρακτήρα. Η σινδόνη με την οποία περιβάλλεται ο επίσκοπος συμβολίζει τη νεκρική σινδόνη του Κυρίου γι' αυτό και αποκαλείται σάβανο. Επειδή ο επίσκοπος πρόκειται να αγιάσει και αναγείρει το μνήμα του Χριστού, δηλ. την αγία τράπεζα μιμείται την ταφή του Χριστού.

Οι εννέα ζώνες της σινδόνης συμβολίζουν τα εννέα τάγματα των αγγέλων που υμνούν και κηρύττουν την αγία Τριάδα. Οι λόγοι που ζώνεται ο επίσκοπος με αυτόν τον τρόπο είναι δυο. Πρώτον ως υπηρέτης του Θεού επειδή πρόκειται να τελέσει μεγάλο έργο ζητά από το Θεό να του δώσει δύναμη και ο δεύτερος είναι να προστατέψει τα άμφια ώστε να μη λερωθούν κατά την πλύση της αγίας τραπέζης³⁹⁰. Ενώ ο Νικόλαος Καβάσιλας παρατηρεί πως η ένδυση του επισκόπου αποδίδει τον τύπο του ανθρωπίνου θυσιαστηρίου. Δηλαδή, όπως λέει και ο Δαβίδ στον Ν' Ψαλμό, ο άνθρωπος αφού αυτοσυγκεντρωθεί και αποπλύνει κάθε πονηρία και λευκανθεί περισσότερο από το χιόνι εικονίζει πλήρως το Θεό στην ψυχή του και καθιστά την καρδιά του θυσιαστήριο. Έτσι και ο επίσκοπος αφού δείξει τον εαυτό του ως θυσιαστήριο πριν από το ναό, έπειτα προσφέρει στο ναό το τελεστικό του χέρι³⁹¹.

Η ευχή «ό Θεός ό άναρχος», την οποία διαβάζει ο επίσκοπος γονατιστός στην Ωραία Πύλη και στραμμένος προς την ανατολή, λέγεται, κατά τον Θεσσαλονίκης, ώστε να αγιάσει ο Θεός το ναό και να τον κάνει σκηνωμα της δόξης του και πρόξενο πολλών αγαθών. Επίσης ο τάπητας με το μαξιλαράκι που τοποθετούνται στο έδαφος είναι για την τιμή της

---

³⁸⁹ Βλ. *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 51-52.

³⁹⁰ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 309CD.

³⁹¹ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε'», PG 150, στ. 629A

αρχιερωσύνης, η οποία εκπηγάζει από το Χριστό αλλά και για τα άμφια που έχουν πάνω τους σταυρούς και εικόνες. Ένας ακόμη λόγος είναι ότι το έδαφος δεν είναι ακόμη άγιο, αλλά μετά την καθιέρωση του ναού και την ολοκλήρωση της τελετής των εγκαινίων το έδαφος θα είναι τίμιο και οι πιστοί θα το ασπάζονται και θα θεωρείται ως έδαφος του ουρανού³⁹².

Ο Νικόλαος Καβάσιλας λέει πως το έδαφος του ναού δεν μπορεί να δεχτεί τον ιεράρχη χωρίς τον ενδιάμεσο τάπητα διότι δεν έχει ολοκληρωθεί ο καθαγιασμός του ναού και δεν έχει γίνει ακόμη οίκος προσευχής ώστε να μπορέσει να δεχτεί τον προσευχόμενο ιεράρχη³⁹³. Για την πλύση της αγίας τραπέζης με νερό ο Συμεών Θεσσαλονίκης παρατηρεί ότι η αγία τράπεζα, επειδή εικονίζει τον Ιησού, που είναι η πέτρα της ζωής και ο ακρογωνιαίος λίθος της Εκκλησίας, πλένεται και καθαγιάζεται με ευλογημένο νερό και δέχεται την κάθαρση του αγίου πνεύματος διότι θα αποτελέσει όργανο του αγίου Πνεύματος και πάνω της θα τελείται το μυστήριο της θείας ευχαριστίας. Ο Συμεών βλέπει στον καθαγιασμό της αγίας τραπέζας με ευλογημένο νερό τον τύπο του αγίου βαπτίσματος, ενώ το σημείο του σταυρού, το οποίο σχηματίζεται στην πλάκα της τρεις φορές με τα νίτρα και το ευλογημένο χλιαρό νερό, είναι τύπος της Αγίας Τριάδας. Στη συνέχεια γίνεται το σκούπισμα της αγίας τραπέζας με τα αντιμίνσια, τα οποία μετά τον καθαγιασμό τους θα αποτελούν μια φορητή αγία τράπεζα³⁹⁴.

Ο Νικόλαος Καβάσιλας για την πλύση της αγίας τραπέζης με καθαρό και ευλογημένο νερό, λέει πως αυτό γίνεται όπως στο μυστήριο του βαπτίσματος, για να καθαριστεί το θυσιαστήριο και ο ναός από την επήρεια του πονηρού και των δαιμόνων. Μετά την πτώση των πρωτοπλάστων τα στοιχεία της φύσης για να χρησιμοποιηθούν στα

---

³⁹² Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 313AB.

³⁹³ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε΄», PG 150, στ. 632C.

³⁹⁴ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 313C-313D.

μυστήρια της εκκλησίας θα πρέπει πρώτα να καθαρθούν με αγιαστικές ευχές ώστε ευλογημένα και καθαγιασμένα από τη χάρη του αγίου Πνεύματος να προσφερθούν στη λατρεία του Θεού και τον αγιασμό των πιστών³⁹⁵.

Ο επίσκοπος, αμέσως μετά την πλύση της αγίας τράπεζας με το ευλογημένο νερό και αφού σκουπιστεί καλά, επιχέει στην πλάκα της αγίας τράπεζας οινάνθη και ροδόσταγμα ή λευκό οίνο τρεις φορές, σχηματίζοντας σε αυτή το σημείο του σταυρού. Τη στιγμή εκείνη, ψάλλει πρώτα ο επίσκοπος και μετά επαναλαμβάνουν οι χοροί τους στίχους του Ν' Ψαλμού: «Ραντιεῖς με ὑσώπῳ καὶ καθαρισθήσομαι». Ο επίσκοπος απλώνει με τα χέρια του την οινάνθη και το ροδόσταγμα σε όλη την πλάκα της αγίας τραπέζης, στη συνέχεια τη σκουπίζει με τα αντιμίνσια και οι χοροί ψάλλουν ολόκληρο τον Ν' Ψαλμό³⁹⁶.

Ο Συμεών Θεσσαλονίκης την πλύση της αγίας τραπέζης με οίνο και ροδόσταγμα τη συνδέει με το περιστατικό του Μελχισεδέκ από την Παλαιά Διαθήκη, ο οποίος πρόσφερε στο Θεό «ἄρτους καὶ οἶνον»³⁹⁷, αλλά και με το περιστατικό από την Καινή Διαθήκη, όπου η αμαρτωλή γυναίκα έρανε τον Κύριο με το βαρύτιμο μύρο στο σπίτι του Σίμωνα του λεπρού³⁹⁸. Η πράξη αυτή αποτελεί προοίμιο του αγίου μύρου με το οποίο θα χρισθεί η αγία τράπεζα στη συνέχεια, αλλά αποτελεί και μια συμβολική πράξη της προετοιμασίας του νεκρού σώματος του Χριστού για την ταφή³⁹⁹. Για την πλύση της αγίας τράπεζας με οίνο και ροδόσταγμα κάνει λόγο και ο Νικόλαος Καβάσιλας⁴⁰⁰.

---

³⁹⁵ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε'», PG 150, στ. 632C-633A.

³⁹⁶ *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 53.

³⁹⁷ Γεν. ιδ',18.

³⁹⁸ Μτ. κστ',6-13.

³⁹⁹ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 316AB.

⁴⁰⁰ «διὰ τοῦτο πρὸ τοῦ θειοτάτου μύρου, ὁ τῷ θυσιαστηρίῳ τὴν ἐκ Θεοῦ χάριν οἶδε κομίζειν, τοῖς παρ' ἡμῖν εὐωδέσι μυρίζει τὴν τράπεζαν οἴνῳ καὶ μύρῳ...». Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε'», PG 150, στ. 633AB.

Μόλις τελειώσει η πλύση της αγίας τραπέζης με το ροδόσταγμα και την οινάνθη και αφού σκουπιστεί καλά με τα αντιμίτσια, οι ιερείς πηγαίνουν στον επίσκοπο το αγγείο με το άγιο μύρο για να χρίσει την πλάκα και τους κίονες της αγίας τραπέζης. Ο επίσκοπος επιχέει το άγιο μύρο στην πλάκα της αγίας τραπέζης κάνοντας το σημείο του σταυρού σε τρία σημεία. Έναν στη μέση και από έναν δεξιά και αριστερά. Κάθε φορά που επιχέει το άγιο μύρο και κάνει το σημείο του σταυρού ο διάκονος εκφωνεί το «Πρόσχωμεν» ενώ ο επίσκοπος ψάλλει τρεις φορές το «Αλληλούια», όπως στο μυστήριο του βαπτίσματος. Στη συνέχεια αλείφει με τα χέρια του ολόκληρη την πλάκα της αγίας τραπέζης με το άγιο μύρο και σημειώνει το σημείο του σταυρού στους κίονες και στον κεντρικό στύλο λέγοντας το «ἰδοῦ δη τί καλὸν». Όταν ο επίσκοπος τελειώσει τη χρήση της αγίας τραπέζης με το άγιο μύρο, οι ιερείς του πηγαίνουν τα αντιμίτσια και με αυτά τη σκουπίζει.

Κατά τη διάρκεια της χρίσεως της αγίας τραπέζης με άγιο μύρο και όσο χρόνο διαρκεί αυτή η διαδικασία, οι χοροί ψάλλουν αργά και όσες φορές χρειαστεί τον ΡΜΒ' Ψαλμό. Μόλις ολοκληρωθεί η όλη τελετή ο επίσκοπος δοξολογώντας το όνομα της αγίας Τριάδος αναφωνεί: «Δόξα σοι, Ἁγία Τριάς ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν»⁴⁰¹.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας κάνουν λόγο για τη χρήση της αγίας τραπέζης με άγιο μύρο. Στα Αρεοπαγίτικα συγγράμματα γίνεται ειδική αναφορά στο θέμα αυτό. Στο έργο *Περί Εκκλησιαστικής Ιεραρχίας* διαβάζουμε πως το άγιο μύρο χρησιμοποιείται σε όλες τις αγιώτατες τελετές καθώς και στην αφιέρωση προσώπων και πραγμάτων⁴⁰². Ειδικά για τον καθαγιασμό της αγίας τράπεζας λέει πως αυτός ενεργείται σύμφωνα με τις αρμόδιες ιερές τελετουργίες και με βάση τη χρήση της με

---

⁴⁰¹ *Τάξις Εγκαινίων*, σσ. 53-54.

⁴⁰² Βλ. Διονυσίου Αρεοπαγίτου, «Περί Εκκλησιαστικής Ιεραρχίας», PG 3, στ. 472 κ. εξ.

το Άγιο Μύρο και τα αγιοπνευματικά χαρίσματα, με τα οποία αυτό είναι εφοδιασμένο⁴⁰³.

Ο Συμεών Θεσσαλονίκης λέει πως το άγιο μύρο είναι η σφραγίδα του Χριστού και η δωρεά του αγίου Πνεύματος. Για να ολοκληρωθεί ο καθαγιασμός της αγίας τραπέζης απαραίτητο είναι να αλειφθεί με άγιο μύρο. Επειδή η αγία τράπεζα εικονίζει τον Τάφο του Χριστού γι' αυτό επιχέεται με άγιο μύρο για να δεχτεί τη χάρη του αγίου Πνεύματος⁴⁰⁴. Επέρχεται σε αυτήν ο ίδιος ο Θεός και γίνεται εργαστήριο δωρημάτων του Αγίου Πνεύματος, διότι πάνω σε αυτήν τελούνται τα ιερά μυστήρια, χειροτονούνται οι ιερείς, καθαγιάζεται το άγιο μύρο, υπάρχει το ιερό ευαγγέλιο, τα άγια λείψανα των μαρτύρων της πίστεως και αποτελεί θρόνο της δόξης και κατοικητήριο του Θεού. Μνήμα, τάφος και ανάπαυση του Χριστού⁴⁰⁵. Ενώσω ο επίσκοπος χρίει την αγία τράπεζα με άγιο μύρο, ψάλλεται το «Άλληλούια». Το «Άλληλούια» είναι προφητικό άσμα που συμβολίζει την έλευση και αίνηση του Θεού. Επίσης δηλώνει την πρώτη και τη δεύτερη έλευση του Χριστού και την επιδημία του αγίου Πνεύματος στον κόσμο και την Εκκλησία. Ο επίσκοπος χρίει την αγία τράπεζα τρεις φορές κάνοντας το σημείο του σταυρού και την αλείφει ολόκληρη. Η πράξη αυτή, εφόσον γίνεται στο όνομα του Χριστού, δηλώνει τον ταφέντα Χριστό, τη χάρη του Αγίου Πνεύματος και καθιστά όλη την αγία τράπεζα ως εφάμιλλη του αγίου μύρου⁴⁰⁶.

Ο Νικόλαος Καβάσιλας σχολιάζοντας τη χρήση της αγίας τραπέζης με το άγιο μύρο λέει πως το άγιο μύρο έχει την ιδιότητα να φέρει στο θυσιαστήριο την από το Θεό θεία χάρη. Τη στιγμή που επιχέει το άγιο μύρο ψάλλει το «Άλληλούια» που είναι άσμα του χορού των ιερών προφητών και έχει πανάγιο όνομα. Άρα λοιπόν η δύναμη του

---

⁴⁰³ Βλ. Διονυσίου Αρεοπαγίτου, «Περί Εκκλησιαστικής Ιεραρχίας», PG 3, στ. 484B.

⁴⁰⁴ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 240A.

⁴⁰⁵ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 316CD.

⁴⁰⁶ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 316BD.

θυσιαστηρίου είναι το άγιο μύρο που εισάγει τον Ιησού και τα χαρίσματα του αγίου Πνεύματος⁴⁰⁷.

Μόλις ολοκληρωθεί η χρήση της αγίας τραπέζης με το άγιο μύρο και αφού σκουπιστεί καλά με τα αντιμίνσια, οι ιερείς τα μεταφέρουν από την αγία τράπεζα για να μπορέσει ο επίσκοπος να επικολλήσει στις τέσσερις γωνίες της αγίας τραπέζης τα ονόματα ή τις εικόνες των τεσσάρων ευαγγελιστών και αποστόλων, τα οποία είναι τυπωμένα πάνω σε λινό λευκό ύφασμα. Η επικόλληση γίνεται με κηρομαστίχη με την εξής σειρά. Πάνω αριστερά τοποθετείται ο ευαγγελιστής Μάρκος, ενώ κάτω αριστερά ο ευαγγελιστής Ματθαίος. Πάνω δεξιά ο ευαγγελιστής Λουκάς ενώ κάτω δεξιά ο ευαγγελιστής Ιωάννης. Αφού γίνεται η επικόλληση των ονομάτων των ιερών ευαγγελιστών στις τέσσερις γωνίες της αγίας τραπέζης, ο επίσκοπος στη συνέχεια τοποθετεί πάνω στην αγία τράπεζα ένα λευκό λινό ύφασμα το λεγόμενο κατασάρκιο.

Το κατασάρκιο απλώνεται πάνω στην αγία τράπεζα και δένεται σταυροειδώς από κάτω στον κεντρικό κίονα της αγίας τραπέζης και μένει εκεί μόνιμα. Σε περίπτωση που φθαρεί αντικαθίσταται από καινούργιο και τελείται ειδική ακολουθία. Όση ώρα γίνεται αυτή η πράξη από τον επίσκοπο, οι χοροί των ψαλτών ψάλλουν αντιφωνικά και αργά τον ΡΜΑ' Ψαλμό.

Ο επίσκοπος, στη συνέχεια, κατευθύνεται προς το χωνευτήρι του ναού ή σε κάποιο καθαρό αγγείο και ξεπλένει πολύ καλά τα χέρια του και τα σκουπίζει με πολύ προσοχή και ευλάβεια σε ένα καθαρό μαντήλι, δοξάζοντας το όνομα του Θεού λέγοντας: «Δόξα τῷ Θεῷ ἡμῶν εἰς τοὺς αἰῶνας»⁴⁰⁸. Στη συνέχεια ενδύει την αγία τράπεζα με το δεύτερο και λαμπρότερο κάλυμμα την ενδυτή ενώ οι χοροί ψάλλουν αντιφωνικά τον 92ο Ψαλμό. Πάνω από την ενδυτή τοποθετεί τα ιερά αντιμίνσια που είχε

---

⁴⁰⁷ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε'», PG 150, στ. 633C.

⁴⁰⁸ *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 54-56.

πριν καθαγιάσει και χρησιμοποιήσει και τα απλώνει σε όλη την επιφάνεια της αγίας τραπέζης. Πάνω από αυτά και στο κέντρο τοποθετεί το ειλητό μέσα στο οποίο βρίσκεται το ιερό αντιμίνσιο που θα μείνει στο νέο εγκαινιασμένο ναό. Ολοκληρώνοντας και αυτό το σημείο της ακολουθίας πάνω από το αντιμίνσιο του ναού ακουμπά το ιερό ευαγγέλιο και γίνεται ο ασπασμός από τον επίσκοπο και όλο τον ιερό κλήρο. Τελειώνοντας και τον ασπασμό, ο επίσκοπος εκφωνεί το: «Δόξα σοι άγια Τριάς ό Θεός ήμῶν»⁴⁰⁹.

Ο Συμεών Θεσσαλονίκης, σχολιάζοντας το σημείο αυτό της ακολουθίας των εγκαινίων για την επικόλληση των ονομάτων των τεσσάρων ευαγγελιστών, αναφέρει πως αυτό γίνεται, διότι η αγία τράπεζα εικονίζει όλη την Εκκλησία, η οποία συστήθηκε στα πέρατα του κόσμου με το ευαγγελικό κήρυγμα και με το λόγο της χάριτος του αγίου Πνεύματος. Το ύφασμα που χρησιμοποιείται για: α) τα τέσσερα τετράγωνα με τα ονόματα των ευαγγελιστών, β) το κατασάρκιο και γ) το ειλητό, είναι λινό, διότι προέρχεται από ένα φυτό καθαρό, αλλά και διότι τα δίκτυα των αλιέων αγίων αποστόλων ήταν και αυτά από λινό⁴¹⁰.

Ο Π. Τρεμπέλας, σχετικά με την επικόλληση των ονομάτων των ευαγγελιστών στις τέσσερις γωνίες της αγίας τραπέζης, λέει πως, σύμφωνα με έρευνα στους κώδικες που υπάρχουν, αρχικά επρόκειτο για τμήματα του υλικού που χρησιμοποιούσαν για να τυλίξουν τις προεξοχές των τεσσάρων κίωνων της αγίας τραπέζης, ώστε η κηρομαστίχη που θα χυθεί πάνω στους κίονες να μη χαθεί και πέσει στο πάτωμα και πατηθεί. Έτσι λοιπόν τα τέσσερα χαρτιά, και αργότερα υφάσματα, με τα ονόματα των ευαγγελιστών καθιερώθηκαν και δόθηκε και συμβολικός χαρακτήρας προς τιμήν των τεσσάρων ευαγγελιστών⁴¹¹.

---

⁴⁰⁹ Τάξις Εγκαινίων, σ. 56.

⁴¹⁰ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 316D-317A, 704D

⁴¹¹ Τρεμπέλα, ΜικρόνΕυχολόγιον, σ. 100.

Μετά την επικόλληση των τεσσάρων υφασμάτων με τα ονόματα των τεσσάρων ευαγγελιστών, ο επίσκοπος τοποθετεί το κατασάρκιο ή κατάσαρκα. Πρόκειται για ένα λευκό ύφασμα το οποίο απλώνεται σε όλη την επιφάνεια της αγίας τραπέζης είναι μόνιμο και δένεται σταυροειδώς στον κεντρικό κίονα της αγίας τραπέζης. Σε περίπτωση φθοράς ο επίσκοπος το αλλάζει με ειδική ακολουθία που υπάρχει στο Μέγα Ευχολόγιο *Τάξις περι τῆς αγίας τραπέζης ἥς τὰ ἄμφια διεφθάρησαν*⁴¹². Η πράξη αυτή παλαιότερα γινόταν την Μεγάλη Πέμπτη κατά τη διάρκεια μια ειδικής ακολουθίας αλλαγής και έκπλυσης της αγίας τραπέζης. Η ακολουθία αυτή που σήμερα έχει εκπέσει σε αχρησία βρίσκεται και αυτή στο ΜΕ και καλείται *Τάξις γινομένη τῇ αγία καὶ Μεγάλη Πέμπτη ἐν τῇ ἐκπλύσει τῆς αγίας τραπέζης*⁴¹³.

Τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες δεν υπήρχε το κατασάρκιο στην αγία τράπεζα με τη σημερινή του μορφή. Αρχικά υπήρχε ένα λινό λευκό ύφασμα σε σχήμα τραπεζομάντηλου, το οποίο ήταν στις διαστάσεις της αγίας τραπέζης και βρισκόταν πάντοτε τυλιγμένο και ανοιγόταν μόνο κατά τη διάρκεια της θείας ευχαριστίας. Για το ύφασμα αυτό αλλά και τη χρήση του την ώρα της λατρείας μια πρώτη πληροφορία έχουμε από το απόκρυφο βιβλίο των Πράξεων του Θωμά. Πρόκειται για ένα κείμενο (β' μισό του γ' αιώνα) που μας πληροφορεί ότι κατά τη διάρκεια της τελέσεως της θείας Ευχαριστίας απλωνόταν πάνω στην αγία τράπεζα μια σινδόνα που τοποθετούταν ο άγιος άρτος. Η σινδόνα αυτή λειτουργούσε ως προστατευτικό μέσο για τον τιθέμενο και προσφερόμενο άγιο άρτο⁴¹⁴. Για την ίδια τη σινδόνα κάνει λόγο και ο Ισίδωρος Πηλουσιώτης, τον 5^οαι.⁴¹⁵.

Ο Ισίδωρος εκτός από την ύπαρξη και τη λειτουργική χρήση της λευκής σινδόνας, μας πληροφορεί και για το συμβολικό χαρακτήρα που

---

⁴¹² Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 335.

⁴¹³ Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα*, σ. 332. Πρβλ. Φουντούλη, *Λειτουργική*, σ. 61.

⁴¹⁴ Βλ. Αγάθωνος, *Αντιμίνσιον*, σ. 78.

⁴¹⁵ Βλ. Ισιδώρου Πηλουσιώτου, «Επιστολαί», PG 78, στ. 264D-265A.

είχαν δώσει οι πατέρες της εκκλησίας. Η σινδόνα αυτή παρομοιάστηκε με τη λευκή σινδόνα που τύλιξε ο Ιωσήφ ο από Αριμαθαίας το πανακήρατο σώμα του Κυρίου κατά την αποκαθήλωση και τον ενταφιασμό στο κενό μνήμα. Άρα λοιπόν κατά τον ίδιο τρόπο και η λευκή σινδόνα που βρίσκεται στην αγία τράπεζα προστατεύει και περιβάλλει το σώμα του Ιησού δηλαδή τον προσφερόμενο άρτο της Θείας Ευχαριστίας. Την ίδια ερμηνεία δίνει και ο Συμεών Θεσσαλονίκης ακολουθώντας τον Ισίδωρο⁴¹⁶. Η ταύτιση της σινδόνας με το ειλητό οδήγησε στη μόνιμη τοποθέτησή της κατά τα εγκαίνια ενός νέου ναού στην αγία τράπεζα και στην απόδοση της ονομασίας κατασάρκιο.

Το ειλητό, το οποίο μέχρι τον 18^ο αι. χρησιμοποιούνταν κατά τη διάρκεια της θείας Λειτουργίας, διατήρησε το συμβολικό χαρακτήρα της λευκής σινδόνας του Ιωσήφ του από Αριμαθαίας και αυτό φαίνεται από τις μαρτυρίες⁴¹⁷ των Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, Σωφρονίου Ιεροσολύμων⁴¹⁸ και Συμεών Θεσσαλονίκης⁴¹⁹. Το ειλητό, από τον 18^ο αι. κ.εξ., έχασε το λειτουργικό του χαρακτήρα και αντικαταστάθηκε από το ιερό αντιμίνσιο. Σήμερα το ειλητό αποτελεί απλά ένα εξωτερικό κάλυμμα του αντιμινσίου και σε πολλούς ναούς δεν υπάρχει καθόλου.

Το ειλητό που βρίσκεται πάντοτε στην αγία τράπεζα τυλιγμένο και μέσα περιέχει και προστατεύει σήμερα το αντιμίνσιο, απλώνεται κατά τη διάρκεια της θείας λειτουργίας πριν από την πρώτη ευχή των πιστών και μαζεύεται ξανά μετά την ευχή της ευχαριστίας και πριν την απόλυση της θείας λειτουργίας και πάνω του τοποθετείται το ιερό ευαγγέλιο.

Το ειλητό ήταν πάντοτε απλό και ανεικόνιστο, αφού δεν έφερε ποτέ κάποια παράσταση ή επιγραφή και δεν γινόταν ποτέ καθαγιασμός του. Ο

---

⁴¹⁶ «Μετά δε τούς εὐαγγελιστὰς λεγομένους τὰ τέσσερα ταῦτα, τὸ κατασάρκα τίθεται, ὃ δηλοῖ τὴν σινδόνα ἐπὶ τῷ νεκρωθέντι δι' ἡμᾶς θείῳ σώματι». Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 317A. Πρβλ. και στ. 704D-705A.

⁴¹⁷ Βλ. Αγάθωνος, *Αντιμίνσιον*, σ. 81.

⁴¹⁸ Βλ. Σωφρονίου Ιεροσολύμων, «Λόγος», PG 87γ, στ. 3985B-4000D.

⁴¹⁹ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 317AB.

προορισμός του στη λατρεία ήταν πάντοτε συγκεκριμένος και ο συμβολικός του χαρακτήρας ακριβής. Αποτελεί ένα από τα ιερά και λειτουργικά υφάσματα της εκκλησίας μας.

Το πανάρχαιο λειτουργικό ύφασμα δεν διέσωσε, ούτε διατήρησε το χαρακτήρα του λόγω της συγχύσεώς του με το αντιμίνσιο. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα το ειλητό να χαθεί και το αντιμίνσιο από κινητό καθαγιασμένο θυσιαστήριο να γίνει ειλητό⁴²⁰. Η σημερινή κατάσταση, η οποία έχει απομακρυνθεί από τη σχετική παράδοση της Εκκλησίας, θέλει πολλές φορές το παλαιό, λευκό, λινό ειλητό να αντικαθίσταται από ύφασμα κόκκινου ή πορφυρού χρώματος.

Το δεύτερο κάλυμμα που τοποθετείται κατά τη διάρκεια της ακολουθίας των εγκαινίων στην αγία τράπεζα είναι η ενδυτή ή ενδύτιον ή επενδύτης ή τραπεζοφόρος ή αλουργίς. Σύμφωνα με μαρτυρίες από τα μέσα του Δ' αιώνα η ενδυτή γίνεται το δεύτερο κατά σειρά άμφιο της αγίας τραπέζης. Πρόκειται για ένα πολυτελέστατο κάλυμμα που κοσμεί το άγιο θυσιαστήριο.

Κατά τη βυζαντινή περίοδο την ενδυτή προσέφεραν στο ναό οι αριστοκρατικές οικογένειες, αλλά και ο ίδιος ο αυτοκράτορας. Η λαμπρότητα και η ιερότητα της ενδυτής επιτείνεται και από το γεγονός ότι η αλλαγή της κατά το Μέγα Σάββατο την ώρα των αναγνωσμάτων ήταν προνόμιο των αυτοκρατόρων, όπως επίσης και ο ασπασμός του ταβλίου, δηλαδή της παράστασης που υπήρχε στο κέντρο της ενδυτής. Η διακόσμηση της ενδυτής είχε κοσμικό ή θρησκευτικό χαρακτήρα. Στο κέντρο η διακόσμηση περιλάμβανε την παράσταση της Γέννησης και της Ανάστασης του Χριστού. Υπήρχαν και ενδυτές ανεικόνιστες, απλές, με ένα μόνο σταυρό. Στην ενδυτή σήμερα, εκτός από συμβολικές ή μη παραστάσεις και το σταυρό, απαντάται και η εικόνα του αγίου του ναού.

---

⁴²⁰ Βλ. Αγάθωνος, *Αντιμίνσιον*, σσ. 83-84.

Τα χρώματα της ενδυτής παλαιότερα ήταν δυο. Πορφυρό πένθιμο κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Τεσσαρακοστής και λευκό την πασχάλια περίοδο και το υπόλοιπο έτος⁴²¹. Η ενδυτή, σήμερα, μπορεί να λάβει και άλλες αποχρώσεις, όπως πράσινο, μαύρο, μπλε και κίτρινο, με ιδιαίτερο συμβολικό χαρακτήρα.

Η ενδυτή, σύμφωνα με τον Ψευδοσωφρόνιο συμβολίζει τον κόλπο της Θεοτόκου που ανατράφηκε ο άρτος της ζωής ο Ιησούς Χριστός⁴²². Ενώ κατά το Συμεών Θεσσαλονίκης η ενδυτή είναι λαμπρό και πολυτελείας άμφιο διότι είναι τύπος της δόξης του Θεού, επειδή το άγιο θυσιαστήριο είναι καθέδρα του Θεού. Επίσης συμβολίζει και τα λαμπρά ενδύματα του Ιησού κατά τη Μεταμόρφωση στο όρος Θαβώρ⁴²³.

Τα επόμενα δυο άμφια της αγίας τραπέζης μετά την ενδυτή είναι το ειλητό και το αντιμίνσιο. Το γεγονός ότι το πρώτο από αυτά δεν αναφέρεται σε καμία από τις έντυπες εκδόσεις είναι αποτέλεσμα της λανθασμένης εντύπωσης, αλλά και της σύγχυσης με το ιερό αντιμίνσιο.

Η αντικατάσταση του ειλητού με το αντιμίνσιο οδήγησε στην οριστική απώλεια του ειλητού και αποτελεί παρακμή και όχι λειτουργική εξέλιξη. Με τη νεότερη αυτή πράξη υποβιβάζεται ο ρόλος, ο σκοπός και ο θεολογικός συμβολισμός και των δυο ιερών αμφίων. Γι' αυτό θα πρέπει να γίνει διάκριση και διαχωρισμός των δυο αυτών λειτουργικών αμφίων και να επιστρέψει το καθένα στη σωστή λειτουργική χρήση του. Θα πρέπει να διατηρηθεί η παράδοση των πατέρων της Εκκλησίας και να απαγορευθεί η εισχώρηση νέων στοιχείων που δεν έχουν θέση στην παράδοση της Εκκλησίας.

---

⁴²¹ Βλ. Βλαχοπούλου, «Ενδυτή ή τραπεζοφόρος», σσ. 113-114.

⁴²² Βλ. Σωφρονίου Ιεροσολύμων, «Λόγος», PG 87γ, στ. 3985B.

⁴²³ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 317A, 704D-705A.

δ) Προσφορά θυμιάματος, χρίση με Άγιο Μύρο και φωταψία.

Ο επίσκοπος, στο τρίτο και τελευταίο τμήμα της ακολουθίας των εγκαινίων του ναού και πριν την έναρξη της πρώτης, πανηγυρικής Θείας Λειτουργίας, τελεί τρεις πράξεις. Αφού ολοκληρωθεί η ένδυση της αγίας τραπέζης και η προσκύνηση του ιερού ευαγγελίου από όλους τους ιερείς, ο αρχιερέας θυμιάζει όλον τον ιερό ναό. Αρχίζει πρώτα από την αγία τράπεζα την οποία θυμιάζει κυκλικά, μετά όλο το ιερό βήμα και τέλος το ναό και τους πιστούς που βρίσκονται εντός εκείνη τη στιγμή. Ενώ ο αρχιερέας θυμιάζει όλο το ναό, ο χορός των ψαλτών ψάλλει αντιφωνικά τον ΚΕ' Ψαλμό όσες φορές χρειαστεί.

Ο αρχιερέας, αφού ολοκληρώσει την προσφορά του θυμιάματος, επιστρέφει στο ιερό βήμα και παίρνει ένα καλάμι, στην άκρη του οποίου έχει τοποθετηθεί σπόγγος ποτισμένος με άγιο μύρο. Πρώτα χαράσσει το μονόγραμμα του Χριστού στη μεσαία κόγχη του ιερού βήματος και μετά προχωρά στα υπέρθυρα των υπολοίπων τριών πλευρών, αλλά και στους κίονες του ναού. Αφού ολοκληρωθεί και η χρίση του ναού με το άγιο μύρο ο αρχιερέας εκφωνεί: «Δόξα τῇ ἀγία καὶ παντοδυνάμω...»⁴²⁴. Ο διάκονος, στη συνέχεια, εκφωνεί τη μικρή συναπτή και ο αρχιερέας διαβάζει μεγαλοφώνως τις ευχές: «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν...» και «Εὐχαριστοῦμεν σοι Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν...». Μετά την εκφώνηση «Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν», γίνεται η ανάγνωση της αποστολικής περικοπής από την προς Εβραίους Επιστολή του αποστόλου Παύλου⁴²⁵ και η ευαγγελική περικοπή από το κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο⁴²⁶.

Μετά την ανάγνωση των ιερών αναγνωσμάτων, οι ιερείς πηγαίνουν στον αρχιερέα ένα καινούργιο κανδήλι, μια θρυαλίδα και λάδι. Ανάβει ο ίδιος το πρώτο καντήλι του ναού λέγοντας τρεις φορές τους

---

⁴²⁴ Τάξις Εγκαινίων, σ. 57.

⁴²⁵ Βλ. Εβρ. 3,1-3

⁴²⁶ Βλ. Ιω. 10,22-31. Πρβλ. και Τάξις Εγκαινίων, σ. 58-61.

πρώτους στίχους της Μεγάλης Δοξολογίας: «Δόξα σοι τῷ δείξαντι τὸ φῶς...».

Μετά το άναμμα της κανδήλας ο αρχιερέας βγάξει τη λευκή σινδόνα με την οποία ήταν περιβεβλημένος καθ' όλη την τελετή των εγκαινίων και επιτρέπει στους χριστιανούς να ανάψουν όλα τα κανδήλια του ναού και τα κεριά. Η λευκή σινδόνα του αρχιερέα κόβεται σε μικρά τεμάχια και μοιράζεται στους πιστούς για ευλογία από την καθιέρωση του νέου ναού. Οι ψάλτες ψάλλουν το ιδίόμελο του αγίου του ναού, των εγκαινίων, το τρισάγιο, το απολυτίκιο του ναού και των εγκαινίων, ενόσω γίνεται η διαδικασία της φωταψίας του ναού.

Η τελετή των εγκαινίων τελειώνει με την εκτενή δέηση από τον διάκονο και την απόλυση του αρχιερέα από την Ωραία Πύλη και ξεκινά η πρώτη πανηγυρική Θεία Λειτουργία, με τον επίσκοπο να εκφωνεί ο ίδιος το: «Εὐλογημένη ή βασιλεία». Στη Θεία Λειτουργία ψάλλονται τα αντίφωνα των εγκαινίων, ιερά αναγνώσματα ορίζει ο αρχιερέας, ανάλογα με την περίπτωση και ως Κοινωνικό ψάλλεται το «Κύριε ήγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου»⁴²⁷. Έτσι με την τέλεση της πρώτης πανηγυρικής θείας Λειτουργίας ολοκληρώνονται τα εγκαίνια και η τελετή καθιερώσεως του νέου ναού. Από τη στιγμή εκείνη μέχρι και τη συντέλεια του αιώνας ο ναός παραμένει ηγιασμένος χώρος και άγιο θυσιαστήριο του Θεού.

Ο Συμεών Θεσσαλονίκης, σχολιάζοντας την προσφορά θυμιάματος από τον αρχιερέα σε όλο το ναό, την αντιπαραβάλλει με τη θεία χάρη που εκχύθηκε από τον ουρανό σε όλον τον κόσμο μέσω του Χριστού⁴²⁸. Το θυμιάμα, επίσης, μεταδίδει την ευώδη χάρη του αγίου Πνεύματος. Ο Συμεών, σχετικά με τη χρήση του ναού με άγιο μύρο, αναφέρει πως αυτό γίνεται κατά μίμηση του Σωτήρα Χριστού, ο οποίος, λαμβάνοντας την

---

⁴²⁷ *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 61-64.

⁴²⁸ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 317C και 705D.

ανθρώπινη σάρκα, αγίασε με τη χάρη του όλο το ανθρώπινο γένος. Έτσι και το άγιο μύρο καθιστά όλο το ναό τέλειο και άγιο και δια του αγίου μύρου ο ναός γίνεται πλήρης δόξης, αγιασμού και χάριτος δια της επιφοιτήσεως του αγίου Πνεύματος. Αξιοσημείωτο είναι πως ο Συμεών περιγράφοντας την τυπική διάταξη της ακολουθίας μας λέει πως τη χρήση του ναού με άγιο μύρο κάνει δεύτερος αρχιερέας με εντολή του προεξάρχοντος αρχιερέα που τον ακολουθεί ενώ εκείνος προπορεύεται και θυμιάζει όλο το ναό.

Η σημερινή πράξη που αποτυπώνεται στην ειδική έκδοση της ακολουθίας των εγκαινίων της ΑΔ θέλει τον προεξάρχοντα αρχιερέα να τα τελεί όλα μόνος. Πρώτα τη θυμίαση του ναού και ύστερα τη χρήση με άγιο μύρο⁴²⁹. Αφού ολοκληρωθεί η θυμίαση και η χρήση του ναού με το άγιο μύρο, συνεχίζει ο Συμεών, ο αρχιερέας με τους ιερείς επιστρέφουν στο άγιο βήμα, κίνηση η οποία δηλώνει ότι ο Θεός είναι άναρχος και ατελεύτητος, αρχή και τέλος των πάντων⁴³⁰.

Ο Συμεών, συνεχίζοντας την ερμηνεία των επί μέρους μερών της ακολουθίας των εγκαινίων, λέει πως ο αρχιερέας επιστρέφει στο άγιο βήμα, αφού ολοκληρωθεί η θυμίαση όλου του ναού και η χρήση του με άγιο μύρο, αφήνει το θυμιατό, πλένει τα χέρια του και μπροστά στην αγία τράπεζα διαβάζει τις δύο τελευταίες ευχές των εγκαινίων: «Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς...» και «Εὐχαριστοῦμεν σοι...». Με τις δυο αυτές τελευταίες ευχές ευχαριστεῖ τον Τριαδικό Θεό διότι με τη χάρη του Θεού και την επιφοίτηση του αγίου Πνεύματος παραδίδεται ο ναός ως θυσιαστήριο άγιο, σκηνώμα θείο και θρόνος της δόξης του Θεού, όπου εκεί θα προσφέρονται οι δεήσεις των πιστών. Επίσης αναφέρεται και στο μέγα μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, το οποίο θα τελείται συνεχώς μέσα

---

⁴²⁹ *Τάξις Εγκαινίων*, σ. 57.

⁴³⁰ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 317D.

στο ναό⁴³¹. Στη συνέχεια αναφέρεται και στο άναμμα της κανδήλας από τον ίδιο τον αρχιερέα, ο οποίος την ανάβει πάνω στην αγία τράπεζα «εις τιμήν αὐτῆς» και επειδή η αγία τράπεζα έγινε θυσιαστήριο του Χριστού εικονίζει την εκκλησία, η οποία λάμπει με το φως της χάριτος⁴³². Ολοκληρώνοντας τη συμβολική του ερμηνεία ο Συμεών λέει πως ο επίσκοπος βγάζει τη λευκή σινδόνα διότι ολοκλήρωσε το μνῆμα του Χριστού που συμβολίζει η αγία τράπεζα και τα υπόλοιπα της ακολουθίας των εγκαινίων μπορεί να τελέσει με την αρχιερατική του στολή⁴³³.

Ο Νικόλαος Καβάσιλας για τη χρήση του ναού με άγιο μύρο παρατηρεί πως η δύναμη του θυσιαστηρίου είναι το άγιο μύρο διότι ο ναός θα είναι χώρος προσευχής. Ενώ για το άναμμα της πρώτης κανδήλας από τον επίσκοπο τη συνδέει με την παράδοση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας από τον Κύριο στους Αποστόλους το βράδυ του Μυστικού Δείπνου, τη συνδέει επίσης με την παραβολή της χαμένης δραχμής αλλά και με την κάθοδο του Χριστού στον Άδη και την παραμονή του εκεί, όπου γέμισε με φως ακόμη και τον κατασκότεινο Άδη. Άρα λοιπόν ο Χριστός είναι το φως και η Ανάσταση και η ζωή⁴³⁴.

ε) Ανάμνηση Εγκαινίων - Φωτοδρόμιο.

Με την τελετή των εγκαινίων ενός νέου ναού, αγιάζεται όχι μόνο ο ναός αλλά και οι πιστοί που αφιερώνουν το νέο ναό στη λατρεία του μόνου αληθινού Θεού. Παράλληλα με την ακολουθία - τελετή των εγκαινίων, στην εκκλησία υπάρχει και η ανάμνηση των εγκαινίων γνωστή ως "φωτοδρόμιο" όπως έχει επικρατήσει να λέγεται. Είναι μια τελετή, ένα έθιμο, το οποίο δυστυχώς μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης έχει ατονήσει.

---

⁴³¹ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 317D.

⁴³² Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 320AB.

⁴³³ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 320B.

⁴³⁴ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε΄», PG 150, στ. 636BD.

Με την ανάμνηση των εγκαινίων ενός ναού, κάθε χρόνο ξαναζούμε, θυμόμαστε και βιώνουμε το μεγάλο γεγονός των εγκαινίων⁴³⁵. Οι γιορτές και τα εγκαινία έχουν ως σκοπό την ανακαίνιση του ανθρώπου και αφού απορρίψει τον παλιό αμαρτωλό εαυτό του, στη συνέχεια να ζει μια νέα κατά Χριστό ζωή, όπως αναφέρει ο Γρηγόριος ο Θεολόγος⁴³⁶.

Οι χριστιανικές εορτές έχουν επηρεαστεί από το ιουδαϊκό εορτολόγιο και έχουν δανειστεί κάποια στοιχεία στα οποία έχει δοθεί χριστιανικό νόημα και περιεχόμενο. Έτσι και η καθιέρωση, ο εγκαινιασμός δηλ. ενός ναού, επηρεάστηκε από την ιουδαϊκή παράδοση. Εκτός όμως από τον εγκαινιασμό των ναών, η Εκκλησία συμπεριέλαβε στο εορτολόγιό της και μια άλλη ιουδαϊκή εορτή, την εορτή της ανάμνησης των εγκαινίων.

Στην Παλαιά Διαθήκη, συγκεκριμένα στο τέταρτο κεφάλαιο του Α' Μακκαβαίων, γίνεται περιγραφή για τα εγκαινία του ναού και του νέου θυσιαστηρίου που τελέστηκαν από τον Ιούδα το Μακκαβαίο το 164 π.Χ. Ο ναός επειδή είχε βεβηλωθεί από τον Αντίοχο Δ' τον Επιφανή και είχε μετατραπεί σε ειδωλολατρικό ναό αποκαταστάθηκε και εγκαινιάστηκε ξανά από τον Ιούδα το Μακκαβαίο επιστρέφοντας έτσι στη λατρεία του αληθινού Θεού⁴³⁷. Σύμφωνα με το παλαιδιαθηκικό κείμενο, τα εγκαινία έγιναν στις 25 του ιουδαϊκού μήνα Χασελεύ το 164 π.Χ. Τότε ο Ιούδας, τα αδέρφια του και όλη η ιουδαϊκή κοινότητα όρισαν να εορτάζονται με πανηγυρισμούς οι μέρες των εγκαινίων του θυσιαστηρίου τον ίδιο καιρό κάθε χρόνο για 8 ημέρες αρχίζοντας από τις 25 του μηνός Χασελεύ⁴³⁸. Η

---

⁴³⁵ Ο Γρηγόριος Θεολόγος στο λόγο του *Εἰς τὴν Καινὴν Κυριακὴν* σημειώνει τα εξής: «καὶ τοῦτο, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἐκάστης τοῦ ἐνιαυτοῦ περιτροπῆς τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐπαναγούσης, ἵνα μὴ ἐξίτηλα τῷ χρόνῳ γένηται τὰ καλά, μηδὲ παραρρῦη λήθης εὐθοῖς ἀμαυρούμενα». Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG 36, στ. 608A.

⁴³⁶ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG 36, στ. 613B.

⁴³⁷ Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα*, σ. 210.

⁴³⁸ Α' Μακ. δ', 52-61 "Καὶ ὤρθρισαν τὸ πρῶτῃ τῇ πέμπτῃ καὶ εἰκάδι τοῦ μηνός τοῦ ἐνάτου (οὗτος ὁ μὴν Χασελεύ) τοῦ ὀγδόου καὶ τεσσαρακοστοῦ καὶ ἑκατοστοῦ ἔτους καὶ ἀνήνεγκαν θυσίαν κατὰ τὸν νόμον ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῶν ὀλοκαυτωμάτων τὸ καινόν, ὃ ἐποίησαν.

25η μέρα του Χασελεύ αντιστοιχεί με τα μέσα του μηνός Δεκεμβρίου του ρωμαϊκού ημερολογίου. Η γιορτή της ανάμνησης των εγκαινίων γινόταν κάθε χρόνο, μέχρι την καταστροφή του ιουδαϊκού ναού το 70 μ.Χ. από τους Ρωμαίους.

Στην Καινή Διαθήκη, ο ευαγγελιστής Ιωάννης κάνει λόγο για την εορτή των εγκαινίων, στον εορτασμό της οποίας έλαβε μέρος και ο Ιησούς⁴³⁹. Ο ευαγγελιστής αναφέρει πως ήταν χειμώνας, όταν οι Ιουδαίοι εόρταζαν την ανάμνηση των εγκαινίων του Ναού τους.

Όλα αυτά τα στοιχεία από την ιουδαϊκή παράδοση επηρέασαν εξελικτικά τη χριστιανική λατρευτική πράξη στην καθιέρωση και τον εγκαινιασμό των χριστιανικών ναών. Σημαντική είναι όμως και η επίδραση στην καθιέρωση της ανάμνησης των εγκαινίων ενός ναού κάθε χρόνο με αρκετά στοιχεία από την ακολουθία των εγκαινίων.

Στο χριστιανικό εορτολόγιο έχουμε αρκετές αναφορές για ανάμνηση εγκαινίων ναού. Στα μηναία της Εκκλησίας - στα συναξάρια της ακολουθίας του όρθρου - συναντούμε συχνά την ανάμνηση των εγκαινίων κάποιου σημαντικού και περιώνυμου χριστιανικού ναού. Ο

Κατὰ τὸν καιρὸν καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν, ἐν ἧ ἔβεβήλωσαν αὐτὸ τὰ ἔθνη, ἐν ἐκείνῃ ἐνεκαινίσθη ἐν ᾧδαῖς καὶ κιθάραις καὶ κινύραις καὶ ἐν κυμβάλοις. Καὶ ἔπεσον πᾶς ὁ λαὸς ἐπὶ πρόσωπον καὶ προσεκύνησαν καὶ εὐλόγησαν εἰς οὐρανὸν τὸν εὐδοῦσαντα αὐτοῖς. Καὶ ἐποίησαν τὸν ἐγκαινισμὸν τοῦ θυσιαστηρίου ἡμέρας ὀκτώ καὶ προσήνεγκαν ὀλοκαντώματα μετ' εὐφροσύνης καὶ ἔθυσαν θυσίαν σωτηρίου καὶ αἰνέσεως. Καὶ κατεκόσμησαν τὸ κατὰ πρόσωπον τοῦ ναοῦ στεφάνοις χρυσοῖς καὶ ἀσπιδίσκαις καὶ ἐνεκαίνισαν τὰς πύλας καὶ τὰ παστοφόρια καὶ ἐθύρωσαν αὐτά. Καὶ ἐγενήθη εὐφροσύνη μεγάλη ἐν τῷ λαῷ σφόδρα, καὶ ἀπεστράφη ὄνειδος ἐθνῶν. Καὶ ἔστησεν Ἰούδας καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ πᾶσα ἡ ἐκκλησία Ἰσραὴλ, ἵνα ἄγωνται αἱ ἡμέραι ἐγκαινισμοῦ τοῦ θυσιαστηρίου ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν ἐνιαυτὸν κατ' ἐνιαυτὸν ἡμέρας ὀκτώ, ἀπὸ τῆς πέμπτης καὶ εἰκάδος τοῦ μηνὸς Χασελεύ, μετ' εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς. Καὶ ᾠκοδόμησαν ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὸ ὄρος Σιών, κυκλόθεν τείχη ὑψηλὰ καὶ πύργους ὀχυροὺς, μὴ ποτε παραγεννηθέντα τὰ ἔθνη καταπατήσωσιν αὐτά, ὡς ἐποίησαν τὸ πρότερον. Καὶ ἐπέταξεν ἐκεῖ δύναμιν τηρεῖν αὐτὸ καὶ ᾠχύρωσαν αὐτὸ τηρεῖν τὴν Βαιθούραν τοῦ ἔχειν τὸν λαὸν ὀχύρωμα κατὰ πρόσωπον τῆς Ἰουμαίας".

⁴³⁹ «Ἐγένετο δὲ τὰ ἐγκαίνια ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ χειμῶν ἦν καὶ περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Σολομῶντος». Ιω. ι',22-23.

Μανουήλ Γεδεών, στο έργο του *Χριστιανικό Εορτολόγιο* μας πληροφορεί για τριάντα δύο αναμνήσεις εγκαινίων ναού⁴⁴⁰.

Η πρώτη, όμως, και σημαντικότερη ανάμνηση εγκαινίων είναι εκείνη του ναού της Αναστάσεως του Χριστού στα Ιεροσόλυμα. Στις 13 Σεπτεμβρίου του έτους 335 ο Μέγας Κωνσταντίνος εγκαινιάζει το ναό. Από τότε και κάθε χρόνο γιόρταζαν την ημέρα αυτή στα Ιεροσόλυμα την ανάμνηση των εγκαινίων του ναού. Η γιορτή γρήγορα διαδόθηκε και σε άλλα μέρη εκτός των Ιεροσολύμων⁴⁴¹, καθιερώνοντας την ανάμνηση των εγκαινίων και άλλων σημαντικών ναών σε όλον τον κόσμο.

Η γιορτή και η ακολουθία των εγκαινίων του ναού της Αναστάσεως υπάρχει σε όλες τις εκδόσεις των Μηναίων της Εκκλησίας, παλαιές και νέες. Μάλιστα ψάλλεται σε όλους τους νέους ναούς κατά την ημέρα των εγκαινίων τους, αλλά και κατά την ημέρα της ανάμνησής τους. Για την ετήσια ανάμνηση των εγκαινίων του ναού της Αναστάσεως στα Ιεροσόλυμα αρκετές πληροφορίες μας δίνει η Αιθερία η Μαυριτανή στο "Οδοιπορικό" της⁴⁴². Όταν επισκέφτηκε τους Αγίους Τόπους το 380 μ.Χ. παρατήρησε ότι η επέτειος των εγκαινίων του ναού της Αναστάσεως εορταζόταν με την ίδια λαμπρότητα, όπως στις εορτές της Αναστάσεως και των Επιφανείων.

Η απόδοση, επίσης, της εορτής γινόταν μετά από 8 ημέρες όπως γίνεται με τις δεσποτικές και τις θεομητορικές εορτές⁴⁴³. Αφηγείται πως κατά την εορτή αυτή συνέρρεαν στα Ιεροσόλυμα πλήθος πιστών από διάφορα μακρινά μέρη, ακόμα και αναχωρητές μοναχοί από τη Μεσοποταμία, τη Συρία, την Αίγυπτο και από άλλες επαρχίες. Επίσης, κάνει λόγο και για το μεγάλο αριθμό επισκόπων που προσέρχονταν εκείνες τις μέρες στα Ιεροσόλυμα. Αναφέρει χαρακτηριστικά πως πάνω

---

⁴⁴⁰ Βλ. Γεδεών, *Βυζαντινόν Εορτολόγιον*, σ. 16 κ.εξ.

⁴⁴¹ Βλ. Φίλια, *Έννοια «όγδοης ημέρας»*, σ. 247.

⁴⁴² Βλ. Αιθερίας, *Οδοιπορικόν*, σσ. 227-228.

⁴⁴³ Βλ. Φίλια, *Έννοια «όγδοης ημέρας»*, σ. 245.

από πενήντα επίσκοποι έλαβαν μέρος στην εορτή της ανάμνησης των εγκαινίων κατά το 380⁴⁴⁴.

Για τη σημασία της εορτής και για τη λαμπρότητα του εορτασμού της από τους πιστούς κάνει λόγο και ο Σωζομενός στην *Εκκλησιαστική Ιστορία*. Μας πληροφορεί πως ο εορτασμός διαρκούσε 7 ημέρες και η συμμετοχή του κόσμου για να προσκυνήσουν την ανάμνηση του Πάθους του Κυρίου ήταν πολύ μεγάλη, όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά⁴⁴⁵. Επίκεντρο του επταήμερου εορτασμού ήταν η καθημερινή τέλεση της Θείας Λειτουργίας⁴⁴⁶.

Στο χριστιανικό εορτολόγιο απαντώνται και άλλες επέτειοι ανάμνησης εγκαινίων ναών: α) στις 23 Δεκεμβρίου εορτάζουμε την ανάμνηση των εγκαινίων του ναού της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη⁴⁴⁷, β) της Παναγίας των Χαλκοπρατείων στις 18 Δεκεμβρίου⁴⁴⁸, γ) του Αγίου Σάββα των Ιεροσολύμων στις 9 Δεκεμβρίου⁴⁴⁹, δ) των Αγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων "πλησίον του Χαλκού Τετραπύλου" στις 29 Δεκεμβρίου αλλά και αρκετών άλλων ναών⁴⁵⁰.

Η ημερομηνία μνήμης ορισμένων δεσποτικών και θεομητορικών εορτών οφείλεται στην ανάμνηση των εγκαινίων κάποιου ναού, στη μνήμη των οποίων αυτός ανοικοδομήθηκε. Αυτό συμβαίνει ελλείψει ικανών ιστορικών στοιχείων από τις πηγές, σχετικά με το πότε τα γεγονότα αυτά έλαβαν χώρα. Παραδείγματα αποτελούν α) η εορτή της Μεταμορφώσεως του Κυρίου στις 6 Αυγούστου και β) η Εορτή των Εισοδίων της Θεοτόκου στις 21 Νοεμβρίου.

---

⁴⁴⁴ Βλ. Αιθερίας, *Οδοιπορικόν*, σσ. 227-228 και Τρεμπέλα, *Μικρόν Ευχολόγιον* σ. 106-107.

⁴⁴⁵ Βλ. Ερμείου Σωζομενού, «Εκκλησιαστική Ιστορία II», PG 67, στ. 1008BC.

⁴⁴⁶ Βλ. Φίλια, *Έννοια «όγδοης ημέρας»*, σ. 245 και 247.

⁴⁴⁷ Βλ. Γεδεών, *Βυζαντινόν Εορτολόγιον*, σ. 203.

⁴⁴⁸ Βλ. Γεδεών, *Βυζαντινόν Εορτολόγιον*, σ. 202.

⁴⁴⁹ Βλ. Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα*, σ. 223.

⁴⁵⁰ Βλ. Γεδεών, *Βυζαντινόν Εορτολόγιον*, σ. 213.

Ο εορτασμός των Εισοδίων στις 21 Νοεμβρίου βασίζεται από πολλούς μελετητές στα εγκαίνια της λεγομένης "Νέας Εκκλησίας", στα Ιεροσόλυμα, από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό Α'. Ο ναός αυτός ήταν μια μεγαλοπρεπής βασιλική, η οποία οικοδομήθηκε στη νότια πλευρά του πάλαι ποτέ Ναού του Σολομώντος, αφιερώθηκε στη Θεοτόκο και εγκαινιάστηκε την 20η Νοεμβρίου του έτους 543. Τα εγκαίνιά του στάθηκαν αφορμή για την καθιέρωση του εορτασμού των Εισοδίων της Θεοτόκου στις 21 Νοεμβρίου, δεδομένης της γειτνίασης του ναού με τον χώρο που βρισκόταν ο εβραϊκός Ναός, αλλά και της ιδιαίτερης τιμής στο πρόσωπο της Θεοτόκου από τον παλαιστινό μοναχισμό⁴⁵¹. Παρόμοια ήταν και η διασύνδεση της εορτής των εγκαινίων του ναού της Αναστάσεως τη 13η Σεπτεμβρίου με την εορτή της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, η οποία εορτάζεται την επόμενη ημέρα. Η εορτή της Υψώσεως επεσκίασε, προοδευτικά, την εορτή των Εγκαινίων αντικαθιστώντας την σε λαμπρότητα⁴⁵². Για αυτές τις δυο εορτές κάνει λόγο και η Αιθερία στο Οδοιπορικό της⁴⁵³.

Όπως συμβαίνει με κάποιες από τις δεσποτικές και θεομητορικές εορτές, έτσι γίνεται και με τις μνήμες ορισμένων αγίων, των οποίων αγνοούμε την ακριβή ημερομηνία της κοιμήσεώς τους. Και στην περίπτωση αυτή η ημερομηνία κατά την οποία τελέστηκαν τα εγκαίνια ενός ναού προς τιμή τους αποτελεί και την αιτία για την ημερολογιακή καθιέρωση του εορτασμού της μνήμης τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η εορτή της Αποτομής της Τιμίας Κεφαλής του Προδρόμου, η οποία εορτάζεται κατά την 29η Αυγούστου από την Ορθόδοξο και τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Η ημερομηνία αυτή υπήρξε, αρχικά, επέτειος των εγκαινίων ναού προς τιμή του Προδρόμου, που βρισκόταν στην πόλη

---

⁴⁵¹ Βλ. Φίλια, *Θεομητορικές Εορτές*, σ. 59-60.

⁴⁵² Βλ. Φίλια, *Θεομητορικές Εορτές*, σ. 60-61.

⁴⁵³ Βλ. Αιθερίας, *Οδοιπορικόν*, σ. 225-226.

της παλαιάς Σαμάρειας και σύμφωνα με μαρτυρίες εκεί ήταν ο τάφος του αγίου⁴⁵⁴.

Στο βυζαντινό εορτολόγιο υπάρχει μια εορτή αναμνήσεως εγκαινίων με διαφορετικό χαρακτήρα. Τη δεύτερη Κυριακή του Πάσχα ή Αντίπασχα, όπως έχει επικρατήσει να λέγεται, εκτός από το γεγονός της Ψηλαφήσεως του Θωμά, διαβάζουμε στο Συναξάριο της ημέρας: «τὰ ἐγκαίνια ἐορτάζομεν τῆς Χριστοῦ Ἀναστάσεως»⁴⁵⁵. Στο σημείο αυτό αντιλαμβανόμαστε πως η συγκεκριμένη Κυριακή είναι ξεχωριστή. Αποτελεί την αφετηρία για τον εορτασμό ή την ανανέωση του εορτασμού - εγκαινιασμού της Αναστάσεως του Χριστού και όλων των πιστών συν αυτώ. Η Κυριακή αυτή είναι «ἡ πρώτη ὡς ἀρχὴ τῶν ἄλλων» και η ὄγδοη από το Πάσχα, η Ογδὴ εσχατολογική ημέρα. Ο Χριστός κατέστησε δια της Αναστάσεώς Του "καινοὺς ἀντὶ παλαιῶν" και "ἀντὶ φθαρτῶν, ἀφθάρτους" εγκαινίζοντας το Πνεῦμα του σε αυτούς. Τους κάλεσε να πολιτεύονται "ἐν καινότητι ζωῆς", όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά τα τροπάρια από τον κανόνα του ὁρθρου της ημέρας εκείνης⁴⁵⁶. Ἄλλωστε αυτό είναι και το πνευματικό νόημα των εγκαινίων⁴⁵⁷.

Ο Συμεὼν τονίζει, στη συνέχεια, πως η ανάμνηση των εγκαινίων σαν γεγονός είχε ατονήσει, ιδιαίτερα μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους. Ο ίδιος μάλιστα αγωνίστηκε πάρα πολύ ὥστε να διατηρηθεῖ και να συνεχιστεῖ η παράδοση της Εκκλησίας και να εορτάζονται κάθε χρόνο τα εγκαινία διότι, όπως αναφέρει είναι ἔργο θαυμαστό και αναγκαῖο για τη ζωή της

---

⁴⁵⁴ Βλ. Τρεμπέλα, *Μικρὸν Ευχολόγιον*, σ. 107

⁴⁵⁵ *Πεντηκοστάριον*, σ. 82.

⁴⁵⁶ Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα*, σ. 223.

⁴⁵⁷ Ὅπως διατυπώνεται στο δεύτερο στιχηρὸ ἰδιόμελο των εσπερίων της ακολουθίας των εγκαινίων του ναοῦ της Αναστάσεως: "ἐγκαινίεσθαι ἀδελφοῖ, καὶ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀποθέμενοι, ἐν καινότητι ζωῆς πολιτεύεσθαι...οὕτως ἐγκαινίεσθαι ἄνθρωπος, οὕτω τιμάται ἡ τῶν Ἐγκαινίων ἡμέρα". Β' Στιχηρὸ Ἰδιόμελο Εσπερίων ΙΓ' Σεπτεμβρίου. *Μηναῖον Σεπτεμβρίου*, σ. 205.

Εκκλησίας⁴⁵⁸. Συνέθεσε ειδικές ευχές για τη λιτανεία της ανάμνησης των εγκαινίων τριών μεγάλων ναών της Θεσσαλονίκης (Αγία Σοφία, Αχειροποίητος και Άγιος Δημήτριος), ενώ συνέταξε και μια γενική ευχή για την ανάμνηση των εγκαινίων των άλλων ναών. Επίσης μας δίδει και κάποιες λεπτομέρειες σχετικά με τον τρόπο τέλεσης της ακολουθίας της αναμνήσεως των εγκαινίων⁴⁵⁹.

Κάποια βασικά χαρακτηριστικά στοιχεία της ακολουθίας των εγκαινίων επαναλαμβάνονται και κατά την ημέρα της αναμνήσεως. Για παράδειγμα, η λιτανεία από τον παλαιό στο νέο ναό χωρίς τα ιερά λείψανα, το άνοιγμα των θυρών του ναού με το "Άρατε πύλας", η ειδική ευχή των εγκαινίων παραλλαγμένη, το άναμμα των καντηλιών και η τέλεση της Θείας Λειτουργίας με την οποία τελείωνε ο πανηγυρικός εορτασμός της ανάμνησης των εγκαινίων⁴⁶⁰.

Το γεγονός της ανάμνησης των εγκαινίων έχει χαρακτηριστεί και ως *Φωτοδρόμιο*, διότι επαναλαμβάνεται κατ' αυτό η τέλεση της φωταψίας του ναού. Ο επίσκοπος την ημέρα των εγκαινίων άναβε πρώτα την ακοίμητη κανδήλα του ιερού βήματος και έπειτα έδινε εντολή να ανάψουν και τα υπόλοιπα κανδήλια του ναού, όπως και κατά την ημέρα των εγκαινίων. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται *Φωτοδρόμιο*. Παράδειγμα ανάμνησης *Φωτοδρομίου* υπάρχει στο *Συναξάριο* της 22ας Δεκεμβρίου. Σε αυτό γίνεται λόγος για το φωτοδρόμιο του ναού της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη⁴⁶¹.

Όπως στην Ορθόδοξη έτσι και στη Ρωμαιοκαθολική εκκλησία, υπάρχουν στο εορτολόγιο μνήμες εγκαινίων πλειάδας σπουδαίων ναών. Για παράδειγμα, των βασιλικών του αγίου Ιωάννου του Λατερανού και

---

⁴⁵⁸ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 324D.

⁴⁵⁹ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 328AD. Πρβλ. Φουντούλη, *Λειτουργικό έργο*, σ. 53-65.

⁴⁶⁰ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 328A-329D.

⁴⁶¹ «Τῆ αὐτῆ ἡμέρᾳ, τὸ φωτοδρόμιον τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. τρέχοντα φῶτα σήμερον Ναοῦ κύκλῳ, δηλοῦσι φωτὸς εἰς τὸ πᾶν θείου δρόμον». *Μηναίον Δεκεμβρίου*, σ. 409.

του Αγίου Πέτρου Βατικανού στη Ρώμη, του Αγίου Παύλου έξω των τειχών, της Αγίας Μαρίας της Μείζονος και πολλών άλλων⁴⁶². Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία εορτάζει το γεγονός της αναμνήσεως των εγκαινίων των ναών -κυρίως των μεγάλων ναών- με τρόπο πανηγυρικό και μεγαλοπρέπεια, από τους πρώτους αιώνες μέχρι και σήμερα. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο εορτασμός διαρκεί επτά ημέρες όπως συνέβαινε και στην Ορθόδοξο Εκκλησία κατά τους πρώτους αιώνες.

Σήμερα τιμάται σε διάφορες περιοχές το γεγονός της ανάμνησης των εγκαινίων ενός ναού. Καλό θα ήταν η συνήθεια αυτή να επανέλθει σε χρήση και να εκδηλώνεται με τη δέουσα μεγαλοπρέπεια. Είναι αναγκαίο χρέος η αναβίωση αυτής της αρχαίας συνήθειας διότι, όπως μας λέει και ο Συμεών Θεσσαλονίκης, όλοι οι ναοί είναι ιεροί, θείοι, τάφοι και κατοικητήρια Χριστού⁴⁶³. Να ακολουθήσουμε ξανά την εκκλησιαστική παράδοση και το λειτουργικό τυπικό, τελώντας την ανάμνηση των εγκαινίων σύμφωνα με τους παλαιούς, χειρόγραφους, λειτουργικούς κώδικες και τα υπό των Αγίων Πατέρων παραδεδομένα.

---

⁴⁶² Βλ. Φουντούλη, «Εγκαινίων Ανάμνησις», στ. 323.

⁴⁶³ Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155, στ. 325D.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατακλείοντας την εξέταση της ακολουθίας των Εγκαινίων ναού μέσα από τη μελέτη των έντυπων εκδόσεών της οδηγούμαστε στα ακόλουθα συμπεράσματα:

α) Η τελετουργική πρακτική του καθαγιασμού νέου ναού δεν είναι πρωτοτυπία της Χριστιανικής Εκκλησίας. Ανάλογες τελετές υπήρχαν τόσο στην εβραϊκή λατρεία, όσο και στην εθνική λατρεία στην Αρχαία Ελλάδα. Η Παλαιά Διαθήκη καταγράφει τα εγκαινία του πρώτου Ναού των Ιεροσολύμων ή Ναού του Σολομώντα, του δευτέρου Ναού ή Ναού του Ζοροβάβελ, αλλά και τον τελετουργικό καθαρισμό του Ναού των Ιεροσολύμων από τους Μακκαβαίους, μετά τη βεβήλωσή του από τον Αντίοχο Δ' τον Επιφανή. Η Καινή Διαθήκη, αντίστοιχα, καταγράφει το περιστατικό της παρουσίας του Χριστού στην εορτή των Εγκαινίων του Ναού των Ιεροσολύμων.

β) Η Χριστιανική Εκκλησία προσέλαβε την αρχαιότατη πρακτική του καθαγιασμού του ιερού χώρου της λατρείας, καθιστώντας τον εγκαινιασμό του νέου ναού κομβικό σημείο για την ύπαρξη και την πορεία της εκκλησιαστικής κοινότητας. Η σταδιακή απομάκρυνση των μελών της Εκκλησίας από τον εβραϊκό Ναό είχε ως συνέπεια την τέλεση της λατρείας σε ιδιαίτερα οικήματα, τους ευκτήριους οίκους, οι οποίοι σταδιακά μετεξελίχθηκαν στη γνώριμη μορφή του χριστιανικού ναού. Η ύπαρξη χριστιανικών ναών ανέδειξε την αναγκαιότητα του εγκαινιασμού τους, ήδη από τον Δ' αι. κ. εξ.

γ) Ο καθαγιασμός του χριστιανικού ναού είχε ως αφορμή τη μελέτη της ακολουθίας των Εγκαινίων από Πατέρες της Εκκλησίας. Οι Ευσέβιος Καισαρείας, Γρηγόριος ο Θεολόγος, Νικόλαος Καβάσιλας και Συμεών Θεσσαλονίκης συνέταξαν έργα ή λόγους, στα οποία αναφέρονται σχετικά με την ακολουθία, με αφορμή τα εγκαινία συγκεκριμένων ναών ή

γενικότερα εξαιτίας της μελέτης της λειτουργικής πρακτικής των εγκαινίων.

δ) Οι έντυπες εκδόσεις της ακολουθίας των Εγκαινίων εμφανίζονται από τον 16^ο αι. Σημαντικότερες από αυτές είναι η έκδοση, η οποία βρίσκεται στο λειτουργικό βιβλίο του Μεγάλου Ευχολογίου (επιμέλεια Σ. Ζερβού), η έκδοση της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος και η έκδοση της Ιεράς Μονής Σίμωνος Πέτρως Αγίου Όρους, με επιμέλεια του Ιω. Φουντούλη. Οι τρεις ανωτέρω εκδόσεις είναι εν χρήσει στις ελληνόφωνες Εκκλησίες και αποτελούν τα βασικά λειτουργικά βοηθήματα για την καθιέρωση των νέων ναών.

ε) Οι εν χρήσει εκδόσεις της ακολουθίας των Εγκαινίων Ναού είναι σε γενικές γραμμές ομοιογενείς. Οι ανωτέρω εκδόσεις διαφέρουν σε επιμέρους σημεία της ακολουθίας, είκοσι στον αριθμό, χωρίς να διασαλεύεται η μορφή, η λειτουργικότητα και η θεολογία της ακολουθίας.

στ) Η ακολουθία των Εγκαινίων, σύμφωνα με τις έντυπες εκδόσεις, συνίσταται από τέσσερα, επιμέρους τελετουργικά στοιχεία. Αυτά είναι: 1. Καταμερισμός και λιτάνευση των ιερών λειψάνων, 2. Θυρανοίξια και κατάθεση των ιερών λειψάνων στην Αγία τράπεζα, 3. Πλύση, χρίση με άγιο μύρο και ένδυση της Αγίας Τράπεζας και 4. Προσφορά θυμιάματος, χρίση με άγιο μύρο και φωταψία του ναού.

ζ) Ο καθαγιασμός του Ναού συνεπάγεται και μερικές επιπλέον ιερές ακολουθίες και πρακτικές, οι οποίες σχετίζονται άμεσα με τον εγκαινιασμό του ναού και τη διευκόλυνση της τέλεσης της αναίμακτης ιερουργίας. Οι τελετές αυτές α) προηγούνται των εγκαινίων του ναού (τάξη θεμελίωσης ναού και χορήγησης σταυροπηγίου), β) τελούνται ταυτόχρονα ή και ανεξάρτητα από τον χρόνο των εγκαινίων του (καθαγιασμός των αντιμινσίων), γ) έπονται του καθαγιασμού του ναού και τον ανανεώνουν, σε περίπτωση που ο ναός έχει βεβηλωθεί. (ανάμνηση της τέλεσης των εγκαινίων του ναού ή Φωτοδρόμιο του ναού,

και ιερές ακολουθίες 1. επί σαλευθείση αγία τραπέζη, 2. εν τη εκπλύσει αγίας τραπέζης, 3. επί αγία τραπέζη ης τα άγια διεφθάρησαν και 4. επί βεβηλώσει ναού).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

- *Ιερατικόν* = -, *Ιερατικόν*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2009⁷.
- *Τάξις Εγκαινίων* = -, *Ακολουθία – Τάξις των Εγκαινίων Ναού*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2007⁶.
- Αρχιερατικόν* = *Αρχιερατικόν*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2014³.
- Αθανασίου Αλεξανδρείας, «Απολογία», PG 25 = Αθανασίου Αλεξανδρείας, «Απολογία προς τον βασιλέα Κωνσταντίον», PG 25, στ. 596A-641D.
- Αιθερίας, *Οδοιπορικόν* = Αιθερίας, *Οδοιπορικόν εις το Σινά και τους Αγίους Τόπους*, εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια υπό Αρχιμανδρίτου Νικοδήμου ηγουμένου Ι.Μ. Χρυσοποδαρίτισης Νεζερών, εκδ. Τήνος, Αθήνα 2007².
- Βασιλείου του Μεγάλου, «Επιστολή ΡΙΖ'», PG 32 = Βασιλείου του Μεγάλου, «Επιστολή ΡΙΖ': Αμφιλοχίω περί κανόνων», PG 32, στ. 793B-809A.
- Βασιλείου του Μεγάλου, «Κατά μεθύντων», PG 31 = Βασιλείου του Μεγάλου, «Ομιλία ΙΔ': Κατά μεθύντων», PG 31, στ. 444D-464A.
- Βασιλείου του Μεγάλου, «ΚΗ' Ψαλμός», PG 29β = Βασιλείου του Μεγάλου, «Ομιλία εις τον ΚΗ' Ψαλμόν», PG 29β, στ. 280D-305B.
- Βασιλείου του Μεγάλου, «Πρόσεχε σεαυτώ», PG 31 = Βασιλείου του Μεγάλου, «Ομιλία εις το Πρόσεχε σεαυτώ», PG 31, στ. 197C-217B.
- Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, «Ιστορία Εκκλησιαστική», PG 98 = Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, «Ιστορία Εκκλησιαστική και Μυστική Θεωρία», PG 98, στ. 384B-453B.
- Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ'», PG 3 = Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΜΔ', Εις τήν καινήν Κυριακήν», PG 36, στ. 608A-621A.

- Γρηγορίου Νύσσης, «Εἰς τὸν βίον Γρηγορίου», *PG* 46 = Γρηγορίου Νύσσης, «Εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ», *PG* 46, στ. 893A-957D.
- Γρηγορίου Παλαμά, «Ομιλία Γ'», *PG* 151 = Γρηγορίου Παλαμά, «Ομιλία Γ'», *PG* 151, στ. 112B-124D.
- Γρηγορίου Παλαμά, «Ομιλία Κ'», *PG* 151 = Γρηγορίου Παλαμά, «Ομιλία Κ'», *PG* 151, στ. 266A-273D.
- Γρηγορίου Παλαμά, «Ομιλία ΛΣΤ'», *PG* 151 = Γρηγορίου Παλαμά, «Ομιλία ΛΣΤ'», *PG* 151, στ. 449A-460C.
- Διονυσίου Αρεοπαγίτου, «Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας», *PG* 3 = Διονυσίου Αρεοπαγίτου, «Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας», *PG* 3, στ. 369-584D.
- Επιφανίου Κωνσταντίας, «Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν», *PG* 43 = Επιφανίου Κωνσταντίας, «Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν», *PG* 43, στ. 237A-293A.
- Ερμείου Σωζομενοῦ, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία II», *PG* 67 = Ερμείου Σωζομενοῦ, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία», lib. II, *PG* 67, στ. 929B-1032C.
- Ερμείου Σωζομενοῦ, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία III», *PG* 67, Ερμείου Σωζομενοῦ, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία», lib. III, *PG* 67, στ. 1033A-1109B.
- Ευσεβίου Καισαρείας, «Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου», *PG* 20 = Ευσεβίου Καισαρείας, «Εἰς τὸν Βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου τοῦ Βασιλέως, Λόγος Δ'», *PG* 20, στ. 1149B-1229B.
- Ευσεβίου Καισαρείας, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Η'», *PG* 20 = Ευσεβίου Καισαρείας, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, βιβλ. Η'», *PG* 20, στ. 737A-796C.
- Ευσεβίου Καισαρείας, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Γ'», *PG* 20 = Ευσεβίου Καισαρείας, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, βιβλ. Γ'», *PG* 20, στ. 841A-904D.

- Ζερβού, *Ευχολόγιον το Μέγα* = Ζερβού Σπ. (επιστασία), *Ευχολόγιον το Μέγα της κατά Ανατολάς Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, εκδ. οίκος Αστήρ, Αθήναι 2008⁵.
- Θεοδώρου Στουδίτου, «Επιστολή Μ'», PG 99 = Θεοδώρου Στουδίτου, «Επιστολαί. Βιβλίον Πρώτον. Επιστολή Μ': Ναυκρατίω τέκνω», PG 99, στ. 1049D-1057D.
- Ισιδώρου Πηλουσιώτου, «Επιστολαί», PG 78 = Ισιδώρου Πηλουσιώτου, «Επιστολαί, lib. I, Επιστολή ΡΚΓ: Δωροθέω Κόμητι», PG 78, στ. 264D-265A.
- Ιωάννου του Δαμασκηνού, «Λόγος εις την κοίμησιν της Θεοτόκου», PG 96 = Ιωάννου του Δαμασκηνού, «Λόγος δεύτερος εις την ένδοξον κοίμησιν της παναγίας Θεοτόκου και αειπαρθένου Μαρίας», PG 96, στ. 721B-753A.
- Ιωάννου του Δαμασκηνού, «Λόγος εις το γενέσιον της Θεοτόκου», PG 96 = Ιωάννου του Δαμασκηνού, «Λόγος εις το γενέσιον της υπεραγίας Δεσποίνης ημών Θεοτόκου», PG 96, στ. 680C-697A.
- Ιωάννου του Χρυσοστόμου, «Ομιλία Γ'», PG 62 = Ιωάννου του Χρυσοστόμου, «Υπόμνημα εις την προς Εφεσίους Επιστολήν, Ομιλία Γ'», PG 62, στ. 75-80.
- Ιωάννου του Χρυσοστόμου, «Ομιλία ΑΒ'», PG 57 = Ιωάννου του Χρυσοστόμου, «Υπόμνημα εις τον Άγιον Ματθαίον τον Ευαγγελιστήν, Ομιλία ΑΒ'», PG 57, στ. 377-388.
- Κυρίλλου Ιεροσολύμων, «Κατήχησις ΙΣΤ'», PG 33 = Κυρίλλου Ιεροσολύμων, «Κατήχησις ΙΣΤ' Φωτιζομένων», PG 33, στ. 917A-965B.
- Μαξίμου, «Μυσταγωγία», PG 91 = Μαξίμου του Ομολογητού, «Μυσταγωγία, Περί του τίνων σύμβολα τα κατά την Αγίαν Εκκλησίαν επί της συνάξεως τελούμενα καθέστηκε», PG 91, στ. 657C- 717D.

Ματθαϊάκη, *Ευχολόγιον* = Ματθαϊάκη Τιμοθέου, *Εγκόλπιον Ευχολόγιον*, εν Αθήναις 1985².

Μηναίον Δεκεμβρίου = *Μηναίον Δεκεμβρίου*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2000.

Μηναίον Νοεμβρίου = *Μηναίον Νοεμβρίου*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Εν Αθήναις 1993.

Μηναίον Σεπτεμβρίου = *Μηναίον Σεπτεμβρίου*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Εν Αθήναις 1993.

Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece*, editio vicesima seprima revisa, Deutsche Bibelgesellschaft.

Νικολάου Καβάσιλα, «Λόγος Ε΄», PG 150 = Νικολάου Καβάσιλα, «Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, Λόγος Ε΄», PG 150, στ. 625-636.

Παρακλητική = *Παρακλητική*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήναι 1994.

Parenti - Velkovska, *Eucologio Barberini* = Parenti St. - Velkovska El. (επιμ.), *L' Eucologio Barberini Gr 336*, Biblioteca "Ephemerides Liturgicae", Edizioni Liturgiche, Roma 1995.

Πεντηκοστάριον = *Πεντηκοστάριον*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήναι 1994.

Rahlfs A.-Hanhart R., *Septuaginta id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, editio altera, Deutsche Bibelgesellschaft.

Ράλλη- Ποτλή, *Σύνταγμα* = Ράλλη Α. Γ.- Ποτλή Μ., *Σύνταγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων των τε Αγίων και Πανευφήμων Αποστόλων, και των Ιερών Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων, και των κατά μέρος Αγίων Πατέρων, τ. Β΄, Εκ της Τυπογραφίας Γ. Χαρτοφύλακος, Αθήνησιν 1852.*

Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος», PG 155 = Συμεών Θεσσαλονίκης, «Διάλογος εν Χριστώ κατά πασών των αιρέσεων και περί της μόνης πίστεως του Κυρίου και Θεού και Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού, των

ιερών τελετών τε και μυστηρίων πάντων της Εκκλησίας», PG 155, στ. 33-696.

Σωκράτους Σχολαστικού, «Εκκλησιαστική Ιστορία», PG 67 = Σωκράτους Σχολαστικού, «Εκκλησιαστική Ιστορία», lib. II, PG 67, στ. 184-365A.

Σωφρονίου Ιεροσολύμων, «Λόγος», PG 87γ = Σωφρονίου Ιεροσολύμων, «Λόγος περιέχων την εκκλησιαστικήν άπασαν ιστορίαν και λεπτομερή αφήγησιν πάντων των εν τη θεία ιερουργία τελουμένων», PG 87γ, στ. 3981B-4001B.

Τριώδιον = Τριώδιον, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήναι 1994.

Φουντούλη, *Ευχολόγιον Δ'* = Φουντούλη Ιω. Μ. (επιμ.), *Ευχολόγιον*, τ. Δ': *Εγκαινιαστικόν*, εκδ. Ιεράς Μονής Σίμωνος Πέτρας, Άγιον Όρος 2006².

Φουντούλη, *Τάξις επί θεμελίω* = Φουντούλη Ιω. Μ., *Τάξις γινομένη επί θεμελίω Εκκλησίας*, σειρά Κείμενα Λειτουργικής, αρ. 7, Θεσσαλονίκη 1978².

Φωτίου, «Αμφιλόχεια» = Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως, «Τα Αμφιλόχεια», Ερωταποκρίσεις PMB'-TKΘ', *Απαντα τα Έργα ΕΠΕ*, τ. 3, Θεσσαλονίκη 2001.

Ωριγένους, «Περί εϋχῆς», PG 11 = Ωριγένους, «Περί εϋχῆς», PG 11, στ. 552-553.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Αγάθωνος, *Αντιμίνσιο*= Αγάθωνος Παρ. Σ., *Το Αντιμίνσιον· Συμβολή εις την μελέτην της λατρείας της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας*, Διατριβή επί διδακτορία, εκδ. Μουσείου Ι. Μ. Κύκκου, Λευκωσία 2003.

Αγουρίδη, *Ιστορία* = Αγουρίδη Σ., *Ιστορία των Χρόνων της Καινής Διαθήκης*, εκδόσεις Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 2001.

- Albetz, *Ιστορία Ισραήλ* = AlbetzR., *Ιστορία της Θρησκείας του Ισραήλ*,
Μετάφρ. Πολυξένη Αντωνοπούλου, εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 2006.
- Αντουράκη, *Χριστιανική Αρχαιολογία* = Αντουράκη Γ., *Χριστιανική
Αρχαιολογία και Επιγραφική*, τ. Α', Αθήνα 2003⁶.
- Βασιλειάδη, *Παλαιά Διαθήκη* = Βασιλειάδη Ν.Π., *Η Παλαιά Διαθήκη*, τ. Α'
Γένεσις, , εκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο ΣΩΤΗΡ», Αθήναι 2004⁹.
- Βέλλα, *Αρχαιολογία* = Βέλλα Β. Μ., *Εβραϊκή Αρχαιολογία*, εκδ.
Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1996³.
- Βλαχοπούλου, «Ενδυτή ή τραπεζοφόρος» = Βλαχοπούλου Ελ., «Ενδυτή ή
τραπεζοφόρος», *ΜΟΧΕ* 7 (2012), σσ. 113-114.
- Γεδεών, *Βυζαντινόν Εορτολόγιον* = Γεδεών Μ., *Βυζαντινόν Εορτολόγιον*,
Κωνσταντινούπολη αωλθ'.
- Γεωργίου, «Ακολουθία Εγκαινίων Ναού» = Γεωργίου Κ., «Η Ακολουθία
των Εγκαινίων του Ναού κατά τους Κώδικες του ΧΙ αιώνα ΓΒΙ 249
και ΓΒΙΙ 319 της Μονής Κρυπτοφέρρης», *Γρηγόριος Παλαμάς*, 67
(1984), σ. 166-180.
- Γεωργούλη, «Ναός», = Γεωργούλη Κ. Δ., «Ναός (Θρησκευσιολογία)», *ΘΗΕ*, 9
(1966), σσ. 297-301.
- Γκιολέ, *Παλαιοχριστιανική τέχνη* = Γκιολέ Ν., *Παλαιοχριστιανική τέχνη*,
Ναοδομία, εκδ. Γκέλμπεσης, Αθήνα 1998².
- Γουλούλη, «Ρωμαϊκές Εορτές» = Γουλούλη Σ., «Ρωμαϊκές Εορτές και
Εγκαίνια Χριστιανικών Ναών», *Κληρονομία*, 34 (2002), σ. 53-79.
- Ζάρρα, *Ιστορία Εποχής* = Ζάρρα Κ. Θ., *Ιστορία της Εποχής της Καινής
Διαθήκης*, εκδ. Έννοια, Αθήνα 2005.
- Θεοδώρου, «Αντιμίνσιον» = Θεοδώρου Ευάγγ., «Αντιμίνσιον
(Λειτουργική)», *ΘΗΕ*, 2 (1963), σσ. 870.
- Θεοδώρου, «Ευχολόγιο – Ιστορικά στοιχεία» = Θεοδώρου Ε., «Ευχολόγιο –
Ιστορικά στοιχεία», *ΜΟΧΕ*, 7 (2012), σ. 416-417.

- Θεοδώρου, *Μαθήματα* = Θεοδώρου Ευ., *Μαθήματα Λειτουργικής*, τ. Α', Αθήναι 1993⁶.
- Καλεώδη, *Κώδιξ Τάξεως και Εθιμοτυπίας* = Καλεώδη Π. Ιωσ. (επιμέλεια), *Κώδιξ ειδικών θεμάτων Εκκλησιαστικής Τάξεως και Εκκλησιαστικής Εθιμοτυπίας, κατά τα εν τη Εκκλησία της Ελλάδος κυρίως ισχύοντα*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήναι 2009².
- Καλλινίκου, *Χριστιανικός Ναός* = Καλλινίκου Κ., *Ο Χριστιανικός Ναός και τα Τελούμενα εν αυτώ*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1969.
- Καραϊσαρίδη, *Χριστιανικός Ναός* = Καραϊσαρίδη Κ., *Ο Χριστιανικός Ναός: Λειτουργική και Θεολογική Θεώρηση*, εκδ. Αθως, Αθήνα 2007.
- Koch, *Προφήτες* = Koch Κ., *Οι Προφήτες* (Μετάφρ. Πολυξένη Αντωνοπούλου), εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 2009.
- Κολιτσάρα, *Λεξικόν* = Κολιτσάρα Ιω., *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν της Αγίας Γραφής*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «ΖΩΗ», Αθήναι 1975.
- Κουμαριανού, «Αντιμίνσιο» = Κουμαριανού Θεοδ., «Αντιμίνσιο», *ΜΟΧΕ*, 3 (χ.χ.), σ. 11-12.
- Krautheimer, *Αρχιτεκτονική* = Krautheimer R., *Παλαιοχριστιανική και Βυζαντινή Αρχιτεκτονική*, Μετάφραση: Φανή Μαλλούχου-Τουφάνο, έκδ. Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2006.
- Κωνσταντίνου, *Λεξικόν* = Κωνσταντίνου Γ., *Λεξικόν των Αγίων Γραφών*, εν Αθήναις 1973.
- Μαντζουνέα, «Ανακήρυξις Αγίου» = Μαντζουνέα Ευ., «Ανακήρυξις Αγίου», *Εκκλησία*, ΝΘ' (1982), σ. 85-89 και ανάπτυπο: Μαντζουνέα Ευ. Κ., *Η αγιότης του Συμεών Θεσσαλονίκης*, Ανάτυπον εκ του περιοδικού «Εκκλησία», Αθήναι 1982.
- Ματζουνέα, *Μεγαλείο* = Ματζουνέα Ευ. Κ., *Το Μεγαλείο του Ορθοδόξου Χριστιανικού Ναού*, Αθήναι 1983.
- Ματζουνέα, *Τελετουργική* = Ματζουνέα Ευ., *Τελετουργική*, Αθήνα 1990

- Μεταλληνού, *Θεολογική Μαρτυρία* = Μεταλληνού Γ. Δ., *Η Θεολογική Μαρτυρία της Εκκλησιαστικής Λατρείας*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1996².
- Μουτζούρη, «Σταυροπηγιον» = Μουτζούρη Ιω., «Σταυροπηγιον», *ΘΗΕ*, 11 (1967), στ. 411.
- Μπαμπινιώτη, *Λεξικό* = Μπαμπινιώτη Γ., *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*, εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 2012⁴.
- Μπιλάλη, *Ευχολόγιον το Μέγα* = Μπιλάλη Δ. (επιμέλεια), *Ευχολόγιον το Μέγα*, εκδ. Παπαδημητρίου, Αθήνα 2014.
- Οικονόμου, *Αρχαιολογία* = Οικονόμου Ηλ.Β., *Αρχαιολογία και Θεσμολογία της Βιβλικής Παλαιστίνης*, Αθήνα 2004.
- Ολυμπίου, *Χώροι και Ναοί* = Ολυμπίου Ν.Π., *Προϊσραηλιτικοί Ιεροί Χώροι και Ναοί εις την Παλαιστίνην: Χώροι Συνεχούς Ναοδομίας*, Αθήναι 1984.
- Ζηζιούλα, *Ενότης Εκκλησίας* = Ζηζιούλα Ιωάννου Δ., *Η Ενότης της Εκκλησίας εν τη Θεία Ευχαριστία και τω Επισκόπω κατά τους τρεις πρώτους αιώνας, Διατριβή επί Διδακτορία*, εκδ. Γρηγόρη, Εν Αθήναις 1990².
- Πανώτη, «Αντιμίνσιον» = Πανώτη Αρ., «Αντιμίνσιον (Εικονογραφία)», *ΘΗΕ*, 2 (1963), στ. 873.
- Παπαγιάννη, *Σύστημα Τυπικού* = Παπαγιάννη Κων., *Σύστημα Τυπικού των ιερών ακολουθιών του όλου ενιαυτού*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2006.
- Παπαδόπουλου, *Πατρολογία* = Παπαδόπουλου Στ., *Πατρολογία*, τ. Β', εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1999².
- Provan κ.α., *Biblical History* = Provan I. – Long V. Ph.–Longman III Tr., *A Biblical History of Israel*, Westminster John Knox Press, Kentucky 2003.
- Σκαλτσή, «Άρατε πύλας» = Σκαλτσή Π., «Άρατε πύλας οι άρχοντες υμών», *ΜΟΧΕ*, 3 (χ.χ.), σ. 222-223.

- Σκαλτσή, «Ευχολόγιο – Γενικά» = Σκαλτσή Π., «Ευχολόγιο – Γενικά», *ΜΟΧΕ*, 7 (2012), σ. 415-416.
- Σκαλτσή, «Λατρεία Τουρκοκρατία» = Σκαλτσή Π. Ι., «Η Ορθόδοξη Λατρεία κατά την Τουρκοκρατία», *Πρόσωπα και σταθμοί, ορόσημα στη διαμόρφωση της Θείας Λατρείας, Πρακτικά ΙΒ' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων, Σειρά Ποιμαντική Βιβλιοθήκη*, αρ. 28, Αθήνα 2014, σ. 395-454.
- Σκάρα, «Ναός», *ΛΒΘ* = Σκάρα Μ., «Ναός», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 1980.
- Σταματάκου, *Λεξικό* = Σταματάκου Ιω., *Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*, εκδ. Φοίνιξ, χ.χ. χ.τ.,
- Σμέμαν, *Ευχαριστία* = Σμέμαν ΑΛ., *Ευχαριστία: Το μυστήριο της Βασιλείας*, μτφρ. Ιωσ. Ροϊλίδη, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2011.
- Τρεμπέλα, «Εγκαίνια» = Τρεμπέλα, «Εγκαίνια», *ΜΕΕ*, Θ' (1929), σ. 659.
- Τρεμπέλα, *Ευχολόγιον* = Τρεμπέλα Παν. Ν., *Μικρόν Ευχολόγιον*, τ. Β': *Ακολουθία και τάξεις Αγιασμού υδάτων, Εγκαινίων, Όρθρου και Εσπερινού κατά τους εν Αθήναις ιδία Κώδικας*, εκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο ΣΩΤΗΡ», Αθήναι 1998².
- Φειδά, *Ιστορία* = Φειδά Βλ. Ιω., *Εκκλησιαστική Ιστορία*, τ. Α', Αθήνα 1997³.
- Φίλια, *Έννοια «όγδοης ημέρας»* = Βλ. Φίλια Γ. Ν., *Η έννοια της «όγδοης ημέρας» στη λατρεία της ορθόδοξης εκκλησίας. Συμβολή στην ιστορία και θεολογία της λατρείας*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2001.
- Φίλια, *Θεομητορικές Εορτές* = Φίλια Γ., *Οι Θεομητορικές Εορτές στη Λατρεία της Εκκλησίας*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2002
- Φίλια, *Λειτουργική* = Φίλια Γ.Ν., *Λειτουργική*, τ. Α', εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2006.
- Φίλια, «Το Βαρβερινόν Ευχολόγιον 336» = Φίλια Γ. Ν., «Το Βαρβερινόν Ευχολόγιον 336», *Θεολογία*, 61 (1990), σ. 396-416.

- Φούντα, *Ερμηνεία Β'* = Φούντα Ι., *Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης, τ. Β' Έξοδος*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήναι 2005.
- Φούντα, *Ερμηνεία Δ'* = Φούντα Ι., *Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης, τ. Δ' Αριθμοί*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήναι 2006.
- Φουντούλη, «Ανοιξία» = Φουντούλη Ιω., «Ανοιξία ή Θυρανοιξία», *ΘΗΕ*, 2 (1962), στ. 849-850.
- Φουντούλη, «Εγκαίνια» = Φουντούλη Ιω., «Εγκαίνια», *ΘΗΕ*, 5 (1963), στ. 319-323.
- Φουντούλη, «Εγκαινίων Ανάμνησις» = Φουντούλη Ιω., «Εγκαινίων Ανάμνησις», *ΘΗΕ* 5 (1964), στ. 323-324.
- Φουντούλη, *Λειτουργική* = Φουντούλη Ιω. Μ., *Λειτουργική Α', Εισαγωγή στη Θεία Λατρεία*, Θεσσαλονίκη 2000.
- Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα* = Φουντούλη Ιω., *Τελετουργικά Θέματα, τ. Γ'*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2007.
- Φουντούλη, *Λειτουργικόν Έργον* = Φουντούλη Ιω., *Το Λειτουργικόν Έργον Συμμεών του Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1966.
- Χρήστου, «Εισαγωγικά» = Χρήστου Π., «Εισαγωγικά», *Φιλοκαλία των Νηπτικών και Ασκητικών, Νικόλαος Καβάσιλας, ΕΠΕ*, 22 (1979), σ. 7-17.